

Román- és átmenetkoru építmények hazánk területén.

(Szemelvények jegyzőkönyveimből.)

Közlő:

DRÓMER FLÓRIS FERENCZ.

Sok, huzamosb időt igénybe vevő, és másféle tanulmányokkal összekötött munkáim nem engedik meg, hogy azon gazdag anyagot, melyet 1861-től fogva a régészet terén gyűjtök, s mely sokféle vázlatokkal összekapcsolva, már 46 jegyzőkönyvet betölt, rendszeresen átdolgozzam, és mint valami egészet kiadjam. Már aggódni kezdtem, hogy e sok fáradozással, néha veszélylyel is szerzett adataim, ha rögtön meghalnék, el fognak az utókorra nézve veszni, mivel rövidítéseimet, sokszor a szekerek döcögése alatt odavetett jeleket, össze-visszakuszált vázlatokat senki sem fogja érteni, és így e könyvecskék minden haszon nélkül félre fognának lőketni.

Azonban midőn az országos ideiglenes régészeti bizottság megalakult, első feladatának títetett ki az is, miszerint a hazában szerteszét fekvő műemlékek vagy azoknak akármily csekély maradványai összeirassanak, hogy így a mi még megmenthető megmentessék, a mi már épen fenn nem tartható, legalább készakarva el ne rontassék, szemünk láttára nyom nélkül el ne enyészszék.

Könnyű feladat volt a már ismertetett, talán több ízben és pontos rajzokkal ellátott műemlékekről az *alapíveket* szerkeszteni; de sokkal nagyobb baj volt a kevesebbé feltűnőkből, de azért nem kevésbé érdekesekről, a lajstromokat összeállítani.

Hogy e tekintetben a mennyire lehet, és a mennyire egy országos intézethez méltó, a legteljesebb anyag összeállittassék, az egész irodalomnak lelkiismeretes átforgatása volt első sorban kitűzve, és hogy ezen a módon csakugyan néhány év alatt meglepő készletet összegyűjthettünk volna, senki sem fogja tagadni.

De egy másik mód, mely kevesebb fáradsággal és rövidebb idő alatt célhoz vezetőnek látszott, inkább tetszett, és a kérdőívek lettek szétküldve azon föltevással, hogy az illetők, kik ezeknek kitöltésével megbizattak, akarják is, tudják is lelkiismeretesen és a tudomány követelményei szerint kitölteni!

Úgy látszik, hogy ezen mód nem felelt meg egészen a várakozásnak, a mint azt egyelőre is gyanítani lehetett, és igen is természetesnek látszott. Több évnek elmulása után tehát az első mód lett elővéve és az irodalomnak egy része átkutatva.

Igy, igaz, több emlékek neve, megyéje, egyházmegyéje sőt védnöke is fel lett jegyezve, de az *archaeologiai jelzések* oly meddő eredményével, hogy így sem lett a jogosan várt siker elérve.

A fenmaradt hézagoknak pótlására, a mennyire addig gyűjtött anyagom terjedt, vállalkoztam tehát én is, és összes, fenebb említett rajzaimból és jegyzőkönyveimből szemeltem ki még azt, mi az előttem fekvő jegyzékekben egészen hiányzott, mihez, mint gondolom érdekes pótlékokat nyújthattam, vagy talán tévnézeteket helyrehozhattam.

Mozaikszerű az egész az összeállítás módja miatt; de azért nem lesz épen minden érdek és haszon nélküli e munka azok részére, kik vagy bővebben akarják műemlékeinket külön-külön tanulmányozni, vagy ezen, gyakran csak hamar odavetett vázak nyomán figyelmeztetnek, miszerint a legapróbb csekélységnek látszó hagyományra a kellő gondot ne sajnálják: mert nemcsak az emlékek nagyszerűsége, hanem azoknak száma is nyom valamit egy népnek művelődési történetében — és a hol annyi eltűnt, elenyészett, mint épen minálunk, a történelmileg és archaeologiailag is bebizonyítható emlékek hajdani léte, nemzeti önérzetünket csak emelni és biztosítani fogja.

A tárgyalta emlékek megyék szerinti jegyzéke.

Aradmegye:	<i>Glogovác, aradi prépostság.</i> <i>Világos.</i>	Hontmegye:	<i>Némethi, (mezőváros).</i> <i>Zebegény.</i>
Baranyam.:	<i>Pécsvárad.</i>	Mosonym.:	<i>Párendorf.</i> <i>Zurány.</i>
Barsmegye:	<i>Lékér.</i> <i>Sz.-György.</i> <i>Új-Bánya.</i>	Nógrádm.:	<i>Gácsfalu.</i> <i>Máskova.</i> <i>Nempthi.</i>
Biharmegye:	<i>Hajós.</i>	Pestmegye:	<i>Albertfalva.</i> <i>Jenő.</i> <i>Káposztás-Megyer.</i> <i>Mogyoród.</i> <i>Szent-Dénes.</i> <i>Telki.</i>
Fejérmegye:	<i>Berki, (puszta).</i> <i>Csabdi.</i> <i>Gerencsér, (Cserépvár).</i> <i>Németegyház, (puszta).</i> <i>Tabajd.</i>	Somogym.:	<i>Kaposfü.</i> <i>Kercseliget.</i> <i>Kürtös, (puszta).</i> <i>Somogyvár.</i> <i>Teleki.</i>
Gömörmegye:	<i>Almágy.</i> <i>Jánosi.</i> <i>Murányallja.</i> <i>Péterfalva.</i> <i>Szécs, (Rima-).</i> <i>Zabar.</i>	Sopronmegye:	<i>Csorna.</i>
Györmegye:	<i>Bödöge-markotai kerekegyház.</i> <i>Börcsi kerekegyház.</i> <i>Győrött, a domokosiak kolostora.</i> <i>Kajári kápolna.</i> <i>Táp.</i>	Szalamegye:	<i>Bessenyő.</i> <i>Csatár.</i> <i>Csesztreg.</i> <i>Csobáncz.</i> <i>Csopak.</i> <i>Dörgicse, (Felső-).</i> <i>Ederics, (Balaton-).</i> <i>Egrefy.</i>
Hevesmegye:	<i>Istenmezeje.</i> <i>Örs (Tarna-).</i>		
Hontmegye:	<i>Bozók.</i> <i>Csalomia.</i>		

Szalamegye: *Fülöpi, (Rév-).
Háshágy.
Kallos, (kerekegyház).
Kapornak.
Kisfalud.
Kövesd.
Kustyán.
Lak.
Örs, (Felső-).
Pacsa.
Palaznak.
Póla.
Rajk, (Alsó-).
Rajk, (Felső-).
Sáska.
Sóstó, (puszta).
Szent-Bék-Alla.
Szent-Ferencz-Késce.
Szent-Jakab.
Szent-László, (Bucsu-).
Szent-Lélek, (Uzsa-).
Szigliget.
Tihany, (Apáti).
Tihanyi, rév.
„ Üreskő, Oroszkő.
Tomaj, (Badacsony-).
Türje.*

Szalamegye: *Zánka.*
Szepesmegye: *Gerlachfalva.
Ó-Lublyó.
Markusfalva.*
Tolnamegye: *Czikádori apátság.
Madocsa.
Szezárd.*
Torontálm.: *Zombor.*
Trencsénm.: *Szkalka.*
Turócsmegye: *Ruttká.
Szucsán.
Znió-Várallya.*
Vasmegye: *Bucsu, (Wutsching).
Czáhling.
Hamvasd, (Assau).
Német-Ujvár, (Gissing).
Pornó.
Szecsőd, (Egyházas-).
Sz.-Gothárd.
Sz.-Király.*
Veszprém.: *Csepel, (Nagy-), puszta.
Hantai prépostság.
Lak, (Kéttornyú).
Máma, (puszta).
Öskü.
Pere, (puszta).*
Zemplinm.: *Sárospatak.*

Fejér egyházmegye.
Védnök az uralkodó család.

Albertfalva.

Pestmegye.
Pilisi járás.

Albertfalván, a falutól északra, a Duna felé, az óbudai és promontori határ közepén látni egy templomrom maradványait, melyek keletelve vannak. A szentély záradéka egyenes, belül 23' mér, míg hossza 29' 6", — a hajó szélessége 32' 6", hossza 45' 6", a falak 4' 3" — 3' 2"-nyiak. A szentély szögletein rézsut 4' 9" vastag támfalak nyulnak ki 6' 8"-nyira, hasonlólag a hajó mind a négy szögletén rézsut ugranak ki délnek és északnak 6' 8", a nyugati falból pedig d.-k. és ész.-ny. 4' 7"-nyi támfalak. A nyugati falon nincsen bejárás, a fal pedig e helyen 1½° magas, hasonló magassága meg a többi fal is, kivéve a délit, mely csak ½°-re emelkedik. — A promontori plébánia területén fekszik.

Az anyag terméskő, a ragasz sok kavicssal van keverve.

E tájon Budáig a római ut igen feltűnőleg észrevehető.

Rosnyó egyházmegye.
Bástnak fióktemploma.

Almágy.

Gömörmegye.
Serkei járás.

Almágyon román templom áll, kerek szentélyzárással és a hajónál alacsonyabb szentélylyel. A déli valamint a nyugati kapuk kerekívek, tagozottak. A torony két emeletében iker-ablakok vannak a közbeállított oszlopkával. Ezek és a nyugati ajtó közt kerek-

ablak van alkalmazva. Az északi oldalon a tetőzet alatt a falnak kihajlása látható. A templom belsejét nem láttam.

Fejér egyházmegye.
A tárnoki plébániában.

Berkei-Pusztá.

Fejérmegye.
Bicskei járás.

Berkei-Pusztán egy elpusztult templomnak romja van meg. A szentély, mely részben áll, egyenes záradéku, szélessége 15', hossza a templomnak bizonytalan; falai 3—4'-nyiak. A régi temetkezésből fenmaradt csontok a szentélyen kívül keletre, és az oltár körül hevernek. A 20° széles, és 18° hosszú belső kerítésen kívül, melyet árok övedz, következik még egy monoru töltés, ezelőtt pedig egy meredekség, és ismét árok, mely az előbbtől 6 ölnyire van.

(Láttam 1866. jun. 24.) Vajjon az említett árok és töltések nem egy itten állott pogányvárnak maradványai-e?

Szombathelyi egyházmegye.
Szalaezerszegi plébániában.

Besenyő.

Szalamegye.
Egerszegi járás.

Besenyőn egy dombocskán mintaszerű kápolna áll, melynél egyszerűbbet és mégis egészen sztilszerűt alig lehet gondolni. Bár ezeket vennék némi, talán szükséges változtatással előképül vidéki építőink; így legalább nem lepnék el hazánkat oly izléstelen, semmi jelleggel nem bíró eszményképeikkel! — A besenyői imolácska egyenes záradéku, falai 2'-nyinál valamivel vastagabbak, szentélye 1° 3' □-ben, donga boltozatos; a diadalívnek belső világa 1° 2'; a hajó 2° 3' □-ben. Támnak semmi nyoma, ablaknak sem az északi oldalon; a szentély keleti ablakocskája be van rakva, de a déli kerekívű. A hajó déli oldalán kapuzat és fölötte három egyenlő távolságnyi keskeny ablak van. A nyugati fal elé egy kis előcsarnok van építve.

A szentély keleti falazata szalagok által van elevenítve. A talapzat itt is vaskosságot tüntet fel.

E csinoska egyház rajzát Hencz barátom készítette.

A templomka, mely hajdan temető közepén állott, mostan kerítés nélkül van, mivel ezt, mint a tojásdad nyomok mutatják, felásták.

Esztergomi főegyházmegye.
Védnök a prépostság.

Bozók.

Hontmegye.
Bozóki járás.

*Bozók*on, a hajdani hatalmas, szent István királyról czimzett prémontrei prépostság székhelyén, még áll a régi erődtetés, melyek egyes részében még a *románkoru* ablakok és lőrések meg vannak tartva. A várrá alakított prépostság négyszögletes, emeletes épület, mindegyik oldalának falai 45° hosszúak egy-egy toronynyal és sánczaival; némely részé-

ben mai napon is laknak, mások magtárukul szolgálnak. A négyszögudvar közepén áll a kápolna, de ennek négyszögű tornya közel van az összeomláshoz. *

Történeti adatait l. Czinár Monast. II. 7. — Rupp Mo. H. Tört. I. 130. — Magyar Sion IV. 829.

Szombathelyi egyházmegye
és kerület.

Bucsu.

Vasmegye.
Kőszegi járás.

Bucsu (Wucsing); a doszmáti plébániához tartozó kisebb egyház, kerek szentély-záradékkal, csúcsos ablakokkal; a négyszögű fülkéből állott szentségház be van falazva, északi oldalon nincsenek ablakok. A déli ablakok és a boltozat ujak; de még más új részletei is vannak; a talapzat egészen hiányzik. A torony homlokzatán kerek és csúcsos nyílásokkal bír; kősisakja nyolczlapú. — A sárgaréz oltárgyertyatartók igen egyszerűek, román-izlésűek; a sekrestye csengettyűje a nógrádmegyeiekre emlékeztet, tartója tekeredett vashuzalból ékesen van elkészítve.

Fejér egyházmegye.
Bicske főkegyháza.

Csabdi.

Fejérmegye.
Bicskei járás.

Csabdi, a falu fölötti dombon, melyet egy mély kerekded árok körülvesz, temető van; ebben áll a *románkoru* ikerablaku torony, melynek homlokzata 13' 6", délre 11' 8"-nyi a fala; meg van a toronynak fogdisz párkányzata és kőből épült kőfödele. A templomnak nyomai csak az árkokban maradtak fenn, és a fenálló torony mögött 5 ölnyre nyúlnak kelet felé. A torony alatt a hajóba vezető ajtó kerekívű, ivezetét a lapos, réteges kövek képezik. Téglát ezen építményen nem vettem észre; hanem likas csigamész-követ. Az ikerablakok mind a négy oldal felé állnak. A nyugati kisebbnek, mely az ikerablak alatt van alkalmazva, egy keleti felelt meg, talán a templom födele alá vezető. — A torony szögletei a magasban kirugó állpillérek által vannak megerősítve, és ezáltal távozva is. A templom régi harangjait valószínűleg a töröktől való félelemből, a monda szerint, kutba eresztették. — A középhajó hosszabb, a déli, toronymögötti hajónál, és hogy e templom három hajójú volt, bizonyítja az is, mert a nép *két toronyról* regél. Ezen a maiaktól elűtő építményt, mint a nép szájában élő *«török hagyományt»* az ötvenes években bontották le!

Esztergomi főegyházmegye.
Vadkerti esperesség.

Csalomia.

Hontmegye.
Bozóki járás.

Csalomán román templom. Ezt mint igen elhanyagolt állapotú őseépítményt többször hallottam ifj. Kubinyi Ferencztől említettetni; újabb időben bizonyosan meg lesz újítva, minthogy a mostani bibornok-érsek azt meg se tűrné, hogy a kormánya alatt álló főmegyében ily érdekes régiség rommá váljék. — Mivel más mint a főmegye építésze, Lippert ur nem

---

* Erről *Fényes* Mo. M. Állap. II. 149. l. csak ezt mondja: *Bozók* (Bzowik). Van egy régi vára, mely jó karban lévén, laknak is benne jelenleg.

lehet a helyreállítással megbizva, biztos reményünk van, hogy hazánk ismét egy stílszerű ókori építménynyel fog gyarapodni.

Veszprémi egyházmegye.
Kanisai esperesség.

Csatár.

Szalamegye.
Kapornaki járás.

Csatár. E helyen a XII-ik század negyedik tizedében *benczések* számára lett apátság alapítva, melyet eredetileg Sz. Péter tiszteletére szentelték fel, most pedig a b. szűz fogantatásának van ajánlva (l. Czinár Monaster. I. 237. l.). — A mohácsi vész után az Erdődy grófokra ment át az apátság adományozási joga, az egyház kegyuraságát pedig az időszerinti valóságos apát birja. A templom, mely eredetileg a XIV-ik századba tehető, a kerek apsis felé mind a két oldalon hozzáépített aránytalan toldalékok által alakjából egészen kihozott. Szentély helyett 2 2'-nyi átmérőjű apsissal bir, melynek csak déli irányban van egy keskeny ablakja. A diadalív 2° 1'-nyi nyílású; fala elé egy-egy oszlop van alkalmazva. A hajó hossza 6°, szélessége 3° 1'. A nyugati homlokzat elé épített 3 1/2'-nyi falakkal bíró torony alul délre lőréssel, felül kerekívű ablakokkal bir; sisakja régiesen nyolcszögű, mintaszerű. A hajó északi oldalán nincsen ablak; de a 2° 3' hosszú, 3° széles északi toldalék, és 3° 1' hosszú, és 3° 4' széles déli kápolna több ablakkal birnak. Támnak semmi nyoma; de igen érdekesek a szentély apsisán előforduló falszalagok, vánkös- és bottagból álló talapzatukkal, és a mintatéglákból csinosan összeállított kerekívű párkányzatukkal. A rajzot *Hencz Antal* építész, utitársam, készítette.

Az apátság történetét l. Czinár Monasteriologia I. 237. l.

Fényes szerint: M. O. mostani Állap. I. 506. l. «itt egy régi klastrom omladéka lennének?» — Nekem a hely színén, ámbár erről kérdezősködtem, mit sem tudtak mondani; meglehet, hogy csak újabb időben lerombolták.

Csatáron erődített monostor lehetett, mert a *várárok* jelenleg is 12° széles és 3°-nyi mélységgel bir. Észak-nyugatnak a templomtól van egy négyszögű sík, *vársűrűnek* hívják; kelet, dél és nyugatról mély árok keríti, oldalai 20 ölhyiek; itt néhány téglatöredéknél egyebet nem találtam. Területe, valamint oldalai jelenleg (1863-ban) fel vannak szántva, vagy pedig sűrűség borítja.

Veszprémi egyházmegye.
Nagy-Vázsony fiókja.

Nagy-Csepeli pusztá.

Veszprémmegye és járás.

Nagy-Csepeli pusztán, mely a *Nözsir*-nek nevezett mezőségen fekszik, Nagy-Vázsony mellett, a régi parochiának templomromjai még fenállanak; a körülötte levő sok gödör, régi pinczék helyei, az utcák irányát jelzik. A templomrom keletelt, záradéka egyenes; a hajó északi oldalán a szentély felé eső négyszög a sekrestye maradéka. Áll még az ormos nyugati fal lőrészidomu hasadékkal, a déli falon még az ablak és ajtó helyei láthatók; de még az északi falon is egy-egy ablak nyomait találtam.

Szombathelyi egyházmegye.
Alsó-Lendvai kerületben.

Csesztregli.

Szalamegye.
Lövői járás.

Csesztregli a torony románkorú, kettős ablakkal; de a középetti oszlopocskai hiányával és lőlyukforma hasadékokkal. A kapu csucsíves, tagozatos; de a kartól való bejárása a toronyba körívű.

Az egész téglapitvány, és $10\frac{1}{2}$ " , 6" , 3" és $10\frac{1}{2}$ " , 5" és $1\frac{1}{2}$ " méretű vályutéglaiból áll. A talpalfalak két sor téglával vannak födve.

Pusztá-Apátin, mely a csesztregli plébániához tartozik, *Pórszombat*on túl északkeletre, csak néhány ház van — egyházzomról mit sem tudnak.

Veszprémi egyházmegye.
Gyulakeszi főkegyháza.

Csobáncz.

Szalamegye.
Tapolczai járás.

Csobáncz. A hegy oldalán a régi falu feküdt, a mai napon már romba dült templomával; a lakók a diszélyi lapályba vonultak és így *Csobáncz* város* jelenleg mintegy 10 házikóban alig számlál félszáz lakót, kik a gyulakeszi-i plébániához, és Eszterházy herceg uradalmaához tartoznak. A régiek említik, hogy apáik még a bucsuk alkalmával a templomhoz a kalmárok szekereit felvontatták; mert a kocsitú éppen nem járható.

A szőlők közt fekvő régi templomka keletelt; északi oldalán nincsenek ablakai, az egész hossza 32', szélessége 20'. Falai $2\frac{1}{2}$ '-nyiak, köröskörül talpazattal birnak. A kerek apszison van két ablak, egyik kelet, a másik észak felé; e mellett egy kis fülkét, szentség-házat, észlelünk. A szentély bolthajtása nagyrészt bedült, magassága 2°-hez közelíthet.

A szentélyt a hajótól 3·5'-nyi fal választja el, t. i. diadalív; de ennek falai támok-kint három lábnyi szélességgel 4'-nyira kirugnak. A főkapu és az ablakok körívesek; a falak alul somlából rakattak, az ormozat pedig mészkőből áll, meglehet, hogy más korból való. Az oldalakat faragott kövek szegik be; ezek közt egy az é.-ny. sarkon, mintegy 1·5 ölnyi magasságban szelteszlü vörös mész- vagy homokkőre mutat.

Ötszáz lépésnyire a romtól egy régi művészet nélküli oszlop áll mint omladék; három képfülkéje ma üres.

Veszprémi egyházmegye.
Palaznaki plébánia.

Csopak.

Szalamegye.
Tapolczai járás.

A *csopaki* kicsi templom, hajdana rom. katolikus parochia, sz. István királynak van szentelve; keletelt, szentélye egyenes záradéku, de tornya a szentély keleti oldalához van építve, míg a sekrestye az északi oldalon áll. A bejárás itt nyugatról van alkalmazva, csucsíves, 4' 8" széles, 7' magas; anyaga vörös homokkő.

Szapoknak írva a tihanyi apátság birtokai közt már 1266-ban felemlítették iv. Kelemen pápa bullájában (l. Czinár Monast. i. 167. l. 2. oszlop. 27. sz. a.).

* Bél Mátyásnál oppidum splendidum-képen van felemlítve,

Győri egyházmegye.
Szanyi kerület.

Csorna.

Sopronmegye.
Rábaközi Alsó-Járás.

Csornán az ősrégi prépostság műemlékeiből egyéb nem maradt fenn, mint egy 2' széles, és 3' 3'' magas, felül kerekített kőlap, melynek domborműve valószínűleg a prépostság eredeti építményéből maradt fenn, és talán az egyház védszentjét (?) ábrázolja. Az alak dicsfényes, ruházata, mely lábáig ér, az övön alúl egyenközü redőkbe van szedve. A fölül szintén kevésbé kerekített szárnyak a vállakon alig érnek fölebb, és majdnem a lábakig csüngnek. Jobb kezében kissé ferdén mintegy írástekerceset tart (talán az alapítási okmány? de a sárkánydöfő lándzsa darabja is lehetne), balja tenyerét kissé előre tartva, mintegy óvást akar jelenteni? — Lehet, hogy sz. Mihály vagy tán sz. János evangélista jelvénye? A kő az új prépostsági templom falában található.

Lerajzolta 1862-ban Bergh Károly építész-mérnök úr.

Szombathelyi egyházmegye.
Sz.-Eleki kerületben.

Czahling.

Vasmegye.
Német-Ujvári járás.

Czahling, egy Királyfalvához tartozó, nagyobbbrészt evangélikusokból álló község, melyben mintegy 300 katolikus a lakók egyharmadát teszi. A keletelt kerek szentélyű templom a falun kívül, dombon fekszik, de a körülötte terjedő magasb sírkert halmairól a vizek lefolyván, az erős épületet egészen nyirkossá teszik, miért is elhagyatására gondolnak, holott kellő gond és kiszáritás után még több századig eltarthatna.

Az egész elég erős tégláépítmény, diszül a párkányzat félszegen rakott téglából készült fogazattal bir. A nyugati oldalon van a roppant vastag falu, lábazon álló torony fogdiszszal és ikerablakokkal. A szögletek festettek, mintha faragott kőből készültek volna. A délnyugati falon még sz. Kristóf képe tűnik fel.

Az ablakok közt a szentély keleti, kerekívű ablaka be van rakva; a délfelé néző keskeny, románkoru; az északi falon levő, valamint a többiek is újabbak. Meg van még a szentélyben a négyszögletű fülke, a szentségház, csinos vasrácsozattal, melyet rózsák ékesítenek. A sekrestye, mely a déli oldalon fekszik, újabb lehet, ajtajának szögletei köríven leszeltek. Faltalapzat csak a nyugati és a déli oldalakon látható. A bejárás a torony lábazata alatt van, és kerekívű, kőből faragott, román ízlésű tagozattal. Feltűnt a torony délkeleti lábán, a déli oldalon levő fülke, melynek, mivel kívülről alkalmaztatott, rendeltetését épen nem tudtam magyarázni.

E templom fentartása, mivel csak a gondozástól függ, könnyen lehetséges; méreteit, mivel már nagyon beesteledett, nem vehettem.

Pécsi egyházmegye.
Nádasdi esperesség.
Védnök a bonyhádi Perczel család.

Czikó.

Tolnamegye.
Völgyesi járás.

Bonyhádtól délre fekszik *Czikó* helység. Tolnának ezen oldalon utolsó faluja. A falu előtt egy kiterjedt régi posványosság szélén a dombon egy hajdani nagyobb szerű tégláépítmény romjai maradtak fenn, melyekben a szaktudós azonnal egy czisztercei rendű

régi kolostori egyházra reáismer. A szentély egyenes záradéku, és keletről kívülről 22' széles. Semmi támfala nincsen, de az oldalhajók felé a déli és északi falak lépcsőzetesen kirúgnak és a keleti szentély záradéktól számítva, 3' 5"-nyi vastagsággal, 12' 2"-nyira nyúlnak és a szentélyt 15'-nyira szoritják össze, majd 2' 9"-nyi falvastagsággal 2' 5"-ra és a diadalívénél 1 lábnyira nyomulnak a hajó felé, ez által csak 1' 9" falvastagságot hagyván fel, úgy, hogy a nyomott íví diadalíven kívül, a záradék felé még két kerekívű bolt marad fenn. A szentély keleti ablaka, valamint a déli is, kerekívű sugarasan rakott téglák által van körítve. A hajó 1½"-nyi mellékhajó szélességgel, melyhez még a szentélyfal vastagsága is számítandó belül 7° széles, 10° még kipuhatolható hosszúsággal. A déli oldalon még a régi zárdának porhanya észrevehető, és a szentély aránylagos hossza és sajátságos szélekedése a középhajó felé eléggé bizonyítja be azt is, hogy a templom hajdan szerzetes kolostorhoz tartozott, és pedig egyenes záradéka miatt a szigorú rendszabályok befolyása alatt álló cziszterciatáké volt, minthogy a régiebb benézések rendszeren kerekzáradékkal építették templomaikat. A diadalív fölötti tűzfal az iv csúcsánál négyszögű nyílással bír, mely által a magas középhajó tetejétől a szentély tetejére lehetett jutni, e fölött egyenlő karu kereszt-nyílás van, és ez három négyszögű, három szögben rendezett szelelőlyukkal van ellátva. A négyszögű, mert legegyszerűbb pillérsorokkal összekötő kerekívek kezdetei még a szentélyfal nyugati sarkain láthatók.

A falak külsejét nézve igen szabályos tégláépítménynek kell ezt jelzenünk, a téglák 12"—7½"—2" 4"; és 11½"—6"—2"-nyiak, a köztük levő kőragasz 1½"—1"-nyi. Ennek jósága lehet oka annak, hogy míg a nagy templom többi részét lebontották és széthordák, míg a szögletek faragott kőveit kiszedték, a szentély mégis majd egészben megmaradt, és főleg szombatokon, a bold. szűz tiszteletére összejövő hívek nagy számmal itt ajátoskodnak, szent képekkel és koszorúkkal falait beaggatják, és így a majd 8 száz éves Máriacultust eredeti helyén felfrissítik.

A szentélyzáradék keletről tekintve ormozatában valódi remekje az egyszerű téglatagazatnak. A háromszög alaku zárfalormot kerekpárkány választja el az egyszerű alsó falazattól; következik kettős fogdisz, e fölött pedig 15 vakfülke, melyek orgonasípok modorában jobbra-balra hetével rövidülnek, és részint fogdiszszel és lemeztaggal a háromszögöt zárják.

A falak talapja terméskő, mely a római kalászos kőrakáshoz hasonlít.

Emmi az archaeologiai szempontból. Rajzát a szentély belsejének adá a »Vasárnapi Ujság« 1864-ik év 129. lapján.

Ezen régi, sőt Magyarországon legrégibb cziszterci rendű apátságnak történelme igen zavart, sőt eltekintve az archaeologiai érvektől, igen sokan azt hitték, hogy ezen templom nem a *czikadori apátság* hagyománya, sőt hogy ez egészen másutt létezett.

Thuróczi után indulva, a különben elég óvatos és megbízható Koller: *Prolegomena in historiam Episcopatus Quinque ecclesiarum* 91. l. ezt mondja ott, hol a cziszterci rendű pécsmegyei apátságokról szól: Chron. P. IV. C. XXXII. Memorat Monasterium de Czykador quem locum vulgus Zek appellare solet. Bongarsius kiadásában *Callimachus* L. II. 315. lapon «eundem locum *Batta* appellat. Opinor quoniam in Batta Monasterium fuit Ordinis S. Benedicti, alterum, quod Cisterciensium fuit, ad Bataszék esse referendum».

Czikadornak az ősidőkben változó írásmódja, melynélfogva azt: Sekudwor, De-ciquorum, de Stekedor, de Siccodoro, Chykador-nak stb. irták, és hogy a mai *Czikó*-nak

hajdani valószínű írásától egészen eltekintve, azt Zek-kel, Zeck-kel ugyanazonosnak lenni állítják és eltekintve a mai két baranyamegyei Széktől, Callimachust követvén, ki Czykodort és Battát egynek lenni vél; továbbá Koller jegyzékét szentírásnak vevén, olyan zavart idéztek elé egyházi történétiróink, miszerint a bizonyos Czíkó melletti apátságot egészen ignorálják, a székit pedig Bataszékre teszik át, mi mind a kettő semmiképen sem helyeselhető.

Hogy *Czíkó* mellett, azon a helyen, hol a templomrom áll, és a domb a posvány felé nyugatra nyúlik, apátság és pedig ciszterci rendű apátság állott, kétségbe nem vonható, akármit mondjon Koller, és az ő véleményét elfogadó *Haas*, I. Danielik Emlékkönyv II. kötet I. *Duna-Földvár*, 349. l. és *Bátaszék* (VII. fejez. 377. l.), ki Fuxhoffer helyes véleményét, épen nem döntő érvekkel megingatni kísértvén, Czinár Mórt, Monasteriologiájának II. könyve 89-dik lapján óhajtható véleménye szerint magával ragadta, és a czikádori apátságot Bataszékre helyezte.

Hogy a baranyamegyei *Szék* helységben hajdan kolostor állott, és hogy ezen Klimó püspök visitatio canoniciájában említett templom »amplitudine est vetustate structurae, quamvis in tertialitate diruta, inter parochiales huiusce dioecesis ecclesias facile prima, e *firmitate lapide*, e caemento solide extructa. Binae huius templi ianuac e scisso lapide diversis ciradis ad normam antiqui laboris (uti et fenestrae) exstructae non postremam antiqui templi, magnificentiam testantur». (L. i. h. 377. l.) Ime ezen leírásból eléggé ráismerünk egy diszes, nagyszerű benzés apátsági templomra, melyet Czinár is elfogad, (i. h. 260. l.) csak azért, mivel Bataszéken két ily nagy kolostort, milyen a czikádori és zéki, bár ciszterci- és benzerendűek, sokal; elfogadja Rupp is, — M. O. Helyrajzi Története I. 383. l. — bár védszentje és alapítója egészen ismeretlen. Sajnálom, hogy *Széken* meg nem fordultam. *Csajághi* lelkész urtól hallám ugyan, hogy ott többé a régiségnek semmi nyoma nincsen; de hát ha az archaeologikus szem mégis valamit látna, mit a laikus szeme épen észre nem vesz!

Szerepel ezen bonyolódott, zavart ügyben, még *Bátta*, hol minden kétségen felül benzés apátság volt, bár nyoma mai napon csak a *puszta helyben* fennmaradt; és így végre kikerült e valóban létezett *zéki* és *battai* benzés apátságok összehúzásából a *bátaszéki* alias *czykádori* ciszterci rendű apátság, egyedül azért, mivel van *Bátaszék* nevű helység, mert az történetesen a *battai* benzés apátsági birtokok főhelyévé lett, és mert ottan, mint mondják, sok rommaradvány létezik a sások közt. Én ezek után hiában kérdezősködtem; de ha lettek volna is, vagy vannak jelenleg Bátaszéken régi romok, még meg kellene azokat vizsgálni, és el nem ítélni Fuxhoffert azért, hogy *Bátaszéket** a bátai apátság vagy inkább a *bátai apátok* székének, különös lakhelyének vagy szállóhelyének, mint ez gyakran előfordult, lenni állította (*Haas* i. h. 380. l.), mert bizonyos, hogy a *bátai* apátságról sokat tudnak, a *bátaszékiről* semmit, és miután a *czikádorit* a Czíkó melletti dombon constaltuk, azt Bataszékre áttenni semmi ok nincsen.**

* Erre nézve még mindig döntő lenne az: vajjon mikor keletkezett ezen név *Bátaszék*? régibb-e vagy csak újabb korszakban kezdett-e használatni, minek bebizonyítása által ez az egész föltevés magától összedőlne.

** Téves és tévedést okozó az, hogy Fuxhoffer «Monasteriologiája» I. 148. l. a *battai* apátságot a Sárviznek a Dunába való folyásához teszi, «*loco depresso et rudera quaeprim adhuc videntur ibidem caricetis immersa*», mely mellett *Bátta* helység emelkedett; majd *Bátaszéket* említi «*in praealti montis latere*; és alább épen három

Igy talán elég röviden, és elég világosan fejtegettük volna a czikádori apátság, egy ártatlan jegyzésből és hangtévedésből eredt 70 éves bonyodalmát.

M. . G. . urnak a «Vasárnapi Ujságban» levő czikkére csak azt jegyezzük meg, hogy Czikadort 1142-ben II. Géza király alatt, de bizonytalan kik, alapították; s így alapítását nem sz. István királynak köszönheti, sem építési modorát a x. vagy xi-dik századba tenni nem lehet. (l. Vas. Ujs. i. h.)

A monostor nevezetesebb eseményeit okmányokból hiven összeállította *Rupp Jakob* i. m. 382. és kk. II. Alapítása 1142-re csik; 1196-ban a convent jön elő. Fejér cod. dipl. II. 303. 1212-ben különféle nevek alatt említik, — 1231. az apát Bánfi Lukács élete megvizsgálásával bizatik meg; — 1236. pedig Kálmánhoz IV. Béla király öcséséhez küldetik IX. Gergely pápa által. — 1343. és 1353-ban *Tamás* az apát; l. Zichy Codex II. 501. l. — 1367-ben Endre apát az apátságtól lett megfosztva; de 1373-ban ismét *Endre* apátot említ Cod. Zichy. III. 487., 488. l. — 1426., 1429. *Imrét* említ mint apátot; — 1440-ban Debrentei Tamást, ki sz.-mártoni kormányzó is volt. — 1450. ismét Imre jön elő — vajjon ugyanaz-e az előbbivel?

Már Bonyhádon hallám, hogy *Czikon*, vagyis Czikadoron egy torony áll, azonban ez alatt valószínűleg a régi apátsági templom szentélyének falát értették.

Fényes ezt írja M. O. M. Áll. I. 322.: Közel Bonyháddhoz láthatni egy gothus (?) izlésre épült templom maradványát, melyről a közvélemény azt tartja, hogy az a ezisztereziták *Czikadornak* neveztetett apátúrsága volt. A klastromnak már csak talpkövei látszanak, de a templom hátulsó része, s a sanctuarium meglehetősen épségben állnak fenn.

Irodalom: L. «Vasárnapi Ujs.» 1864. 129. l., a hol Myskovszky Győzőtől a rajz is megvan; és Archaeol. közlemények IX. II. 57, a szöveg Höke-Myskovszkytól.

Veszprémi egyházmegye.
Csicsói plébánia.

Felső-Dörgicse.

Szalamegye.
Tapolczai járás.

Felső-Dörgicsén még állanak a régi románkoru templom tető nélküli falai. A templom egyenes záradéku, 3° széles, 8° hosszú; mint a pécselyi, kettős diadalívvel bir, valószínűleg későbbben nagyobbított. Mind a két orna még fenáll, a keletin kerek, a nyugatin egyenkaru keresztforma alakja van. Szögletein faragott kövek vannak, a többi terméskő. A déli ajtóban, mely egyenes szemöldű, még állanak az oszlopok fejeikkel; de keresztbe egy római kővan téve, mely pajzsra (?) támaszkodó Minervát (?) ábrázol, baljában ez lándzsát tart. Egyébiránt rajzom szerint a Minerva jobbjánál a kigyót is lehet sejdíteni.

Volt-e itten valaha a benczéseknek *grangiójuk*, mint helyben hallám, meg nem tudhattam.

Veszprémi egyházmegye.
Vitai plébánia.

Balaton-Ederics.

Szalamegye.
Szántói járás.

Balaton-Ederics. Ezen közel nyolczadfél-század lakót számláló helység temploma keresztelő sz. Jánosnak van ajánlva és régisége mellett, mely miatt a xiv-dik század elejébe

apátsági épületet tesz fel, egyiket a hegyen (Bátta), a másikat a síkon, *Báttha* helység mellett, a harmadik pedig *Bátaszéken* lett volna, bár erről való említésre épen nem emlékszem.

helyeztethetjük, még azon sajátssággal is bír, hogy hosszahajója elé egy csarnok van építve, melyen a torony áll. A templom keletelt, záradéka egyenes, észak felé nincsenek ablakai; támai is későbbiek, nem szervesek és nagyon kirugók. A szentély hossza 2^0 , szélessége $1^0 4'$; az evangéliumi oldalon szentségfülke van; keleti ablaka keskeny, kerek; a déli oldalon álló, nagyobb lóhereidomu mérművel. Diadalív e templomnak nincsen, a hajó hossza $4^0 3'$, szélessége $3^0 2'$, a zenekar boltozatos, két igen vastag pilléren nyugszik. Déli oldalán két nagyobb, a karnál levőknél keskenyebb ablakkal van áttörve; északon a szentély felé van $2^0 2'$ hosszú, $1^0 4'$ széles sekrestyéje; kelet felé régi, egyenes szemöldüi ablakkal, és a hajóba, valamint az utcára vezető ajtóval. Az előcsarnok hossza $1^0 1'$, a hajóval egyenlő szélességű; a kapuzat elé még egy nyílt kő-előház van építve. A torony zömök, nyolekszögű sisakkal; az egész erős építmény falai $3-3\frac{1}{2}'$ -nyiak. A templom körül sok falalap látható, mintha itten hajdan kolostor vagy papilak állott volna. E régiség rajzát *Hencz Antal* ur készítette.

Veszprémi egyházmegye.
Keszthelyi esperesség.

Egregy.

Szalamegye.
Szántói járás.

Egregy. Alig ismerek kisebb falusi templomot, illetőleg kápolnát, mely reám oly kellemes benyomást gyakorlott volna, mint az *egregyi* imola. Sümegről Keszthely felé utazván, 1861. szept. 23-án véletlenül nyugatra néztem távesővennival, midőn messziről a toronyka ikres és hármass ablakait fölfedeztem és *Bergh Károly* társammal azonnal a kised faluba, *Páthok* fiókjába áthajtottunk. A templomka a falun kívül áll elszigetelve, miért is a haranglábot vevén iránytűtül, a harangozónál a kulcsot kerestük.

A kik kápolnákat akarnak építeni, stilszerűeket és a költségtől tartanak, mintha t. i. a román vagy góth imola a mai jellegtelen quodlibetes építményeknél többre kerülnének, vegyék ezen XIII. századbéli egyházacsakát előképül, hogy ezen elhagyott modort újra fölélesszék.

A mai napon sz. Magdolna tiszteletének szentelt imola, melyhez másfélszáz katolikus tartozik, keletelt; külső hossza $5^0 5'$, falai $2'$ -nyiak, a toronynál $2^0 5'$. Az egyenes záradéku szentély b.hossza $1^0 2'$, szélessége $1^0 4'$; a kerek diadalív b.világossága $1^0 2'$; a hajó hossza $2^0 1'$, szél. 2^0 ; a torony alja $5\Box'$. A templom 1731-ben és 1860-ban lett megújítva, azonban oly kevés változással, hogy eredetiségéből alig vesztett valamit. A szentély keleti ablaka belül be van rakva, kívül fülke formán maradt meg. A boltozat köríves, de a keleti fal szögleteiben álló oszlopokon nem nyugszik. A déli ablakok a szentélyen, és a hajóban kerek vagy lapos szemöldüek, kívülről szögletre rakott táblákat tüntetnek fel, a nyugati falhoz közel volt a régi oldalbejárásul szolgáló kerek ajtó, ez mostan be van rakva. A hajó északi oldalán nincsenek ablakok, ezeket pótolják a szabályosan alkalmazott fülkék, a torony alja keresztboltozatos, és három lépcsővel alacsonyabb a kapuzatnál. A templomnak kívülről semmi támpája. Legdiszesb része a torony. Az emeletben nyugaton egy lórész vagy, e fölött kettős fogdiszoron felül kettős ablakok jönnek, vékony oszlopok, szépen stilizált fejezetekkel és vállkövekkel, a csúcsív helyett háromszög nyílásuak. A második emeletben egyszerű fogdiszor fölött hármass ablakok vannak, majd az ismételt fogdisz fölött ormozat van alkalmazva kettős ablakokkal és a nyolekszögbe átmenő csinos sisakkal. Az oszlopfők

kacsaringókkal, növénygumókkal és levelekkel; tetőzetes pikkelyekkel vannak diszesítve! A hivek mai napon is e templom körül temetkeznek.

A csinos rajzot *Bergh Károly* mérnöknek köszönöm.

Veszprémi egyházmegye.
Kövágó-örsi plébánia.

Fülöpi.

Szalamegye.
Tapolezai járás.

A boráról hírneves *Fülöpi* pusztának, mely az 1266-diki bullában *Villa Philepp* név alatt jön elő, (l. Czinár Monaster. I. 167.) templomromja egy kissé emelkedő szigeten állott, melynek környéke mai napon rétséggé változott. A régi egyházát a XIII-dik század végére teltjük, mert erről nemcsak alakja, hanem vörös márványból diszesen faragott kerekívű, sok taguzatu kapuzata is tanuskodik. Valóban bámulatos, hogy ezt a romban érintetlenül hagyták, minthogy a vidék lakói legelőször is az omladékokból az ablakok és ajtók faragott tagozatait kifeszítik.

A keletelt romnak egyenes záradéku szentélye 9' 4" hosszú, a hajó hossza 29', szélessége 19'; a diadalívnél a szélesség 8·5', a falaknak 2' 5"—3' vastagsága mellett. Északi oldalon a fal 1°-nyire ugrik ki, és így a szentély nem áll a templom tengelyéhez egyenoldalulag, hanem mivel itten fülke támadt keletre irányzott ablakkal, e helyen bizonyosan egy mellékoltár állott, melynek oldalt egy fülke és egy északra irányzott ablakocská felelt meg. A toronynak vagy pilléreknek semmi nyoma, a hajdani sekrestye alkalmasint délre állhatott a szentélytől. Az ablakok kereszt, lőrés és kerekívű részalakban jönnek elő. A falak szögletei faragott kőből valók, a többi terméskő, verhenyes vakolattal.

A nyugati, még mai napon is ép, ormozaton a kapu fölött egy nagyobb, e fölött egy kisebb egyenes szemöldü ablak látszik. A falak, kivévn a szentély keleti és déli falát, valamint az e mellé eső sekrestye falait, kisebb-nagyobb magasságban még fennvannak.

Ma itten rév vagyon a Balatonon mintegy 100 lakóval.

A rajzokat *Bergh Károly* készítette; némelyeket jegyzőkönyvemből jegyezgettem.

Rosnyói egyházmegye.
Gácsai esperesség.

Gácsfalu.

Nógrád vármegye.
Losonezi járás.

Már Mocsáry Antal Ns, Nógrád vármegyének. . Esmertetése című, 1826-ben kijött munkájának I. kötetének 104. lapján ezen falu templomát XII-dik századtól fogva fenállónak mondja, és ennek bebizonyítására «a kőfaragás, és a régi izlés módját» hozza fel, mely »az egész alkotmányából kitetszik».

Ha a századat e helytörténetíró épen el nem találta, mégis bizonyos, hogy ezen egyház a XIV-dik közepe felé épülhetett, és későbbben némely részeiben át is idomíttatott. Már az irány is eltér mintegy 24 fokkal a valódi kelettől, mi egyébiránt más régi egyházaknál is előfordul. A templomnak szélessége mint magassága 30', a szentély hossza 26', a hajóé 55' tesz. Eredetileg a falak részben románkoruak, miről a kerekívű ablakok tanuskodnak, melyek a hajóban és a nyugati falon fenmaradtak. E tájon eredetileg a *karzat* is állt, és ennek boltvánkossai még most is megláthatók a nyugati, déli és északi falakon, valamint a déli és északi falakon az ívezetnek kövei a csucsáig megláthatók. E korban,

szokás szerint, a templom hajója famennyezettel volt ellátva, és ezen a régiek szerint, bár talán későbbi korszakból valók, a bold. szűz képei voltak láthatók.

A szentély két boltosztálylyal bir, melyeknek keletiebb hevederíve a záradéknak zárkövével van összekötve. A falakat erősítő oszlopok minden tagozás nélküliek, vagyis talapzataik és fejeik hiányzanak, és ez nemcsak a szentélyben, de a hajóban is fordul elő. Maga a szentély a hajónál két lépesővel magasabb; a diadalíven az egyszerű lapok, mely alatt horonytagok vannak, teszik a párkányzatot. A hevederek, különben az oszlopokba egyszerűen mennek át, vagyis tagozás nélkül végződnek és ezek mellett keretképen ismét egyszerű félkörtealaku tagozatot képeznek.

Az evangelium oldalán a szentségház látható, mely 14'' széles és 28'' magas, csúcs íves lóheridommal végződik. A sekrestye bejárása 27'' széles, 5' 9'' magas; tagozatán a körteidomu, leszelt lóherívet látjuk; az epistola oldalán pedig a papi ülés kettős tagozatu, ennek belső világossága 4', 5' 2'' magasság mellett.

A szentély északi falán van egy 6' hosszú, 18'' magas kő, mely a közepén túl, függélyes irányban el van törve. Rendetlen nagyságu és a vonalak irányától eltérő betűi 3—4''-nyiak. Alakjukat elég hiven adja Mocsáry idézett munkájának 104-dik lapjához mellékelt táblán.

ANNO . dñi . mº . CCC . L . m	{	AGR . TO
MAS . FILI . TOE . FI		II DIOS . DE
Gñe . TOMAI . ha'C SSTRV		I . INCCEP ECCE?; vagy is:

Anno. Domini. M.CCC.Lo. Magister Thomas. filius. Thomae. filii. Dionysii. De. Genere. Tomai. haec. strui. inceptit. ecclesia.

Érdekesek a régibb zárkövek, melyek közt az egyikén, a háromszögű, kissé hajló oldalon az ágaskodó griff van feltüntetve, míg a másikon, egy fekvő pajzsban a griff állván előlábai közt csíkos zászlót tart. E pajzsot a tornasisak földi lebbentyűivel, tetején pedig a griff karmaival fenyegeti az ellenséget.

Hogy ezen griff valóban a *Tomaj*-nemzet czimere, kitűnik azon sarkó rajzából, melyet szalai utam alkalmával *Lesencze-Tomajon* (Szalamegye szántói járásában), a kath. templomban vázoltam. A kőlapon diszes keretben látni a dülő, hullámos oldalú paizsot, melyben a fenyegető karmu griff emelkedik; a gömbölyű zárt sisak fölött, melynek lebbentyűi elül-hátul fityegnek, áll a nyolcsugaru csillag, ennek közepén, egy közben Magyarország kettős keresztje díszlik.

E kövön, három oldalon következő felirást találtam:

(h)ic . est . sepultura . nobilis . viri . pal....
 (ic)icobi . de . toman . de .
 geñe . toman . q . obñt . ano . dñi . m . cccc.

A hajó a csúcsos ívezet által három boltra van osztva, melyek közt a román izlésű ablakok egyetlen távolban, de nem közéjük állanak; különben a boltok tagozata hálós, az oszlopok pedig nem olyan módon hengeresek, mint a szentélyben állók, hanem a

8-szögből készültek, és ezeken a hevederek majd közvetlenül, majd homoruan leszelve, végződnek.

Daczára annak, hogy az arabs számokkal sokat vesződtem, mégis bajosan sikerült azon jegyeket megmagyaráznom, melyek e templom boltozatán láthatók. Az egyik, mint Mocsáry mondja: «a sanctuarium boltozatján egy kerek kövön vagyon; ezt 1350-nek olvassa. Bajos ezen, a diadalíven álló és az említett réztáblának jobbán (a 104. lapnál) alul rajzolt számon eligazodni; de ha nálunk a xiv-dik század első tizedeiben az arabs számokat műemlékeken használták, mint p. o. a hajniki harangon levő számot 1313-nak tartják; akkor ezt: 1312. A. vagyis 1312. Anno-nak tartom, bár ha a harmadik jegyet, lekanyarított bajusznak tekintjük, a nagyon is változatos 5-tös miatt, 1357-nek is lehetne magyarázni; ellenben tükörképileg és ellenkező nézpontból véve: 1515. v-t tehetne. — Hasonló baj van azon számjegyekkel, melyek a hajó első zárkövén egy hullámzatos oldalú, homor homloku és két szélén leszelt paizsban jönnek elő, (l. Mocsáry i. m. 104. lapnál levő kőrajzának bal oldalán); mert ezt nem lehet előbbinek, mint a xvi-dik századbelinek tartani. Ha e számot a paizslapnak aljától nézzük, és a számokat valami kontár által faragottnak tartjuk, 1557-nek olvashatjuk; ha pedig a pajzs homlokától nézzük és visszásan olvassuk, azt tevén fel, hogy a kőfaragó a papirosra rajzolt számokat a kőre lepacsolta, akkor a szám az 1527-ik évet adandja.

Ila tévedtem, a helyreigazítást a tudomány nevében szívesen elfogadom.

A másik két zárkő a hajóban kerek idomu, egészen nyílt szelelőül szolgál.

Régi e templomnál a sekrestye is, a boltozat hevederjei nyolcszögből alkotott vállköveken nyugszanak. E hajléknak hossza, szélessége, magassága 13' teszen; a zárkövön imádkozásra kezeit összekulcsoló Krisztus főt látunk a keresztdicsfénnyel. Az egy ablak egyenes szemöldí.

A templom nyílásait tekintve, meg kell jegyeznünk, hogy van a déli oldalon, közel a nyugati falhoz, az énekkaron, körívű ablak, 2 $\frac{1}{2}$ ', három pedig 6'-nyi (?); a szentélyben négy, felül kevésbé csúcsíves, melyeknek szélessége (?) 3'-nyi. Látni, hogy hajdan a déli oldalon két-két tám közt két román stílusú ablak állott.

Az ajtók főtagozata a körtés oszlop a körülvévő szíj- és horony-tagokkal. A délre álló ajtónak szélessége 3', magassága 6 $\frac{1}{2}$ '; a nyugati oldalon állónak pedig szélessége 3' 8'', magassága 7' 4''.

Vannak ezen egyháznak becses régi nyomtatványai, és kéziratai is, melyekről Mocsáry szintén megemlékezik. Vajjon volt-e itten «*in sanctuario chorus religiosorum olim fratrum?*» bajos meghatározni; mert az északi oldalon a kolostornak nyomát nem leltem, délfelé hasonlólag nem; ha a szentélynek szélességét tekintjük, alig hihető, hogy itten statuumok álltak volna, de a kolostorból való bejárásnak sem maradt fen semmi jele!

Erről tehát a megyei monographusnak várjuk be véleményét!

Gerencsér (Cserépvár, Schlössel). Fejérmegye.

Gerencsér (Cserépvár, Schlössel) az erdőben fekszik, midőn Moórról *Vértes-Sz.-Keresztre* megy az ember. A régi hagyomány szerint női kolostor volt, mely divatos mondaszerű

alagút által a fentebbi Sz.-Kereszttel összekötött; későbbben egy *vezér lakása* lett volna. Azon gondolatra, hogy ez valaha vár volt, okot adhatott a mély árok, mely körül veszi; de templom voltáról tanúskodik az, mivel keletelt, és egészen egyház alakú. A szentély keskeny, t. i. $2^{\circ} 2' 3''$ -al bir 4° hosszúság mellett; a templom hajója 4° széles, $4^{\circ} 4'$ hosszúsággal. Sajátságos az északi templomfal, mely ferdénydedes és három $2^{\circ} 3'$ — $2^{\circ} 5'$ hosszúságú oldalakkal $2^{\circ} 5'$ vastaggá válik, mi talán védelmi szempontból szükségeltetett. A záradék egyenes, támak seholsem látszanak. A déli oldalon kerítő fal mutatkozik, mely 3° -nyi távolban szögletekre van törve, és hol még az egyes cellák nyomai vannak. A nyugaton levő kapu $4' 3''$ -nyi, e fölött még egy ablak áll.

A falak rendes vastagsága $2^{\circ} 1'$. Mondják a vénnek, hogy teteje kalapalaku volt, toronynyal. Az anyag faragatlan pénzigemész (nummulitnész) terméskő, imitt-amott haragos vörös $5''$ — $2''$ széles tégladarabokkal vegyítve. A bemenetnél és a falakon is vastagfehér mészragasz tűnik fel.

Fényes többször idézett munkája I. 161. lapján említi, hogy *Gerencsért*, (Cserépvártt egy régi monostor dűledékei állanak.

Szepesegyházmegye.

Felkai esperesség. Batizfalvi plébánia.

Védnök Máriássy család.

Gerlachfalva.

Szepesmegye.

Kárpátaljai járás.

Gerlachfalva (Gerlsdorf). A templom átmeneti korszakból való, keletelt, olaszmi nélkül, csak terméskőből rakott. A közvélemény azt tartja, hogy a *stohlai benczések* építették, mire a közellévő halastó is mutatna, milyen Stohlán még jelenleg is létezik.

A szentély egyenes záradéku, szélessége $5 \cdot 20$, hossza $6 \cdot 30$ m. magassága $5 \cdot 35$ m. A bolt gerincei a nyolcszögből készült, lefelé háromszor keskenyedő vállköveken nyugszanak, maguk pedig a hasábnak horonyosan bevont, és szíjtaggal végződő tagozatból állanak; a keleti keskeny csúcsíves ablak be van rakva, a déli ablak újabb. A sekrestye az északi oldalon áll, ajtaja csúcsíves, $0 \cdot 65$ m. széles, $1 \cdot 50$ m. magas, úgy hogy átmenvén rajta, le kell bujni; boltja dongás, széles $2 \cdot 35$ m., hosszú $7 \cdot 90$ m. kelet felé levő ablaka egyenes szemöldüt. A diadalív mind két oldalról $0 \cdot 84$ m. kiugrik, csúcsíves $4 \cdot 90$ magas, a fal vastagsága $0 \cdot 95$ m.

A hajó festett famennyezettel bir, a diadalívhez két oldalt $0 \cdot 94$ széles kőoltárok támasztvák. Különben a hajó hossza $9 \cdot 72$ m., szélessége $7 \cdot 34$, magassága 6 méter. Északi oldalon nincsenek ablakai, a déli oldalon levők szélesbitettek. Az itten levő kapuzat csúcsíves, belül szögletes párkányzattal. A toronynak részben régi lőrésidomu ablakai vannak; de vannak szélesbek is; erősítésére egy $4 \cdot 30$ m. széles, az emeletig érő támfal van alkalmazva, mely alatt a nyugati kapuhoz való átjárás van.

A templom szentélyének délkeleti sarka is idomtalan támmal van megerősítve. A torony gúlás sisakja, valamint a hajó és szentély különböző magasságú tetőzetei kirugó fadarabokon nyugszanak, melynek a héjak szellőztetésére, világítására igen alkalmasak.

Hajdan a templom monoru fallal volt kerítve; északról a *Nova Voda* hegyi patak mély árkot mosott magának.

Mint mindenütt a hol egyházi romok állanak, a nép azokat a *templomosokkal* egyesíti, úgy itt is, de minden alap nélkül, azoknak tulajdonítja.

Csanádi egyházmegye.
 Alsó-aradi esperesség.
 Védnök a m. kir. kamara.

Glogovác.

Aradmegye és járás.

*Glogovác*on 1868-ban voltam szeptember 10-án *Hampel* József utitársommal, és a hajdan bizonyosan tekintélyes préposti templom romjait fölmértük. A prépostság nyugati oldalán a Maros folyt és a hajdan *várnak* védül szolgált. Szerencse, hogy mióta a régiségek iránti kegyelet a nemzetben kissé ébredt, ezen emlék pusztításának is némileg vége vettetett, a mennyiben az iskolához építése végett szándékolt teljes lerombolás meg nem történt, és a templom kerülete *Bonnaz püspök* rendeletéből korláttal befoglaltatott. Azonban már a szomszéd telken letelepedett lakók a templom északi részét annyira lerombolták, a belsejét annyira pusztították, hogy alig maradtak fenn egyes falromok, melyekből régi nagyszerűségéről, régi alakjáról meg lehetne győződnünk, mert a szomszédok hazai és kerítései mind a templom anyagából készültek.

A mennyiben a falak maradványait követhettük, látni lehetett, hogy a keletelt templomnak kerek apsisa volt, melyet 12' 6"-nyi távolságban egy 5' vastag fal kerített, és ez ismét 1' 7" széles talappal volt ellátva. Ritka példányképen a magyar egyházi építészetnél a kereszthajó déli szárnya a hosszahajó déli falától 21'-nyira ugrott ki, míg a nyugati oldalon álló tornyok kevesebbé kirugtak.

A szentély hossza 38', szélessége 33'. Ennek belső körfala 6'-nyi alappal bir; a templomnak hossza 22⁰ 4'; a déli kereszthajó nyugati falának hossza 23', a hajó hossza 32'.

A templom szélességét sehol sem mérhettük, mert mindenestül szedték fel az északi falakat; de ha a templom csakugyan három hajóju lett volna, akkor főleg az oldalvástiaknak igen szűkeknek kellett lenniök, és az ezeknek megfelelő oltárok akkor a belső körnek a mellékhajókkal szemközt fekvő falához kellett alkalmaztatniok, amint itten valóban egy ölnyi homlokfalat látunk.

A nyugati építményből még legtöbbet lehet látni, mert itten még 2—3 ölnyi falak állnak részletekben. A főkapu 9' 7" széles. A délnyugati torony a hosszfalból csak 4' 6"-nyira rug ki, hossza 19' 8", a kaputól a sarkig 33' 6" mér.

Az északi falakból csak két sarok nyomát látjuk, t. i. a 8 □'-nyi kőpillért.

Bár alapításának évét biztossággal meg nem határozhatjuk, mégis tudjuk, hogy e prépostság már 1197-ben létezett, a templom pedig határozottan 1223-ban említettik, *Fejér Cod. diplom.* VII. IV. 68; és III. I, 406. Prépostjainak sorát *Rupp* állította össze; de ezek közt a török idők utániak, miután t. i. a törökök Aradvárat elfoglalták, csak czimzetesek lehettek.

*   *

Az irodalomban emlitenünk kell *Rupp* Jakab munkáját: *MO. Helyrajzi története* III. kötet 60. l. az ottan említett szerzőkkel.

Az *Arch. Értesítőben*, *Molnár Pál* rövid czikkét: Az aradi káptalani templom romja *Glogovác*on Aradmegyében VII. köt. 273. l.

A «*Magyar Sion*»-ban (I. 1863. évfolyam) 23—30 lapig *Balássy Ferencz* alaposan értekezik és még más forrásokat is említ.

Győri egyházmegye.

Győr.

Győrmegye és járása.

A bödöge — markotai és bőrcsi, kerekelyházaknak, valamint a kajári kápolná-
nak az 1698-ik évről való egyházlátogatásban fenmaradt nyomairól, lásd: *Fehér Ipoly*
Győrmegye és város egyetemes leírásának 446. és k. lapokat; a domokosiak hirneves régi
kolostora, melyben Buzád élt, a későbbben ezen irányban épített várbástyák tömegébe
esett, nyomait találták e bástyák lebontása után az utca közepén azon a helyen a hol
Stadler- és Kreskay- házak épültek, Róth asztalos házával szemközt. Ezen építményből
csak egy *ivheveder* maradt meg fenn, mely a megyeház utca szögletén háritókőnek van
alkalmazva.

E kolostorba Koźmás győri püspök (1219—1223-ig ült székén) 1221-ben vezette
be a domokosiakat. L. P. Romanus a S. Venantio Syllabus Praesulum Jaurinensium, Jau-
rini 1794. 4°. 13. l.

Győri egyházmegye.

Kisbéri esperességekben és plébániában.

Hantai káptalan.

Veszprémmegye.

Cseszneki járás.

Hantai káptalan. A régi *hantai* káptalan temploma téglából volt építve, és a szentély
falai még 1858-ban fennállottak. Mesélik, hogy az uraság a bot és kaloda idejében eltiltotta
ezen pusztának *Hanta* nevével élni, és a parasztoknak csak *Nádasdot* volt szabad említe-
niök.* Ugyanezt tették volna a Batthyániak Iváncsával, mely e család kezeibe kerülén,
hogy ennek neve is eltöröltessék, tisztjük 24 akó bort vitt ki a helyszínére, kihirdetvén,
hogy a ki ezéntul *Ivancsának* meri nevezni, ha férfi, 25 botot, az asszony 25 korbácsot, a
gyerek pedig ugyanannyi virgácsot kap. Ezen adatot a megye főtörténésének bold. Hunkár
Antalnak köszönhetem.

A régi káptalan helyén egyedül az árkokat találtam, melyek a falak fölszedése
után a helyszínén fennmaradtak, és némileg a templomnak és kolostornak fekvését és ki-
terjedését engedik megsejteni. Az anyag a közelálló pálinkaház építésére használtatott fel.

Némi buzdításul, hogy szaktársaink még az ily csekély nyomokat is, a mennyire
csak lehet, az utókor számára fentartsák, emlídjük, hogy: egy tó fölötti dombon, mely nyu-
gat felé fensikot képez, míg a tó, a hajdani kolostornak majdnem mindég követője, délről
északra terjed, a prépostságnak, mely mint hiteles hely is e vidéken nagyon szerepelt,
csak némi téglalapjai tünnek fel.

Az egész egyházi telepítvények négyszögű alakja nyugatról keletre 20 ölnyi, észak-
ról délre mintegy 14 ölnyi méretű négyszöget képezett. E négyszögnek déli oldalán állt
keletelt temploma és ez az egész szélességet foglalta el; délről északnak a 4°-nyi szélességű
cellák álltak, melyeknek hossza is 4 öl volt csak az ék. sarkon van egy 6° széles térség,
talán ebédlő? Ettől nyugatnak, és innen a templom északi faláig a kerítő fal állott, mely
még mint hallani, 1866. évben 1 ölnyi magasságu vala! Milyen kár, hogy addig e romot
senkisé nem rajzolta és fel nem mérte!

* Mai napon a győri egyházi névtárban mind a két név fordul elő a *kisbéri* plébániához tartozó fiókegy-
házaknál.

Faragott kőnek nyomát seholsem találtam; bizonyosan a pálinkaház alapjaiba temették be! A téglák válus felületűek, 9"—4" 3'"—2" 3'" méretűek és négyszögesek vagy egy oldalon kerekesen végződők. A padlattéglákból 5½ □", 1½" vastagokat találtam középett egy körben álló egyenkarú kereszttel.

Irodalmát és bővebb történetét lásd: Rupp. M. Helyrajzi története I. 464 l. — Pecsétjét (Sz. Mihály főangyal) l. Jerney. Magyar történ. tár. II. 57. és 35. rajz.

Nagyvárad egyházmegye.
Körösi esperesség.
Pecze-szt.-mártoni plébánia.

Hajó.

Biharmegye.
Váradi járás.

Hajón (Nagyváradról délfelé) románkori kápolna áll keskeny körívű ablakokkal; nagyrészt stílelleszen újjítva van, a réginek, ha csak belül nem, mit nem láttam, semmi más nyoma.

Szombathelyi egyházmegye.
Pinkafői esperesség.
Máriafalvi plébánia.

Hamvasd.

Vasmegye.
Köszegi járás.

Hamvasd, Assau, (Aschau.) E falucska Vasmegyének észnyugati csúcsában, igen közel a magyar-, ausztriai- és steierországi határhoz fekszik, gyönyörű erdős vidéken, magaslatairól a borostyánkői várra, Hof, Neukirchen falukra szép kilátás nyílik. A katolikus imola a legmagasabb ponton, mintegy kis negyedóránnyira a falu előtt fekszik, ha Máriafalváról ide zárandokolunk. Eredetileg e templom csak a mai szentélyből állott, mint azt e többszögű záradék körül futó talapzat mutatja. Tánjai nincsenek, és bár terméskőből épült, mely zöld-, meggy- és sárgás színű, és sok fényes mészkőjegecztől tündöklő, mint e vidéknek más bevakolatlan egyházai is, ezen változatos színekben igen jól veszi ki magát. A falak szögletei a régibb épületnél faragott sárgás mészkőből olaszosan rakvák. A hajdani imolának nyugati fala tompa-csúcsosan van diadalívnek kifaragva, és hogy ez így van, mutatja az a repedés, mely a két különféle korszaku építmény közt támadt, mivel az újabb falak e régibbe be nem voltak csesztve.

Ma a szentély csak deszka-mennyezettel bír, de hogy hajdanta bolthajtásra volt készítve, kitűnik azon hengeres oszloptőkől, melyek a szögleteken és a keresztbóltív helyén láthatók, és ½ ölnyi magasságban, egyenlően lefaragvák. Az északi és keleti oldalon nincsenek ablakok, a fennmaradt két régi ablak a dkeleti és déli falon csúcsívesek, tagozatos bélletűek, de az ív alatt a dísfaragmány ki van törve.

A régi templom hossza és széle, lépéssel mérve, mintegy 4°, magassága jelenleg 2½ ölet tehet. Az újabb résznek hasonlólag ilyen méretei vannak.

A harang felírását a mestertől vettem át, ki azt így olvasta:

O RQX GLORIQ VQNI † CVM † PAcE.

A templomot regényes, sűrű nyírfa erdőcske veszi körül.

Szombathelyi egyházmegye.
Szalaeegerszegi esperesség.

Háshágy.

Szalamegye.
Lövői járás.

Háshágy. Szalamegyének észny. szögletében áll; ez egyike azon sajátosságos, toronynélküli templomoknak, melyeket különczködő építészetük miatt a megye legkeletibb részében, Pécsölön, Vászolyon, stb. görög izlésűnek tartanak, és a veszprémi görög apácák egyik hagyományának mondják.

A *háshágyi* templom, mint állítottam, sokat hasonlít a *pécsöli*hez (l. alap- és felrajzát: »Régi falképek Magyarországon« című munkám 6. lapját) esakhogy emennek még oldalt sincsen tornya, és szentélye a hajónál is szélesebb. Inkább régi sinagógának vagy pajtának tartanád ezen ős építményt, melyet a XIII-ik századba kell tennünk, ha a keleti homlokán létező kereszt egyházi rendeltetéséről nem tanuskodnék.

Ha jól vettem fel a dolgot, az aránytalanul hosszú hajóhoz, későbbben a zömök támokkal erősített egyenes záradéku szentély a régi szentélyhez lett építve. *Hencz* Antal barátom pontos rajza szerint e különös templomnak ezek méretei: a 2—3'-nyi falakból álló szerkezetben a szentély hossza 2°, szél. 3°; a diadalív belső világossága 1° 2', a hajó hossza 7° 2', szélessége 2° 4'. Az északi falon semmi ablak, a keletin és a szentély déli falában kerekívi ki- és befelé táguló ablakok vannak, következík a déli falban álló kapuzatig egy hosszabb és két magasabban álló kisebb ablak, melyek közt az ajtóhoz közelebbi, mintegy falszalagkeretben áll; a kapuzaton túl, mely a kerek tympanon mezejével bir, még az előbbieknél is magasbra van véve egy hosszabb és az énekkarnak megfelelő legkisebb lőrésidomu ablakocska: vagyis a déli falban öt ablak van, mindenik más és más méretű. A nyugati falban csak egy lőrés mutatkozik. Eredetileg e románkorú templomka magasabb lehetett, mert párkánya jelenleg egészen hiányzik.

A *diadalív* csúcsban végződik. Az építmény áll brecciából, melyet itt az árkokban találnak, de nagyobb része mégis téglá, melyeknek méretei 10"—5"—1"—8"; 12"—10½"—2" 8"; 13"—6½"—2" 6"; 11½"—1—2". A talapfedők is téglából alkotvák, és szélükön gömbölyű bottagszerűen lefaragvák. — A pillérek egy osztályuak, esvetőjük kőből van faragva és két szijtag közti horonynyal ellátva. Hajdan a templom fallal volt kerítve, de ma ennek csak nyoma maradt meg.

Van e templomban két mellékoltár, ezeknek szélessége 3' 4' teszen.

Az északi oldalon a hajóban álló padok mögött van egy kerekívi, faragott kő, mely középett igen kinyújtott négylábut, talán oroszlánt, tüntet fel; ez jobb előlábával keresztet tart, nyelve messzire lóg ki lombozatképen, farka hasonlólag lombozatos, több részre foszlott, körülötte több állati szörny tűnik fel; *Isten bárányának* épen nem lehet tartani, azért a keresztény vallásnak diadalát látom a »*Vicit Leo de tribu Juda*» jelképezésében. E kő hossza 44", magassága 26½". Minthogy az ajtó fölötti kerek tympanon helynek átmérője 22", azt tartom, hogy e kő valamikor ide volt alkalmazva; de mivel értelmét fel nem foghatták, és talán rajta meg is botránkozának, a padok mellé helyezék. (?)

Rosnyói egyházmegye.
Várgedei esperesség.

Jánosi.

Gömörmegye.
Serkei járás.

Jánosi a XIII-ik századból fenmaradt, faragott kövi, kéttornyú, kerek apsisu apátsági templom, mely bár kétszer volt újabb időben javítva, mivel semmi pártfogója nincsen, és a feledi plebánosoknak csak terhére volt, annyira el lett hanyagolva, miszerint ebben 18 évtől fogva isteni szolgálat nem tartatott. Mennyezete és teteje bedűlt, és a törmelék annyira fölhányódott a templom körül, hogy itten a talaj három lábnyira, belül pedig két lábnyira emelkedett. Ezen egyháznak, mely már a vidéknek is botrányára szolgált, akadt védője a magyar országai ideiglenes bizottságban, melynek feladata a hazai műemlékek őrzése és fentartása. A templom siralmas állapotát látni lehet a »Vasárnapi Ujság«-ban 1875. 198. l. közlött rajzban, jelenleg pedig kiemeltetvén ezen elhagyatottságából, a nm. vallás- és közoktatási m. kir. minisztérium rendeletére, Schulek Frigyes tanár és bizottsági tag sztilszerü terve szerint annyira lett helyrehozva, hogy a két tornyot kivéve, az említett lapon adott másik képhez hasonlítván, már f. év febr. 2-án fel lett avatva, és az isteni szolgálatnak visszaadva. Igaz, hogy még sok kell, míg egészen mintaszerű vidéki románkoru egyházzá lesz kiállítva, de erélyes folytatással épen a lehetetlenségek közé nem tartozik.

Különbben a jánosii templom méretei ezek: a kerek apsis átmérője $1^0-2''-5'''$; magassága a beboltozott szentélynek 4^0 , a boltíves résznek hossza $2^0 11''$, a szentélynek valamint a hajónak szélessége $3^0-4'-6''$, a hajó hossza 7^0 , falai $3' 4''$ szélesek, a hajó magassága a gerendázatig $4^0 4'$. A nyugati részén beleépített énekkar újabb. A $4'$ -nyi falakkal bíró tornyok oldalt kirugnak, és pedig a déli $2^0-10''$ -al, az északi $2^0 1' 8''$ -al. Az ablakok igen egyenetlenek, úgy, hogy mind kerekíviiek lévén, a szentély keleti ablaka $5' 4''$ magas és $8''$ széles, a déli $6' 4''$ magas, $12''$ széles, a hajó déli ablakai közt a középső $10' 1''$ magas, $17''$ széles, a két mellette álló pedig $5' 2''$ magas és $8''$ széles. Az énekkarzati ablak kerek és egy lábnyi átmérővel bír. — A déli oldalon létező ajtó be van falazva, valamint, az északi falban lévő és a kolostorból a hajóba vezető ajtó is. Így nyomát találtuk egy ajtónak az északi toronynak emeletében az északi falban is. A nyugati főkapu külső $1^0 3'$, belül $4' 3''$ -nyi szélességgel és $1^0 4'$ -nyi magassággal kettős kerekoszlopos és megfelelő hornyos tagozattal bír.

Ezen tagozaton kívül semmi sincsen, mi építészeti diszről tanuskodnék, miért is ezen templomot épen azért, mivel eltávolított nyugati ormán kívül még egész eredeti egyszerűségében fennáll, a maga nemében egyedülinek is lehet hazánkban nevezni.

Daczára annak, hogy *Czinár*: Monasteriologiájának I. 265. l., és Rupp: Magyarország helyrajzi története II. 130 l. említik, történelméből alig tudunk valami bizonyosat felhozni, úgy hogy még Bartholomaeides Gömörmegyének egyedíratában is, csak mintegy mellékesen szól Jánosiról. Valószínűleg, megfutamodván a szerzetesek, a török foglalás idejében a füleki vár parancsnokai az őrség és a vár fentartására használták, míg a *jánosii* és *apáti* jószágot maguk számára nem adományoztatták.

A mesék országába tartozik az, mit az utolsó apátról regélnek; kerestem a per nyomát a megye archivumában, de erről ott semmit sem tudnak; meglehet mégis, hogy véletlenül ezen újabb időben érdekesebbé vált apátságnak történetét felvilágosító adatokra az idei kirándulás alkalmával akadnak buváraink!

Esztergomi főmegye.
Budapesti esperesség.

Jenő.

Pestmegye.
Pilis-i járás.

Jenőn a bécsi *Scotensisek* jószág kormányzójánál láttam többféle római maradványt, érmeket, fibulákat, lánczról lóggó phallust, 18" hosszú, egyik végén 3, a másikon 4 1/2"-nyi nyílásu, 1/2"—1" vastag agyag csövet, melynél még a belső felületen a készítés barázdái feltűnnek. Hasonló e cső, talán vízvezeték része, ahhoz, melyet *Ányos* Mórícز barátomnál Esztergáron láttam.

Érdekes a kalváriai koragóthi kápolna. Ez keletelt, több oldalú szentélylyel, de csak a nyugati fal sarkon rézsut álló támfalakkal. A szentély oldalai 5—5 1/2'-nyiak, a falak 10' 7" mérnek; szélessége 13'. A sekrestye — ajtaja 2' 6" — 5' 8" hossza, 7' 6" széles, falai 2'-nyiak. A hajó hossza 17', széless. 16'. Ablakai újabbak, egyik a délkeleti szögletben be van rakva; az 5'-nyira kirugó támfalak 5'-nyi szélesek, 2' vastagok. A nyugati falban levő csúcsíves ajtó magassága 6', vastagsága a falaknak 15".

Megemlítésre méltó egy vastagon bemeszelt faragvány, mely a szentély felé a sekrestye ajtó fölött be van falazva, és valószínűleg a kápolnánál régibb korból származik. A négyszögű táblán ül jobb felé hosszú ruhás alak; jobbjá ölében fekszik, baljával egy épületet tart, mely állványon nyugszik. Ezen épület meredek tetéjű, homlokzatán tompa karu kereszt képezi az ajtónyílást, melyből patak látszik balra folyni. Balra az épülettől áll egy hengersíveges alak hosszú ruhában, jobbjá az épület felé van kinyújtva, balja mellett nyugszik.

Azt tartom, hogy ezen dombormű illusztrációja a husvétkor a mise előtt énekeltetni szokott: *Vidi aquam, egredientem de medio templi-féle antiphonának?*

Egri főmegye.
Felső-hevesi esperesség.
Erdő-kövesdi plébánia.

Istenmezeje.

Hevesmegye.
Mátrai járás.

Istenmezején kősziklába vájt kettős kápolna létezik, a nagyobb üreg előtt fakorlát van, a mellette levő kisebb kapu a nagy eső után annyira van beiszapolva, hogy az oltárok, csak 4"-nyira állnak ki az iszapból. A nagyobb hajlék 8' 8" széles, 17' 6" hosszú, 5' 4" széles, 3' mély oltárral bir, mely mögött még 4'-nyi tér marad, vagyis a kerek apsis átmérője 7' 6". A másik imola 8' 4" magassággal bir, és verhenyesre van kifestve, míg boltja kékes. Az oltár mellett jobbra van az átjárás, mely 3' 7", a közfal 14"-nyi vastag. E kápolna szélessége 6' 2", hossza 13', magassága 7' 5".

Úgy látszik, hogy legújabbán ezen barlangimolákra nem a legnagyobb gondot fordítják.

Veszprémi egyházmegye.
Kiskomáromi esperesség.
Kehidai plébánia.

Kallos.

Szalamegye.
Kapornaki járás.

A sok *Kerekegyház* közül, mely a helynevekben és régi okmányok közt előszámlátatnak, vajmi kevés emlék maradt fenn, melyet látásból leírhatnánk, és ezen kevesek közt is, mint a pápoczi, jáki, ősküi, tótlaki stb. vannak ugyan nagyobbak, szebbek, de

alig meglepőbbek ezen kallosi kis egyházaeskánál. El térve az országut tól, egy kies völgyben találjuk a 300 lelket számláló községen kívül egy külön domboes kán e keletelt, várdatorony alakú, imolát, melynek hajója egészen kerek és 2' 5'-nyi átmérőjű, míg a keleti oldalon kiugró oltárhely csak 1°; emitt a fal vastagsága 2', a hajóban 4'; de azon falban az északi oldalon egy 2' széles lépcső vezet fel az énekkarra, míg a körben az ész. nyugati oldalon 5 fülke van készítve ülőkék alakjában; délkeletre az ajtó nyílik és ismét kis fülke van a délkeleti oldalon is. A szentélyben egy kerekívű ablak van dél felé, de magasabbra is nyílnak egyes függélyes bottagok közt keskeny, kerekívű, tölesér idomu ablakok. Párkányzatnak nincs nyoma, a kupola a laternaféle toronykával újabb mű. Minthogy e hely a mostani lakosság számának szűk, a bejárás elé egy idomtalan fabódét építettek, sőt hallám, hogy a *kapornaki jezsuiták*, kiknek birtokához ezen község is tartozik, valami változtatást szándékoznának tenni, mit haza műemlékeink érdekében, ha stilszerűleg nem történnék, csak mélyen fájlalhatnék.

A jellegzetes két képtáblát *Bergh Károly* építészmérnök barátom készítette.

Veszprémi egyházmegye.
Kanisai esperesség.

Kapornak.

Szalamegye.
Kapornaki járás.

Czinár Monasteriologiájában 1. 240. l. említi, hogy ezen sz. benzerendi apátság nyomát már 1217-ben találta. (Fejér Cod. dipl. VII. 1. 191. l. már 1212-nél hozza fel; midőn még *Copernuchnak* is íratott). Azon kor szokásaira nézve azon panasz jellemző, melyet ezen zárdá főnöke 1237-ben Gergely pápánál az akkori veszprémi püspök zsarolásai ellen emelt; különféle viszontagságai után mint convent meg 1538-ban említettik, levéltárát Szalavárra vitték át, és 1751. óta egyike azon valódi, javadalmas apátságoknak, melyeket az egyházzól érdemült férfiaknak szokás adományozni. Jelenleg ezt a jezsuita rend bírja, és innen az egész uradalmat kormányozza.

Bucsú (helyesebben *Bucsa*-) *Sz.-Lászlóról* áttérvén a hírneves *Kapornakra* a mint a templom kettős, vöröshagymás sisaku tornyát a keskeny, magas ormózatú közép homlokzattal láttuk, bizonyosak valánk *Hencz* barátommal, hogy itten álarcz alatt egy románkori templom rejlik; azonban a keletelt régi templomból semmi egyéb nem marad fenn, mint: a középhajó főapsisa, melynek párkányzata mintegy 2—3"-nyira a mostani földtalaj alatt van, az oldalapsisok párkányzata, mely 6" magasabban látszik mint a főapsisé, és a kettős torony a közbeeső homlokfallal.

A mi e három hajóju apátsági templomnak egykori alakjának visszaállításában segít, az említett részleteken kívül azon falalapzatok, melyeket még mai napon az északi hajó helyén látni lehet. E szerint, *Hencz* Antal rajzát követve a régi kapornaki templom méretei ezek: A kerek apsis átmérője 1° 3', a szentély hossza 4° 3' szél. 3° 2', a középhajó hossza 8° 2', a tornyok alja és előcsarnok 2° 4'; a mellékhajók kerek záradékaiknak átmérője 2° 3', s ez a mellékhajók szélessége is, míg hosszuk közel 12°. A mostani templom csak egyhajójú, újabb falai a mellékhajók belső falait érintik. A tornyok annyiból különböznek a lébenyiektől, hogy nem a mellékhajókba, hanem az előcsarnokba nyílnak, és a nyugati falban 2'-nyi széles lépcsőzettel vezetnek fel az emeletbe.

Az építő anyag haragos vörös téglából áll, melyek polyvás sárból készülén 4"—5"—2" méretűek; de találni köveket is, ezek közt egyikén † alaku kőfaragó-jelre akadtam, az apsisok párkányzatai pedig faragott köveken nyugodván, igen diszes attikai lábazatot utánóznak. Egyszerűek, és a tihanyi altemplom oszlopfejezetekhez hasonlítanak azon pilérpárkányok, melyek az énekkart tartják, és egy 4"-nyi rézsut fölött egy 6"-nyi táblából állanak.

A torony belső falai, mint rendesen, vörösre vannak festve; a kerekivü ikerablakok közbülső oszlopa attikai lábazattal és vállkövel tetéztet köbfejezettel birnak; a boltozatok szintén kerekivűek.

A déli hajó régi helyén a mellékoltár előtt, talán mint Pannonhalmán ugyanazon helyen, taláztatik befalazva egyszerű, tatai márványból készült, sírkő, mely horonyos oldalú, felül elvágott pajzsban magas, makkal tetőzött, drágakövekkel és a két oldalon felkanyarodó lebbentyűs szalagu infulát tüntet fel, a pajzs pedig szijakról lógg. A felírás így hangzik:

SISTE ⁊ GAÐ ⁊ FR̃NS'NOS© ⁊ VTR ⁊ AMORES ⁊
HIC ⁊ FR̃NA² ⁊ SIML ⁊ CRPOA ⁊ İVCTA ⁊ CVBÂT ⁊
SECVIA ⁊ LEDOS ⁊ TACÂT ⁊ İA ⁊ PRİC̃³ ⁊ LACÔÂS ⁊
NŨQ ⁊ SIC ⁊ GEİNV⁴ ⁊ CATORA FR̃⁵ ⁊ AMAT ⁊
AD ⁊ FRIS ⁊ PĒRI⁶ ⁊ TVMVLV ⁊ SE ⁊ N'OIŨ ⁊ ABAS ⁊
CÔSVĖPSIT ⁊ LACŨS ⁊ MYSTICA ⁊ SA© ⁊ FERĖS ⁊

A plébánián látni olajfestményben egyik régi apátot ezen felirással: Franciscus, Comes Berchtoldt, Liber Baro ab Ungerschitz, Episcopus Noviensis, Praepositus Poseniensis, S. C. R. A. Mattis ad Excels. Consilium Locumtle Regium Hungaricum Consiliarius, Abbas SS. Salvatoris de Kapornak a Die 1. a mensis Februarii Anni 1763.

Hogy *Kapornak* hajdan szintén erődített hely volt, vagy hogy az apátságot a nép, mint Pannonhalmán, Tihanyban stb. *várnak* nevezé, onnan kitűnik, mivel a templomtól északra eső földeket ma is *vármögi földeknek*, a templom helyét *várnak* nevezik, talán csak azért is, mivel a kolostor erős falait bástyáknak szokták nevezni. Különben itten sem ároknak, sem más erődítésnek nyomát nem találtam.

A kolostor a mai apátsági residentia helyén állott, hol a quadraturának nyomai feltűnnek, és a hol a falakban még számos, faragott vörös homokkődarabok előtűnnek; azonban az alapok annyira összevissza vannak építve, miszerint csak hosszabb tanulmányozás után lehetne valami biztosabbat mondani.

A temetőben, mely a kolostortól délre, völgy által elválasztott dombon terül el, állott egy keletelt régi, talán plébánia-templom, melynek azonban mai napon egyedül falainak árkai maradtak fenn, mivel anyagából a városházat, és egyéb magán lakokat építettek.

Ezen templom záradékát jól ki nem vehettem, vajjon kerek volt-e vagy többoldalu? szentélyének hossza 5°, szél. 2°, hajójának hossza 5°, szélessége 3° lehetett. Oltárkövét a plébánia templom oratoriumába vitték. Falainak téglái 5"—2"—? A templom körül sok

¹ Fraternos. ² Fraterna. ³ Prisca. ⁴ Geminum. ⁵ Frater. ⁶ Petri. ⁷ Lacrymis.

csontvázat találtak. A monda szerint e helyen állt volna a régi kolostor templomával együtt, a honnan csak későbbben a mostani helyre átvitték (?) — Ha e templom falai állnának, mily könnyű lenne ezen kérdést feloldani!

Történetéről többet l. Rupp. MO. Helyr. Tört. I. 296.)

1576. 31. törvényezikke szerint már azon időben pusztán állott; l. *Fényes* MO. M. áll. I. 505.

Veszprémi egyházmegye.
Csökölyi esperesség.

Kaposfő.

Somogymegye.
Babocsai járás.

A babocsai járás észkeleti sarkában fekszik *Sz.-Benedek* falu, melyhez a hirneves *kaposfői* apátságnak nevet adó kaposfői pusztá is tartozik.

Mai napon, a *Sz.-Békkal* szemközt fekvő *baráthegyen* látni még a gödröket, melyek az által támadtak, hogy a helység lelkésze, a mi csak elvihető volt, minden építő anyagot elvitetett, és saját hasznára házat emeltetett. A védnökség a kaposfői apátságot illeti, ennek jövedelme pedig a bécsi magasabb papi intézet tulajdona.

A nevezett hegy alatt egy, mint látszik, mesterségesen előállított sík terület, ez mintegy 56° hosszú, 26° széles. A templom körívi szentélyének átmérője 4°; a hajónak hossza 16° lehetett. A zárda a templom déli oldalán volt.

Váci egyházmegye.
Fóthi plébánia.

Káposztás-Megyer.

Pestmegye.
Váci járás.

A *káposztás*-megyeri pusztán, a fasortól mintegy 15°-nyire, áll a keletelt kápolna, melynek többszögű záradéka a szentélyt képezi és három oldalán, kívülről 1° mér; minden támfal nélkül van, a délkeleti oldalon belül még az ámpolnák helye látszik. A fenálló falakon tagozatot nem látni; anyagjok faragott és termés mészkő minden téglá nélkül. A falak 2' 5"-nyi vastagok. A hajó belseje 21' 6" hosszú, és 18' 6" belső világossága, míg a nyugati fal hossza 23' 6" teszen. A diadalívtól 8' lábnyira, a déli oldalon, mely még 1½° magas, az ajtó volt, melynek szélessége 4' 7"-nyi.

Veszprémi egyházmegye.
Tapolczi esperesség.

Kereki-Kállá.

Szalamegye.
Tapolczi járás.

A *kisfaludi* határban *Káptalan-Tó*-in kívül, jobbra az országutttól áll egy pusztá templom omladéka, melynek tornya kéményszerűleg emelkedik. Az imaház keletelt; terméskőből van építve, falai 2' 2"-nyiak, a nyugati oldalon nem volt bejárás, hanem még a keskeny talapfedők valamint a lőrés idomu ablakok kivethetők. A hosszahajó záradéka egyenes, szentélyt nem vettem észre. A hajó hossza 35', szélessége 20'. Oldalfalai majdnem egészen bedültek, csak a keleti és nyugati falak és az északinak keleti része még fennállanak. A nép *Kereki Kállának* nevezi e romot.

Veszprémi egyházmegye.
Igali esperesség.
Védnökség a közbirtokosság.

Kercseliget.

Somogymegye.
Szigeti járás.

Kercseligetnek ősrégi templomáról már évek óta hallottam. Szól is erről az egész Somogyság. Mi volt tehát természetesen, mint e nevezetes helyet meglátogatni. Azonban, mint igen sokszor, úgy ezen esetben is nagyon csalódtam, minthogy ezen, különben is kisebbszertű egyháznak egyedül szentélye bir még románkoru alakkal a mennyiben kerekded, de a többi részlet már mind újabb, sőt a hajó maga 1781-ben egészen át lett idomítva.

Faragmányoknak vagy festmények nyomaira nem akadtam.

Veszprémi egyházmegye.
Füredi esperesség.
Palaznaki plébánia.

Kövesd.

Szalamegye.
Tapolczi járás.

Kövesden maig láthatók a régi plébánia templomnak, mely Sz.-Miklósnak volt szentelve romjai. *Kövesd* ma mint fiókegyház *Palaznakhoz* tartozik és a veszprémi ft. káptalant uralja.

A románkoru ősi templom a *falu udvarában* áll, keletelt, egyenes záradéku szentélylyel bir. A szentély hossza 2°, szélessége 1° 5', a hajó hossza 4°, szélessége 3°. A diadalív falai 2' 6'', a többi 2' 9''-nyiek, és vörös homokkőből állanak, (Werfner-Sandstein.) Az ablakok keskenyek, kerekíviiek; a szentélyé keleten 4''-nyi széles, majd 3' magas, az ajtó, mely a déli fal végén áll és egyenes szemöldü, 3' 2'' széles, 4' magas. A déli fal három ablaktól van áttörve, ezek is kerekíviiek és egyenetlen nagyságuk. Míg még 1861-ben a hajó falainak nagyobb része fenállott, a szentélynek csak zárfaia volt még épségben.

Kövesd falut már IV. Kelemen pápa hozza fel a tihanyi apátság birtokai közt 1266-ban (l. Czinár Monaster. I. 167. l.) — temploma pedig 1363-ben emlittetik. (Fejér Cod. dipl. IX. VII. 520., és a megyei Schematismus 1875. 41. l.)

Veszprémi egyházmegye.
Següsdí esperesség.
Faiszi plébánia.

Kürtös.

Somogymegye.
Kaposi járás.

A *kürtösi* pusztán van Jeszerniczky uraságnak, egy magtára, melyen mindjárt az átmenetszaki imolára reá lehet ismerni. Szentélye hiányzik, és a csúcsos diadalív jelenleg be van rakva. A hajó falai kívülről nézve 8·43. m. hosszúak és 8·47. m. szélesek, tehát majd négyzetesek. Minthogy földél alatt, és használatban van, még tovább is fogja az archaeologok figyelmét magára vonni. Mivel a magtár kulcsai a bérlőnél őriztetnek, belsejét nem láttam.

Veszprémi egyházmegye.

Kustyán.

Szalamegye.
Szántói járás.

A *kustyáni* szigetre a Szala folyón a csányi lelkész urral egy teknőforma lélekvesztőben vitettük át magunkat, hogy a hajdan elég nagy templomnak romját, melynek erővel szétrepesztett tégláit *Pók András* tisztartó az urasági kertnek fallal való kerítésére

használt, elszomorodva szemlélhessem. A keletelt templomnak már csak nyugati fala és az északnak egy darabja áll; a nyugati fal 8 öles, melyből a csúcsíves kapu $12' 9''$ foglal, a $3\frac{1}{2}'$ falból felül kirugó toronyka belül emelt kőpillérekön nyugszik, és a homlokzat, mint Paur Iván mondá, románkori kerek ívezettel volt diszesítve. Az északi fal $2\frac{1}{2}'$ -nyire fenáll és öt téгла hosszúságnyi falszalagokat és azoknak közeit tünteti fel. Eredetileg, mint a kiásott alapok után fenmaradt gödrök mutatják, a templom 22° hosszú volt, $7^\circ 2'$ szélességgel. A kaputól nyugati irányban $2\frac{1}{2}'$ ölnyi fal ugrik ki, mely $10^\circ 5'$ -nyi szélességgel a templom keleti falával találkozik, és valószínűleg kerítésfal, vagy a délre fekvő kolostor része lehetett; a számos rendetlen gödör itt minden föltevést zár ki.

A portale részleti belül váltogatva vörös és sárgára vannak befestve, a torony falai gyémántos és félköröktől kerített négyzetes diszitményekkel bírnak. A téglák $12'' 3'''$ — $6'' 6'''$ — $2''$ -nyiak, vöröses — sárgára égetvék.

Meglehet, hogy 1863. óta még ennyi sem látható, ezen hajdan érdekes, talán románkori téglapítményből.

Szombathelyi egyházmegye.
Szalaegerszegi esperesség.
Nagylengyeli plébánia.

Lak.

Szalamegye.
Egerszegi járás.

Tárnoktól északra *Lakon* bár a templom maga új, mégis feltűnő a kerek apsis, és azon a keskeny, körívű ablak. Ha az egész épület csakugyan 1780-ból való, az említett részek csak románstíl utánzatai lennének, de meglehet, hogy itten a közlött évben csak újítás történt.

Veszprémi egyházmegye.
Pápai esperesség.
Kovácsi plébánia.

Kéttornyú-Lak.

Veszprémmegye.
Pápai járás.

Kéttornyú-Lakon Pápa mellett az eredetileg románkoru templom több változtatáson ment keresztül. A *Bergh Károly* barátom által történt fölvételeből látom, hogy a templom egyhajóju és kerek szentélylyel bír. Belsejét magam nem láthattam, de a diadalív mellett az északi szögletben, hajdan mellékoltár állhatott. Az ajtótól balra két fülke van berajzolva. A déli falat falszalagok osztják mezőkre, melyeken az ablakok nagyobbakra kitürettek. A torony a templom délnyugati sarkán áll, de úgy hogy $8'$ széles falával nem sokat rug ki a homlokzat elül, ellenben a déli $11'$ -nyi falvak kirugása ezen az oldalon inkább kivihető. A torony alakja és kősisakja későbbi korszakról tanuskodik; a rajzból azt bizony ki nem vehettem, vajjon volt-e neki megfelelő másik torony is, hogy onnan a helység nevét vette volna, azonban kitűnik az, hogy ott igen erős pillér rug ki az északi fal irányában.

Legérdekesb mindenesetre a csúcsíves kapuzat, melyet háromszögű csúcsos orom tetéz. A kapuzat béléte valóban csinos, egyszerű és kettős zigzeg diszitménynyel bír, melyek közt ideoda hajló levélkéek kigyódzanak. A jobbra futó állat, magasra tartott s előre kunkorodó farka után itélve, oroszán, hasonlólag a templom ősrégi voltáról tanuskodik.

Esztergomi főegyházmegye.
Lekéri esperesség.

Lekér.

Barsmegye.
Verebelyi járás.

Lekéren az ősrégi benczés apátságából, mely mai napon is a birtokos apátságok közé számíttatik, semmisen sem maradt fenn, mint a templom terének déli oldalán, egyedül, fordítva leásott, 8 oldalú pillér, melynek lábánál, mint románkori maradéknál, még a szögleteken a levéldisz látható.

A romladozó apátsági templomot múlt század közepén apátjai ujitották, de úgy, hogy ezen új diszes templomon a régire reá ismerni épen nem lehet.

Történelmét l. Czinár Monaster. I. 272. és Rupp. Mo. H. T. I. 160.

Szepesi egyházmegye.
Lublyói esperesség.

Ó-Lubló.

Szepesmegye.
XVI. város.

Ó-Lubló városa még sok tekintetben változatlan a múlt századok maradványiban; szabályosan négyszögű piacza közepén áll temploma; az észak-keleti részén még némely ház lábas, vagyis oszlopcsarnokkal maradt fenn. A 14. számú ház kapuja alatt románkorú oszlop van, talán valamely régi templomból került ezen épületbe. Feje egyszerű, doriai oszlopéhoz hasonló, lába szögletlevelekkel van ékesítve. Ez hajdon *menház*, asyllum, volt. Ajtajai régiek, góthizlésűek, leszelt szögletűek. Van ott egy sírkő-maradvány is, mely vértess kart képezvén, ezen mértékkel bír, felkar 2' hosszú, 1' széles, alkar 1½' hosszú a kezek nélkül. Látni ott e felírást:

G . G . S . C . R
M . A . F . et T . L
Anno 1 . 6 . 39.

A czimer jobb osztályában fél sast tüntet fel, a balban 2—1 stilizált lilomot. Mondják, hogy ezen ház valaha *Gintner* családé lett volna, ki a a fenebbi felírás nyomán talán *Sacrae Caesariae Regiaeque Maiestatis Aulae Familiaris* lehetett és *Tribunus Lubloviensis*?

A felső emeletben is ezen betűk fordulnak elő: G. G—16—39. Itt kelet felé kápolna is volt, és a kaminok és boltozatok stucco-művek által díszesítették.

A templom nem régi; a külső falán előforduló márvány-kövek alig megfajthatók; vannak azonban régi kelyhei, és 3' 4½" magas, 40½" széles érdekes ezüst szentség-mutatója.

A keletelt szentegyház körül hajdan a temető terület el, a piacon keleti és nyugati oldalon 4—4; déli és északon 12—12 ház áll.

Az ispotály falán, a merre a belvárosba feljárnak, egy emlékkő látható, melyen egy lengyel férfi és egy asszony van ábrázolva, kik a ruházat tekintetéből érdekessé válnak.

Pécsi egyházmegye.
Duna-földvári esperesség.
Böleskei plébánia.

Madocsa.

Tolnamegye.
Földvári járás.

A madocsai * Sz.-Miklósról czimzett benczés apátság 1145-ik évben Bikách királyi tárnok mester által lett alapítva és e szerint temploma is, melyből mainap csak csekély rész maradt fenn eredetiségében, a XII-ik század első feléből való lesz. Ezen kiváltságos, bár a pécsi püspökségben fekvő, de az esztergomi érsek egyházi hatalma alá tartozó apátság multjából csak azt tudjuk, hogy 1225-ben benne III-ik Honor pápa rendelete következtében a szerzet általános káptalana tartatott; 1474-ben pedig Gyulai György, mint commendatarius apátja IV. Sixtustól nyervén el Máté, machoi bán ajánlatára, az apátság jövedelméből annak épületeit annyira helyre hozta, miszerint abba a szerzeteseket ismét bevezetni lehetett, miután az építmények a volt apátok gondatlansága miatt el voltak hanyagolva.

Mi műarchaeologiai szempontból reánk nézve fölötte érdekes, az, hogy az 1721-ik állapotját *Nesselrode* Ferencz gróf pécsi püspök parancsára *Bohus* kanonok által végbevitt visitatiójából, megtudjuk, minthogy ez különbség nélkül a protestansok és görög n. egyesültek egyházait is látogatta, mi által, minthogy ezek az esztergomi érseki hatalom alá nem tartoztak, a fentebbi esetben jogsértőnek sem vétethetett.

Ekkor, mint *Bohus mondja*, a templomnak nem volt teteje. Az egész faragott kőből és pedig *olasz ízlés* szerint volt építve; a szentélyen kívül 14⁰ hosszú, 10⁰ széles, mellékkápolnák is léteztek, melyek majd 10⁰-nyi hosszúak valának és a szentélyből kőoszlopok által voltak elválasztva. A főkapunak, mely a régi szokás szerint napnyugatnak van fordítva, szélessége 8'; az ajtó-félek 7"-nyiek szépen faragottak. Két tornya szintén faragott kövü, és a pécsiekhez hasonló voltak miatt, az egyházat diszesítették. Külső szélességök 19'-nyi; a homlokzat a két torony közt legnemesebb, gyönyörűen emelkedik . . . Legnemesebb ezen egyház a tolnamegyeiek közt és nagyszerűsége által könnyen elsőnek mondható.»

«E templomtól 30 lépésnyire egy sajátos alaku kápolna állott. Anyaga faragott kő, szentélye 1½ ölnyi, boltja kerek. Az egész 7⁰ 1' hosszú, 5⁰ széles. Ezt a reformatus lakók, imolaul használván, náddal fődtek, formátlan padokkal tele tömték, sokszerü madár- és vadállat-alakokkal elcsufították.»

Ime egy szak-nem-értőtől keletkező oly építészeti leírás, melynek nyomán valamint a 3 hajójú templomot két tornyával úgy a kerek carnariumot vagy baptisteriumot könnyen lehetne restaurálni.

Madocsán a katolikus hívek igen leolvadtak, úgy, hogy százan sincsenek, és így a carnariumban a reformatusoknak levén imolájuk, az ősrége apátság faragott kő-anyagából építették a böleskei anya-templomot, sőt az ottani plébánia ház is 1802-ben a monostor omladékaiból emelkedett.

Midőn 1866-ban április 4-én Madocsán megfordultam nt. Eötvös Sándor reform. lelkész urtól következőket hallottam: 1709-ben Madocsa körül nagy ütközetek voltak. 1817-ben még állt volna az apátsági templom, melynek két tornya volt; a templom kele-

* *Irodalom. Danielik* Emlékkönyv II. 335. — *Czinár* Mór, *Fuchshoffer Monasteriologiája* I. 267. l. — *Rupp.* MO. II. T. I. 398.

telt és nagy bolthajtással össze volt kötve. (Igy a böleskei templom és plébánia alkalmasint inkább a kolostornak és melléképületeknek romjaiból emelkedhetett.)

A reformt. templom, mely mainap a régi apátsági templomnak egy része, egy, alkalmasint a délkeleti toronynyal bir, mely alul igen tömör, faragott kőből emelt csúcsíves ablakokkal, (talán az 1474-iki javításból maradtak fen); egyik, t. i. a nyugati ablak keskeny kerekívű, világos vörösre van festve, a capitaelek le vannak faragva, a déli oldalon nagy, 1° 2"-nyi nyílás van szabályosan rakott kövekből.

A szerzetnek, mondá az öreg tiszteletes, legnagyobb érdeme volt a *gyümölcsstenyésztés*, ugy hogy a lakók még 1816-ig is majd egyedül a gyümölcs árából éltek. Akkor az uraságok kezdték a népet üldözni, fáikat kivágatni. E kárt maga a Helytartó-Tanács 13,000 frtra becsülte.

A reformatus templom a madoccai apátsági templom anyagából épült, de sok kő került a házak alapjaiba is. — Még azon mondá is él, hogy van a határban *kőhordógát*, mivel a köveket a Dunán Budáról hozták; volt a bold. szűznek kápolnája és 7 stáiónak helye — *szent ut* név alatt; a régi halastó, mely az apátsághoz tartozott ma is *palus* nevet visel.

Az emberek emlékezetében még él azon tudat, hogy századokig *nem volt az országban szebb gyümölcsös mint Madocsa!*

A templom körül, mint e vidéken egyáltalán mindenütt, sok római érmet leltek.

Böleskén Nagy Lajos uraság kertjében láttam tympanon követ, mely állítólag Madocsáról oda került és Tótország (vagyis a mai Horvátország) czimerével vagy diszesítve.

Veszprémi egyházmegye.

Máma.

Veszprémmegye és járása.

Hajdan a Balaton mélyen behatolt a mostani szárazföld közé a *füzfői* csárdáig és azon túl is, mint a magát mindenütt felvető nádból látszik. A gyöpön elszigetelve áll itt a keletelt, xiv. századbeli, már egészen összedülő *mámai templom*; ennek záradéka egyenes, északon ablakai, köröskörül támai nincsenek. A szentély 12' hosszú, 12' 6" széles. Északi oldalán, két fülkének nyoma van, a keleti ablak keskeny, kerekíves; a déliek hasonló; a diadalív és a szentély boltozata kerekítettek. A hajó mind a két oldalon 3' 6"-nyira szélesb; azért 20' széles, 26' 6" hosszú. A hajóban csak 2 ablak van,

A falak még állanak és sárgára voltak festve. Bár Máma a *Görög-féle* atlas-ban mint pusztá van bejegyezve, az egyházmegyei névtárban még sem találhattam.

Szepesi egyházmegye.
Lőcsei esperesség.

Márkusfalva.

Szepesmegye.
Lőcsei járásban.

A *markusfalvai* plébánia már 1280-ban létezett, (l. megyei névkönyv 1874. 31. l.); a templom, átmeneti stilben van építve, boltozatai mindenütt egyenlők, és a gerinczek egyszerű vállkövekkel végződnek. A paizsocsákban, melyek ezeket fűdik, kettős kereszt; balra irányzott kar közt egyenszáru kereszt s e mellett két egymásfelé néző madár; egy fej s egy jobbra haladó négy lábu (!) láthatók. Előfordul a cseh oroszán is, és egy madár

fölött hatágu esillag. Van még a templomban márványtábla 1516-ból. Felemlitendőnek, mint nálunk némileg ritkának, tartom a három régi festett kerek czimertáblát, melyen Lőcsén is előfordul.

Máriássy Ferencz kertjében látni egy márványkő-töredéket, melynek czimere egy hármás domb? melynek oldalaiból három-három virágszál nő ki, e fölött egy vitéz jobbjával buzogányt emel sujtásra, baljában kettős keresztet tart. Felirása: . . . . TO CASTA MICHAELIS CHETNEK I. COSTAFV . . . .

Rosnyói egyházmegye.
Gácsi esperestség.

Máskova.

Nógrádmegye.
Losonezi járás.

Máskován; a régi kath. templom a protestánsok kezében van, a katolikusok csak 20-an vannak. A falkerítéses templomnak szentélye egyenes záradéku, négyszögös, egy-egy oldal 16'-nyi. A vállkövek egyszerűek három lapuak, melyek alúl pajzs formára vékonyulnak, a boltgerincek hasábosak, homoru élszelvényekkel. A zárkő kerek, közepén Magyarország czimere (?) t. i. felül homoru, oldalt hullámtagos paizsban ketté szelt mezőnyben jobbra három pólya van, balra az országalma egyszerű kereszttel. A hajó famennyezetes, a kereszthajók (ujabbak) dongaboltuak. A külső ajtó köríves, tagozat nélkül; a belső elmetszett lóherívü, hornyokkal tagozott és ágazatos szögletű. Ennek magassága 1°, belső világa 3' 3". — A diadalív, mint a libercei egyszerű párkánynyal bíró csúcsív. A szentély két ablaka keskeny, egyenes szemöldökű; a sekrestye belül kerekded, keskeny, góth ablakkal, melyenek a tornyon is vannak. A torony felül faerkélyes, a sisak hagymaizlésű.

Ezen templomokat *Madách Imre* elfelejthetlen barátommal, ki Sztregovától Gácsig utitársam volt, és *Bergh Károlylyal* mértük; a méretek Berghnél lehetnek, azért magam a templom alaprajzát és méreteit nem bírom.

Váci egyházmegye.
Fóthi esperestség.
Védnök a váci püspökség.

Mogyoród.

Pestmegye.
Váci járás.

Mogyoródon egynéhány gödrön kívül, a régi benczés apátságnak ma már semmi nyoma. Alapítása azon korba esik, midőn az apátság területén, László és Géza vezérek Salamon királyt legyőzték 1075. A nyert zsákmány fele *Sz.-Mártonnak* ajánlatott fel, mint az apátság védszentjének. — Azonban ezen védszentet is későbbben *Sz.-Györggy* vitézzel cserélték fel, mert már 1366. midőn itt a szerzet káptalanát tartotta, már ezen czim alatt fordul elő. A törökök kiűzetése után az apátsági javadalom a váci püspökségnek adatott át.

Fekszik a rom, mely a múlt század közepén még némileg fenállott, a mai falu fölött északra elterülő magaslaton, honnan a Duna tájára a legszebb kilátás kínálkozik. Köveiből 1750-ben Althan Gróf bibornok a falusi csinos templomot építette; 1761-ben épült a plébánia, melyet Migazzi gróf emeletre készíttetett és itten gyakran Grassalkovics herczeggel találkoztak. Midőn gróf Zichy Hippolyt itt plébános volt, még a három faragott kövü fal állott, melyet a gróf ur szíveségből lerajzoltatni engedett; de ma már ezeknek sincs semmi nyoma!

1875. április havában, midőn ide kirándultam, az igen mély pinczék útján felér-
vén a falu fölött meredekséget képező lapályra, a keresztől mintegy 200°-nyire találtam
emelkedett helyet, mely északra szintén völgytől körülvetvén, tömérdek törmelékkal, és
gödrökkel volt tele, úgy hogy az innen elhordott építési anyag ürei hegyet-völgyet képez-
nek. Mindamellett, a gödrök közt, északra akadtam egy mintegy 18° hosszú, 4° széles
nagyobb, árkoktól körülvelt térre, melyen valószínűleg a templom állott.

Ettől délre 10°-nyire egyenközi árok fut az előbbinek egész hosszában, és ez sza-
bályos távolságban három-négy keresztfalat tüntet fel. Nyugaton mindenütt a meredeken
falak alapjai vannak, de délre nem, miért is ezen területet a lakók, kik e helyet *klastrom-*
nak hívják, *kertnek* nevezik. Innen a mélyutig még 60°-nyi terület van, de az építés nyomai
nélkül, míg ellenben északra, igen sok törmelék, hajdani építményekről tanuskodik. A kolos-
tortól keletre, a kereszt irányában a kútát, és a szükségleti helyet mutatják a helybeliek!

Mily kár, hogy a múlt századokból legalább rajzát, vagy alapját, nem birjuk!
talán lesz, ki a püspöki levéltárban még ezeknek is nyomára akad.

A plébánia udvarában van még két igen megviselt római kő. Ezeket valószínűleg
a római régiségek nagy kedvelője Migazzi püspök hozatta ide. Megfejtésük nem sikerült,
annyira elrongálvák.

Rosnyói egyházmegye.
Murányi esperesség.

Murányallja.

Gömörmegye.
Felső járás.

Murányallján a Sz.-György nevére emelt ősrégi templom szentélye *egyeses záradéku*,
csúcsívesen boltozott, bordái behúzott oldalúak, kisebb homorodással végződők. Szentség-
tartója és a papiszék fülkéi be vannak falazva. Különben minden új. A mennyezet a zene-
karzat alatt festett, 1758-ból való.

A templom külső falain a szögletkövek és a párkány feketére vannak festve; ez
utóbbi lángidomu diszítmenyt mutat.

Fejér egyházmegye.
Bicskei esperesség és plébánia.

Pusztá-Németegyház.

Fejérmegye.
Bicskei járás.

Pusztá-Németegyházon, *Bicskétől* nyugatra, az ugynevezett *templomföldjén* áll a régi
egyháznak terméskőből, és sok *romai párkányos* cserépből épült romfala. E hajlék hossza
falastól 5° 5', szélessége 3° 5'. A falak vastagsága 2¹/₂ lábnyi. A szentély *kerek apsis*sal
végződik.

E pusztának különféle dűlőin, mint a *Kalmár-berekben*, most kukoricza föld,
párkányzott téglák; *Örs* szugjában cserepek, *Ó-Barokon* a *Kitzberger-tanyán* bronzokat
találtak. Nevezett ur egy fekete cserépedényben talált kelteket, sarlókat, palstabokat, és
formátlan bronzdarabokat, mintegy 25 fontnyi mennyiséggel, melyeket mind a m. nemzeti
muzeumnak ajándékozott.

Érdekes volt reám nézve hallani, hogy a *stájerhoni favágók* vast okos szekerczékkal
mai napon is élnek!

Itt hallám, hogy *Sz.-László* mellett a *csabdi* pusztán sok régi edényt lelnek.

Esztergomi főegyházmegye.
Bozóki esperesség.

Némethi.

Hontmegye.
Selmeczi járás.

Némethi mezővárosban románkoru templom van. A névtárban csak az áll, hogy régi plébánia. *Némethy* és *Nemphly* helység, föld és egyház már a XIII. században többször fordulnak elő a Codex diplomaticusban Fejéernél l. *Czinár*: Index Alphabeticus 309. lapon.

Szombathelyi egyházmegye.
Német-ujvári esperesség.

Német-Ujvár (Gissing).

Vas megye.
Német-ujvári járás.

A *temetői kápolna*; tagadhatlanul románkoru épület, melyről, mivel belsejét nem láthattam, csak következőket jegyzék meg: A templom szentélye kerek, keskeny kerekívi ablakokkal, talapfödőkkel, fogas diszitménynyel és későbbben rakott támfalakkal. Északi oldalán van későbbi ablak, valamint a délin későbbi mellék-építmény. A nyugati kapuzat tagozatos és kerekívi képmezőnyös (tympanon).

Röviden csak azt tartom itten említendőnek, hogy a sz. Ferenczrendű kolostor, bár csak 1648-ban épült, mégis a Batthyányi családot illető sokféle érdekes emléket tartalmaz, mint halotti ágyon festett alapítókat, feliratos sírköveket, melyek egyikén a Batthyányak czimerét úgy látjuk faragva, hogy a zajló tenger hullámai közt a jobbra növekvő oroszlán az egyenes kardot szájában viszi, a kimagasló sziklán pedig a pelikán fiait éteti; itten tehát az újabb időben használt sziklabarlangnak semmi nyoma.

Szombathelyi egyházmegye.
Német-ujvári esperesség.

Német-Ujvár.

Vas megye.
Német-ujvári járás.

Német-Ujvár régészeti tekintetből valóban megérdemléne egy külön monographiát, míg a régiségnek még némileg fennmaradt emlékei elpusztulnak, vagy értelmetlenség által felismerhetettségüktől megfosztatnak.

Már messziről feltűnő a mocsáros, ma rétes lapályból szénaboglyaképen emelkedő várhegy, melynek természetes előnyei még a függélyesen lefaragott sziklaoldalak által fokozattak, és mint erődöt bevehetetlenné tévék. E hegynek alján fekszik a 2000 lelket számláló város, hajdan falai által szintén a várnak egy részére felavattatván, — és innen egyik oldalon felvonulnak az erős lőrészses, vastag falaknak maradványai az erődnek legrégibb részéhez, az acropolishoz, mely eleintén, mint vadon hegytető benzésrendű kolostornak, Abbatia B. MARIAE Virg. de Gissing volt szánva, mint az 1157-iki alapító levéléből kitűnik, későbbben pedig *Sebestyén*, a zárdának 3 apátja idejében III. Béla király alatt királyi várul elfoglaltatott, a rendek pedig Vágújhelyen cseréül más birtokok ígértettek, miből, az ígértet meg nem tartása miatt, sok kellemetlenség támadott.

Az építményeknek legrégiebb részeit tehát a hegyen kellene keresni, mely főleg keletfelé meredek sziklákat és hegyfalat tüntet fel, mely természeti erődökön még a hatalmas, bár későbbkori kerek tornyok és löüreges daczolnak és fenyegetnek. A várnak mostani falai lassanként ronba dűledeznek, mint hiszem 3—4 századnál alig régebbek, de azért kellene épen fölvetetésükkal sietni, ha még e hatalmas végvárnak tiszta szerkezetét

meg akarnók menteni, sőt az ilyen fölvétel az országos bizottság részéről alkalmas lenne a Batthányiféle hatalmas dynastákat figyelmeztetni arra, hogy a sírhelyük ezen várnak fentartására hagyott nem csekély összegből, miképen lehetne egyrészt a félelmes gissingi grófoknak hirneves fészkeiből stilszerűen fentartani és a hálás utókoruk átadni.

A város hosszukás négyszög alakú, mely nyugattól keletfelé vonul; északról hajdan mély mocsárok által volt védve, déli oldaláról pedig a fölötte emelkedő erődrészek vele egyesülnek. A ferencziek mai kolostorától, a Batthányi család mausoleumától indulva, mély árkot találunk, mely mögött még erős falak állanak. Itt van az első kapu, vonóhidnak nyomát itt nem láttam; ellenben a:

C : C : D : B : 16—72 : C : P : D : B

emeltetésének korától eléggé tanuskodik, míg kaput védő erős kereken kirugó tornyon a felső és alsó ágyúlyukak közti 1544-iki évszám, mely a hátsó falon is látható, ennek egész századnál is régibb voltáról tesz bizonyyságot.

A felső főtérig vezető szigszegre hajló sziklafalakat, fekete kőrakmányokat lőrész-sorozatokkal előugró tornyokat, melyek a hármastfalak hosszát, a kapuk bejárásait védik és a szükséglet szerint különféle korban emeltetvén azoknak jellegeit is képviselik, leírni lehetetlen alaprajz nélkül, mert így is csak zavart fognak előidézni de helyes képpel nem szolgálndnak.

A második kapunál vonóhid volt alkalmazva, faragott kövü rustikkal bir, az alul kerekített paizsban az oroszlán nem hullámokból nő ki, hanem sziklaacsucokból kiemelkedvén, lábait magasb sziklákra rakja — F. D. B. az építőre vonatkozik.

Elhaladván szabályosan rakott téglafal mellett, ismét kapuhoz érünk, melyet egy sokszögű torony véd, míg a magas palota alatt régi zömök kapu előtt állunk. Itt sok a düledék, miért is szükséges lenne a pontos fölmérés. Innen tovább haladva faragott sziklakon álló roppant falhoz jutunk, vegyeshez kő- és téglanyagból; kifelé lőrészekkel van ellátva.

Végre elérünk a legfelsőbb és így a legrégibb kapuhoz, melyhez igen meredek a feljárás, mely terméssziklákba vájva hosszú földött folyosót képez, alább nyomott csucsíves, fölébb ujjabb, téglaboltajtásos és öntőlyukakkal van ellátva.

E korszakba igaz, leginkább csak ezen rész tartozik; de ki fogja itten a sok javítás, toldás, változtatás közt az építészeti korszakokat évtizedekre akarni meghatározni, vagy itten megállani, — és a határozottan tudvalevőleg későbbnek, még fennálló emlékeknek leírását más későbbi kiadványba utasítani?

Kijutván e feketés falu ősrégi kapuból, egy roppant nagy, a pesti városházéhoz hasonló, egyenes tér nyílik előttünk, milyenről egy magyar várról sem emlékezünk. Sok tekintetben még ép állapotban van e felső térség, amennyiben a szemközt álló góthizlésű templom, a palota kőfedezetű ablakaival, az őrtorony hagymás sisakjával még fenn állanak, míg a főleg jobb oldalon állott alacsonyabb építmények romba dültek, vagy inkább kőbányácul szolgálván, mint boltjaikon észrevenni lehet, romba döntettek. Ezt gátolni könnyű lenne a kapuk elzárása, és a düledékre fordítandó némi gond által; a legszükségesebb javítást pedig azon 300,000 forintból, melyet hallhatatlan emlékü nagy hazafi Fülöp

hercege a sirböltöt foglaló zárda és az ősvár fenntartására hagyományozott, könnyen lehetne eszközölni, hogy így a még némileg fenálló régi váraink legalább evvel is gyarapodnának. Reményünket Erdődy Sándor grófnak, a végrendelet végrehajtójának és gróf Batthyányi Zsigmondnak, a hagyaték nemeslelkű kezelőinek hazafiságába helyezzük. Hiszen őseik dicsősége műveikben marad fenn — és azok története hazánk története is egyszersmind!

A palotában még gyönyörű stucco-val ékesített boltok valának, de ezek dülnek, míg az alatta levő újabb, roppant erős háromszögű bástya az idővel örökké fog daczolni. Az épület ajtai hol leszelt lóheridomu ajtó szemöldöket mutatnak, hol számárhátasokat. A hajlékok régi falfestményeket tüntetnek fel. Milyen kár ez hajdanunk megismertetésére nézve, hogy ezen várnak valamint a visegrádnak, trencsényinek, murányinak, dévényinek stb. nem birjuk oly részletes leírásaikat, milyent a bár későbbi, de még is fölötte érdekes pozsonyinak birjuk! I. Bél Mátyás.

Memnyire kellene sietniünk a még lakható állapotban levő vöröskőinek, bajmőczinak, krasznahorkainak, fraknóinak, borostyánkiőnek, siklósinak stb. részlete, s felvételével és leírásával, nehogy közel időben mindentől megfosztassunk, a mit a romboló századok még némi intésül előpéldányokul számunkra fenhagytak!

A romok közt leginkább érdekelt egy felírás, melylyel mint hallám, már Weinczel Gusztáv barátom is vesződött, s melyet végre egy órai munka után, lajtorján állván, és a ragadó mészburaának, csak nagy bajjal járó eltávolíthatásával meg tudtam fejteni. A vár építésnek ez igen érdekes adatát foglalja és így szól:

(h) anc Turim edificare et gstrui (fecit Magnific) us
 Petrus Porkolab qui tuc tpois fuit
 castllanus huiq casti Nemeth mri (vár)
 fecit aut Inchoare et fundare In octa (va)
 Corporis xpi In Anno dni . 1298
 finis huiq In festo septe dormientiu (m)
 p(ost) anne Matris Marie Anno eiusd^o (em)
 1298; ez utolsó a falba van bele karczolva.

A napokra nézve megjegyzendő, hogy 1497-ben az úrnapjának nyolezada junius 1-jére esett, a *hét alvó* napja pedig, mely szt. Anna napja után van *julius 27-én* ünnepeltetett, és így az építtetés 57 nap alatt bevégeződött.

A vár épen álló részeinek megőrzése egy felvigyázóra van bízva, ki is Storno Ferencz barátommal mindenhova elvezetett.

Az összedült fegyvertártól a 7-ik doriai rendszerű (?) kapun a felső várba jutván, csodáltuk az *örtorony* roppant vastag téglákból rakott lépcsőzetét. Sokszor bámultuk már Stájerország szélein a templomok gyönyörű tagozatai, az ajtók és kapuk béléteit, melyek mind égetett anyagból készülvén a szabad légben is az idők rontásának ellentállának, mint már ezt Bitnitz Lajos is (Mittheilungen der k. k. C.-Comm. für Baudenkmale in Wien, I. 139. l.) a *sámfalvai* (Hannersdorf) templom ajtóbéleteinél említette, és ezt a vasmegyei góthkori egyházaknál gyakran volt alkalmunk tapasztalni, és ezen iparcikknek elhagyatását sajnálni.

Az általam itt felhozott meggygyvörösre égetett lépcsőtéglák 17" hossz., 13" szél., és 5" vastagok, és sokkal kevesebbé kopottak, mint ezt sok helyen kőlépcsőinknél tapasztaltuk; miért is szakírfiaink és iparosaink figyelmét ismételve ezen tapasztalatra felhívjuk, serkentvén őket, hogy ezen iparágnak székhelyét fölkeresvén, maradványait tanulmányozván e bizonyosan hasznos keresetmódot fölleszszék, és ha csakugyan hazánk területén voltak e jeles agyagtelepek, melyek az ily kitért készítményhez az anyagot szolgálták, ha csakugyan hazánk határain, Vasmegyében álltak ez anyagot feldolgozó gyárak vagy műhelyek, melyek nemcsak téglákat és ajtó-féltágozatokat, hanem művészi díszítményeket is képesek voltak előállítani, *akkor érdemes lesz a vasmegyei régészeti egyletnek nemcsak ezen kérdéssel behatólag foglalkoznia, hanem az előbbieket constatólása által középkori művészeti mozgalmainknak e babérkoszoruját megmentenie.*

A torony egyes hajlékai régiségtárnak vannak felszerelve. Legalul régi fegyverek, pajzsok, sisakok, kardok, lándzsák, gyötrő eszközök, toronygombok, butorok, ezéltáblák, puskák stb. őriztetnek. Egyik csinos ajtón az 1643-dik évet olvassuk, míg a ezéltáblán eléggé jelentőleg ez áll:

Es giebt viel neues in der Welt,
Das Manche mit Vergnügen sehen;
Doch ist, wenn dieses auch gefällt
Das Alte drum nicht zu verschmähen.

A felső emeletekben a szebb és ritkább tárgyak vannak felállítva; úgy mint diszes ókori butorok, szőnyegek, családi képek, egyikén Német-Ujvárnak régibb egészen hí képe, két emeletnyi palotáival, hatalmas bástyáival, palánkokkal védett kapuval; stb. Még főlebb a ritkaságok tárába jutunk, a körmendi muzeum kiegészítő részeihez, melyek hatalmasaink műérzetéről, gyűjtési vágyaikról tanuskodnak. Itt régi képek, faragványok, kelyhek, kéziratok, tábori palaczkok és török kannák stb. foglalnak helyt. A valóban érdekes darabok közé jutott elég olyan is, melynek magyarázatához? jelt kellett tennünk.

A harangon ez áll: GLORIA IN EXCELSIS DEO LEONHARD. EOW. (Loew) IN. VIENNA. ME. FECT. ANNO. 1647.

A kilátást a toronyból a vidékre magasztalni fölösleges lenne; elég azt említeni, hogy a szomszéd nyugatról sokan rándulnak át Német-Ujvárra, miszerint azt élvezhessék.

A várkápolnában most is tartatik isteni szolgálat; de a különféle éveken kívül, melyek a tiszta csúcs- és halhólyagtagozatu ablakokon látszanak az egész ízlése is mutatja, hogy csak az alap a régi, a részletek újítottak. A szentély, mely többszögű boltozatu csillagalaku, a 2 és fél boltaljas hajó hálógerinczczel bir, a rövid oszlopok vállköveken nyugszanak. Az oltár góthizáló, uj-uj a vasrácsoszat, a karzat, valamint a szószék is, a cziperes zárkövek be vannak rekesztve, egyikén még az 1647-dik év olvasható. A dialíven az 1747-ik évszám az egyik restauratiót jelzi; de egy zárkövön még az 1793-ik év is kivehető, míg a kápolna ajtajára alkalmazott cziperen

C. A. DB.

1. 6. 5 2

diszlik. — Legtöbbször az 1647-dik évet találni, mely egy gyönyörű ágyun is látható, és szintén Batthyány Ádám gróftól származik, kinek idejében e hatalmas vár alkalmasint

aranykorát érhetette. Bizony nem ártana ennek egybeható monographiát szentelni, és hogy ezt ismét a «Vas megyei régészeti egylettől» várjuk, senki nekünk rossz néven nem veheti. A hol futólag egy óra alatt annyit jegyez az utazó, mennyit fődözhet fel az, ki közel vagy éppen közte lakik ezen kincseknek!!

Rosnyó egyházmegye.
Mátrai esperesség.

(Nemtyi.)

Nógrádmegye.
Füleki járás.

Nemthi temploma dombon fekszik, kerek apsisal bir, az apsis a tetőnél alacsonyabb, ablakai ujtivák. Románkoru-e? csak messziről láttam. A kis terennei plébániához tartozik.

Veszprémi egyházmegye.
Füredi esperesség.

Felső-Örs.

Szalamegye.
Felső-örsi járás.

Felső-Örs. Veszprémből a Balaton felé utazván, látjuk ezen ősrégi prépostsági templomot, mely egy valóságos prépostságnak adja sz. Magdolnáról a czímet. Feltűnt ezen ősrégi építmény akkor, midőn a bécsi középponti bizottság Magyarország műemlékeit vizsgálta, és így mindjárt a «Jahrbuch der k. k. Central Commission zur Erforschung und Baudenkmale» 1. köt. 116.lapján írja le Eitelberger Rudolf; az egyház tornyának rajzát és alapját csatolván az elég pontos leíráshoz. Előttünk három képtáblán fekszik a templom alaprajza, látképe és részletei Hencz Antal ügyes fölvétele nyomán, miért is méreteit e helyen közöljük. A kerek záradékos szentélynek hossza $5^{\circ} 2'$, a bolthajtásos négyszetnél szélessége $2^{\circ} 5'$. Az apsis kerülete a négyszetet érintő pontnál befelé van húzva patkóalakulag és így hurja a körnek két hatodát feszíti. A hajó hossza 5° , szélessége a kirugó pilléreknel majdnem 3° , a falak $2\frac{1}{2}'$ -nyiak de a $2^{\circ} 1'$ □-nyi toronyaljnál $7'$ szélességűek. A templom alaprajzát vevén tekintetbe, látjuk, hogy ezen erős alkotása miatt eredeti részleteiben, egészben fenmaradt templom csak egyhajóju volt; tanuskodik erről a szentély kerek apsisa, mely ujabban három osztályu pillérekkel van támogatva, tanuskodik a főhajó kerekívü párkányzata, melyet itt másutt a hajókon nem találunk, végre az is, hogy a mellékhajóknak szokás szerint nincsenek külön bejárataik; és hogy tetőzeteik majdnem a főtető párkányaig emelkednek. Eitelberger véleménye az, hogy e templom, melyet a koraromán korszakba helyez, t. i. a XIII-ik század közepébe, kezdettől fogva háromhajóju volt pillércsarnokkal és oldalkarokkal, de ezt csak bensőbb vizsgálat után lehetne bebizonyítani. Ugy látszik, hogy a változtatás már régebben és többször történt, midőn a kis prépostsági templom e gyarapodó falu népeinek befogadására már elégséges nem volt; mert különben hogyan is lehetne magyarázni azt, hogy a mellékhajók éppen semmi fülkével nem birnak, hogy régi alsó emeletnyi ablakaik oly kicsikkel pótolattak, hogy az oszlopoknak, vállköveknek, bolthajtásoknak éppen semmi nyoma, hogy a mellékhajók egyes osztályai a középhajó méreteinek meg nem felelnek? stb.

Említvén azt, hogy a szentély bordái a legegyszerűebbek, és köbfejezetű vállkövekből emelkednek; továbbá, hogy e szentély oldalán a mellékhajóknál szélesb, sekrestyefélék vannak, későbbi kort eláruló ablakokkal, átmehtnék a templom nyugati részén álló

eredeti külsejű toronyra, mely az örsi határon levő, igen alkalmas anyagot szolgáló bányának faragott köveiből épült.

A toronyban csak két emelet tartotta meg kezdetleges kinézését. Több lépcsőn feljutunk a négyzetes előcsarnokhoz, melynek boltozata köbidomu vállkövekből eredő négyzeteg bordákon nyugszik. A vastag falban alkalmazva van a 2' 4'' széles lépcsőzet, mely a karra fölvezet. Maga a kapuzat igen díszes, elől oszlopokon nyugvó kerek ívetet tüntet fel, mely tetőzetes ormózáttal van befejezve. A lépcsőzet felsején kezdődnek a tölcseralakúlag összehúzódó csinos fejezetű oszlopok, melyek pillérrészekkel változtatva a tympanumnak keretül szolgáló ívekkel fedvék, és a lapon új, jobbával áldó, baljában püspökbotot tartó alakot tüntetnek fel, oldalt álló két kivehetetlen alakkal.* Az alsó osztály keretétől falszalagok szolgálnak, melyek felül apró vállkövecskéken nyugvó kerek párkányzattal végződnek. A csinos fogdisz és a kidülő tagozatu választék fölött, valamivel magasabb mezőnynyel ugyanazon keret ismétlését látjuk, de a térség alsó része három ablakot tüntet fel, melyek szélükön egy, érintkezési pontokon két-két oszlopról emelkedő kerekívű, és háromszögű tetőkkel fedvék.

Az ablakok keskenyek, románkoruak, csak a középső újítva van és szélesb a szomszéd ablakoknál. Az oszlopok közepükön erős kötelekkel vannak összefoglalva; a románkorban kedves díszítmény, az összetartás jelvénye, melyet a pannonthalmi régi egyházból fenmaradt egyik oszlopon (sokáig kocsiháritóul szolgált a könyvtár belső kapuzatánál) is látható.

Ezen osztály fölött a torony 8 szögüvé válik, a szögletekben gúllak állanak stb. — de ezek már nem a középkor tárgyai és így jelentésünk körén kívül állanak.

A prépostság nyomai már 1254-ben találhatók, midőn *Benedek* prépostja említetik. (Hazai okmánytár I. 29.) Régi időkben mint *Kivagurs Kövágó-Örs*-nek neveztetett, mely nevet mai napon és más Örs bir ugyanezen megyében, mivel mint egy 1313-ik évi okmány mondja: porcio terre ubi lapides ad molandum, malomkövek, excidi consueuerunt. (H. Okt. IV. 124.), későbbben p. e. 1440. és 1478-ban már *felEwrs*-nek iratik; (u. o. V. 433.)

Prépostjai közül Benedeken kívül az említett jeles gyűjtemény nyomán még ezeket találjuk, kik rendesen egyszersmind veszprémi kanonokok valának:

1313-ban *Martinus*, filius Michaëlis de Wesprimio. (H. Okmt. IV. 123) és 1318-ban, mint veszpr. kanonok, u. o. IV. 128.

1407-ben *Joannes Zsigmond* király alatt, ki a prépostság javait megerősítette (III. 264).

1430. *Vasvári László*, veszpr. kanonok, Rector altaris P. Petri apostoli in Ecclesia Cathedr. Vesprimiensi (III. 360—362.)

1456—1459. *Ujfalusi Ferencz*, *fehérvári* kanonok II. 327. III. 460.)

1470—1478. *András*, veszprémi kanonok. (II. 354. V. 344.)

1489. *Darányi Jakab*, veszprémi kanonok (III. 436.)

---

* Eitelberger püspöksüveget lát az áldó fején, a mellette álló angyalok egyike szerinte nyitott könyvet tart.

1490. u. azon *Jakab*, ki előbb Mátyás királynak, majd Corvin Jánosnak titkára volt és mivel a királyné emberei által budai birtokában és jószágaiban sok kárt szenvedett, e kár megtérítésében részt vett. (iv. 437.)

Kár, hogy ezen *számos* adatok közül az építkezésre egy sem vonatkozik, és így a templom keletkezését pontosan meg sem határozhatjuk.

Egri főegyházmegye.
Alsó-hevesi esperesség.
Erki plébánia.

Tarna-Örs.

Hevesmegye.
Tarnai járás.

Tarna-Örsön a fáczánkertben egy románkori templomnak nyoma van; u. o. sok egyéb régiséget is találtak, a halottak hasukon feküdtek! hallám B. Orczytól, ki az egyház védnöke is.

Veszprémi egyházmegye.
Palotai esperesség.
Védnök gr. Waldstein János.

Öskü.

Veszprémmegye.

Öskün (Eöskü a megyei névtárban). Termésszikla tetején, melynek rétegei lépcsőzetesek, áll a hajdani őrtorony, melyhez a régi kerekgyházak alakjára keletről későbbi korban egy kerek apsis építtetett. A délre nyíló ajtaja újabb; a *régi bejárat másfél ölnyi magasságban látható az északi oldalon*, jelenleg be van rakva; ezt és a románkoru párkányzatnak teljes hiányát elégségesnek tartom annak bebizonyítására, hogy ezen $4\frac{1}{2}^0$ magas építményt, tölesér vagy lőrésidomu ablakaival eredetileg *védelmi czélokra* használták. (L. A. Bakony. 141. lapon és dr. Henszlmann cikkét, Arch. Értesítő 1875. 75. l.) ✓

Irodalmához csak azt csatoljuk, mit egy nem szakférfi róla említ. *

Veszprémi egyházmegye.
Kis-komáromi esperesség.

Pacsa.

Szalamegye.
Kapornaki járás.

Pacsa. A plébánia templomnak védnöke a veszprémi püspök.

A szentély egyenes záradéku; támai egyosztályuak, az ablakok keskenyek, kerekíviiek, de azért alig régiek.

Veszprémi egyházmegye.
Füredi esperesség.

Palaznak.

Szalamegye.
Tapolczi járás.

Palaznagon egyéb régiséget nem találtam, mint a szenteltvizeztartó oszlopot, melynek talapzata és feje minden díszítmény nélküli köbszelvényekből áll.

---

* *Öskü*, az ide való kath. paroch. templom hajdan török mecset volt kerekdedre építve; s messziről úgy látszik, mintha 10—12 személylyel betelnék, holott az egész ösküi nép könnyen elfér. (Fényes Mo. m. Áll. i. 439).

Egyébiránt ezen helység már mint Poloznok 1082-ben említettik, Fejér Cod. dipl. VI. II. 353. — Sz. Endrének ajánlott temploma 1363-ban fordul elő, midőn itt már plébánia is volt. (u. o. IX. VII. 520.)

Egyházi védnöke a veszprémi káptalan.

Győri egyházmegye.
Nezsideri esperesség.

Párndorf.

Mosonmegye.
Nezsideri járás.

Párndorf mellett Nezsidertől a Lajtaig nyúló római sánczok maradványai látszanak.

A párndorfi templom *apsisa románkoru*, mint ezt *Kisfalvi* László lelkész leveléből vettem. Az való, hogy a győri névtár szerint a *pándorfi* plébánia már 1572-ben létezett. — Védnöke Harrach grófi család.

Pécsi egyházmegye.
Pécsváradi esperesség.

Pécsvárad.

Baranyamegye.
Mohácsi járás.

Hogy *Pécsváradnál*, valamint Tihanynál, Pannonhalmánál, Zobornál nem annyira az erősítési szempont uralkodott, midőn első királyaink alapították, hanem inkább azon szokás, miszerint sz. Benedek kolostorai régi divatát követve, előhegyeken telepíttessenek, már onnan is kitünik, mivel midőn az alkalmasabb fekvésű kolostorokat máshová áthelyezték és jobbágysokkal pótolták vesztüket, utóbb pedig királyi várakká idomították át, mint Szigligetet és Német-Ujvárt, a fenébbieket sokáig hagyták meg zárdáknak és csak az utóbbi századokban, főleg a törökök ellen változtattak át várakká; de melyek erősségük tekintetéből csak a másodrendűek közé tartoztak.

Pécsváradhoz közeledvén észreveszszük, hogy a meredek part, melyen emelkedik, csakugyan védelműl szolgál, hogy ezt a mély árok és völgyben összesűrűt hegyi víz némileg megerősíthette, de a hegygyel érintkező hátsó résznek gyöngesége annál nagyobb, mivel főleg itten magasabb halmoktól uraltatván, csak a rögtön rohanás ellen védve volt, ostromot nem sokáig tarthatott ki.

Az erőd mai alakja félmonoru. A mezőváros felül, északon van a vár főhomlokzata és erre talán hajdan is főépítményei állhattak. Közepett nyilik kettős árok mögött a kapu, mely mai alakját 1729-ben nyerte. Bemenettől jobbra, vagyis nyugatnak áll az emeletes főépítmény, az uradalmi jóságkormányzó lakása; e mellett kisebb ház következik. Balra felül lőréses fal nyulik el, melyet egy alacsony lakház követ a sarokig. Az északkeleti sarkon egy kerek torony alapjai láthatók; innen keleten áll egy másik ház ormóztatós és lőréses fallal kifelé. Ezek a főbb udvar épületei, melyeket egy egész hosszában nyuló fal a vár déli részétől elválaszt.

A hátsó udvarban, mely mindinkább összehajol, áll a keleti oldalon egy torony, mely jó messzire kirug és a hozzácsatolt házzal a főtiszi irodát és a levéltárt foglalja. Ezzel szemközt vannak a fal mellett az istállók; a választó falnál van a házi kert, a többi tér az udvarhoz tartozik.

Bezárásul még két kerek tornyot kell felhozni, melyek a déli kerekdedséget erősítették, mostan pedig csak falaik kezdetei látszanak, míg az egyiknél még a kerek nagy kapu formája meg van; de be van rakva.

Mindezekből kitünik, hogy újabb időkoriak; és az eredeti xi-ik századbéli zárdából alig maradt fenn valami. A mit régi gyanánt bemutatnak, az a régi pinczeféle helyiség, melyet katakombának hínak és a főtisztalok alatt terül el. Itt t. i. roppant vastagságú pillér áll, melynek két szögletén még köbidomu oszlopfajta forma észrevehető, és ettől a zömök támtól, valamint a kerekded záradékhoz, ugyaz általellen álló falakhoz hatalmas ívek emelkednek, minden dísz és minden tagozás nélkül, mint ezt mai napon is a pincze-helyiségeknél megszoktuk.

Meglehet, hogy a behatóbb vizsgálódás, az archivum átkutatása még némi nyomokra fog vezetni; én a mily nagy reményekkel közeledtem ezen ősi, gazdag, hirneves apátság maradványaihoz, épen annyira megesalatra, lehangolva távoztam!

Áll még a *temetőben* egy kápolna, mely keletelt, alacsonyabb szentélyű, vegyes kő- és téglapítmény, de azért mindene újabbnak tűnik föl, kivéven homlokzatán egy lóher-szemöldű és nyugaton egy nyomott csúcsíves ablakot. Erről a pécsi 1848-iki névtár az 52. lapon mondja, hogy régóta Mindenszenteknek és Sz. Adalbertnek van ajánlva, és 1815-ben lett javítva.

Javították bizony ezt is, az apátságot is, melyről Inchoffer, midőn xvii-ik évnél említi, azt mondja: „az apátsági templom falai még láthatók, de csak a földben, hol t. i. még nyomaik fennmaradtak. Ezek a mostani tisztviselők háza udvarán meg vannak, az apátok szobáiban pedig a levéltárt őrzik. (l. Czinár Monast. i. 179. l.) — Ennyire elpusztult mindaz, mit a szent király századok számára oly nagylelkűen alapított, és pusztíták nem a tatárok, törökök, reformatio! — hanem az egyházi javak gondnokai, az uralkodók és kormányok megbízottjai!

Veszprémi egyházmegye.
Cseszneki esperesség.
Nánai plébánia.

Pere.

Veszprémmegye.
Cseszneki járás.

A *perei* pusztá templomnak romjából csak két fal áll, ezeknek hossza 4°, szélessége 2°; a 2¹/₂ lábnyi vastag falak a szentélyt egyenesen zárják.

Rosnyói egyházmegye.
Várgedei esperesség.

Péterfalva.

Gömörmegye.
Serkei járás.

Péterfalva, a faluñ kívül álló templomka a románkorról tanuskodik a mennyeiben keletelt, és kerek szentélyzáradékán nemesak a fogasdísz lehet a déli oldalon észlelni, hanem a téglapillérek által körülötte 12 csúcsíves fülke is támad ékességül, valamint a falnak erősítésül is.

Késő este oda érvén, részletesen fel nem vehettem, azonban a mit hamarjában jegyezhettem, ezekből áll: belül három ablak látszik, melyek be vannak rakva, van az epistola oldalán igen egyszerű papiszék, kannafülke, szentségház, de mind igen kezdetleges. A szentély boltozatos, de a hajó mennyezetes,

A szentély északi oldalán álló sekrestyének kőajtófeje van, hornyosított éllel. A templom nyugati homlokzata előtt erődítésül három tárnak van alkalmazva, de egyenletlenül távolban.

A templomnak a falun kívül való állását, mi azonban hajdanta mindenütt így volt, abból magyaráztatják, hogy a nép igen erkölcstelen lévén, Isten reája nagyon megharagudott, miért is egyszer reggel felébredvén, azt találták, hogy templomuk régi helyéből kimozdult, és a main megállapodott!

E templomnak védnöke a *vallásalap*.

Szombathelyi egyházmegye.
Letenyei esperesség és plébánia.

Póla.

Szalamegye.
Egerszegi járás.

Póla, kisdud falusi templom a nagykanizsai országúton áll, a román korszakba tesszük. Áll ezen imola domboeskán, mely valószínűleg fallal volt kerítve, de ennek már semmi nyoma.

A kerek szentélyben az ablak keskeny kerekded, a szentségház egyszerű négyszögű fülke, a papiszék szűk, csak egy személyre való esúcsíves mélyedés, a diadalív esúcsos párkány helyett egyszerű félbottaggal. Az oldalajtó köríves háromtagozatos téglaszalagokból készült, melyek közt egyszerű mélyedések teszik a függélyes választékot.

A szentély 10 egyszerű téglaszalagtól van övedzve, melyeken csak táblából és rézsut faragott téglafejezetek ülnek.

E csinoska téglapítményen még a körívű párkányzat sem hiányzik, valamint a keskeny körívű ablak sem. Egész hossza 52', szentély-szélesség 9', a hajóé 14' 6".

Csodálkozásomat fejezvé ki a fölött, hogy ezen imolát a törökök meghagyták, a lakók, mint az öregek szájhagyományát említik, hogy a törököktől *egy köből búzával* (talán évenkéntivel) megváltották.

Rajzát Hencz Antal barátomtól bírom.

Szombathelyi egyházmegye.
Pórnói esperesség.

Pórnó.

Vasmegye.
Körmendi járás.

Pórnó (Pernau) ősrégi Sz.-Margit tiszteletére szentelt cisztercei rendű apátság volt, mely István nádor, István fiának vagyonából a királyi beleegyezés folytán mint sz. Gotthard fiókja alakult a XIII-ik század negyedik tizedében. Olvasni lehet ezt *Czinár Monasteriologia* II. 116. és *Rupp. MO. Helyrajzi Története* I. 580 és kk. II.

E helyen szándékom csak azt, a mit még e helyen a régiségből, bármily csekély is legyen, följegyezni, és az utókor számára fentartani.

Pórnó-falu, ma mintegy ötszáz lakóval, távol sem áll a hajdani apátság helyén, mint ezt Rupp i. m. vélmi látszik, azt állítván, hogy a monostor 1799-ben lebontatván, egyedül temploma hagyatott meg, mert a pórnói plébániatemplom nem ugyanaz a hajdani apátsággal, sőt a mi abból még fennmaradt, valószínűleg csak azon románkorú fehér mészkő oszlopfe, melyet szentelt víztartóul használnak, és a hasonló anyagból álló durva sarkólap, melyen egy kis keresztet látunk.

Nem régészeti, hanem inkább történeti szempontból érdekes lesz fentartani a tiszti udvarban fennmaradt sirírás emlékét; ez oldalt egyszerű kaeskaríngókkal kereteltetve, így hangzik:

IOANNES · DRASKOVITH
DE · TRAKOSTIAN · TAVERNI
CORUM · REGALIUM · IN · HUN.
GARIA · MAGISTER · SACRAE · CAES.
REGIAEQ · MĀTTIS · CONSILIARIVS
ET · CVBICVLARIVS · NECNON · CONFINIO
RVM · TRANSDANVBLANORUM
GENERALIS · ET · PRAESIDII · VYVA
RIEN · SVPREMVS · CAPITANEVS.
FILIO · SVO · GEORGIO · ABBATI.
PORNENSI · HOC · OPVS · FIERI.
FECT · ANNO · M · D · CXII.

Kitűnik ebből, mennyire keresett javadalom volt e pornói apátság, melyet királyaink Veráncz Antalnak, Lőrincz székes-fejérvári prépostnak, Body György, vál. esanádi püspöknek, Forgách Ferencz vál. nagyváradi püspöknek és Draskovich György váci, később győri püspöknek adományoztak! Kár, hogy nem ismerjük ezen írásos kő eredeti helyét, hogy tudnók azt is, mi legyen a „*hoc opus*“?

A tiszti lakban befejezván kutatásomat, kimentem az Althof helyszínére, a régi körülsánczolt, halas tavaktól körülvett apátságához, melynek gazdasági, újabbszerű épületei fenállnak ugyan, az árkok is megvannak némi sánczolatokkal éjszak felé, de az apátsági templomnak helyét csak ottan gyaníthatjuk, a hol egy három hajóju basilika alapjai lenni látszanak, de csak látszanak, mivel a mi a földön fölül volt, azt az újabb telepítvényhez átszállíttatták újabb birtokosai.

Hogy Pornó erődtíve volt, kitűnik Veráncz Antal-nak 1552-ben Oláh Miklós-hoz írt leveléből, melyben említi, hogy apátságát gátönyokkal és bástyákkal kell erősítenie, őrkkel és védművekkel ellátni, lovasságot fölszerelnie stb.

Kár hogy ezen korból nem bírjuk alaprajzát! Azonban sikerült az uradalmi levéltárban lemásolásra nyerni egy, bár későbbi tervezetet, mely némi felvilágosításul szolgál, ez mutatja, milyen volt egy középkori apátság, melynek kerítőfalai közt mindent kellett a világtól elzárttaknak találniok, mi az élet fentartására szükségeltetett. Itten csak azt adjuk leírásban, mi szorosan az apátság beltelkéhez tartozott; a pornói rajz ezime ez:

Abriss von *Pernau*, gefertigt von Josef Wächter Maur Meister und Simon Übel Tischler Meister in Steinamanger.

hátsó ez áll: Elenchi Generalis 1821. No. 49. Plana aedificiorum Pornensium. — és D. 9. No. 84. — No. 36. Soproniensium Collegii Jesuitarum.

Abriss von Pernau.

1. Das Haupt tohr	13. Ein Wagenshuben
2. Das Lust-hauss	14. Ein kleiner Stahl
3. Die Brucken	16. Ein Prucken
4. Die Abtdey	17. Die Stallunen
5. die Kirche	18. Mähr-(Meyer)-Zimmer
6. das Breyhauss	19. S. v. (Salva venia.) zwei Schwein Stahl
7. Ein gebeyt zwei Stöck hoch	20. Ein kleiner Brun
8. das Gartdel	21. der Obts Garten um und um
9. Ein kleines gebey 2 Zimmer	22. die Obts Tihl (Dörre)
10. Ein Stel(en)des Wasser	23. zwei ödte Teich
11. Ein Kuchel Gartdel	24. Ein ödte kugelstatt
12. Ein Stadel	25. Ein fraun Statuin

A többi szám 51-ig a térképen a malmokra, gazdasági építményekre Pornó faluban és környékén vonatkozik, miért is valamint rajzban úgy a leírásban is elhagyhatónak véltem.

Jelenleg védnöke ezen egyháznak esztei Therezia Mária Dorothea kir. főhercegeasszony.

Veszprémi egyházmegye.
Gelséhez fiókegyház.

Rajk (Alsó-).

Szalamegye.
Kapornaki járás.

Alsó-Rajk. E helyen az ősrégi Bánffy család a bold. szűz tiszteletére már 1239-ben prémontrei prépostságot alapított, mely a csornai anyaprépostsághoz tartozott. Hogy itten valamikor prépostság állott, alig tudja a nép, ők csak apáca kolostorról szólnak, pedig ennek a helyét is alig tudják meghatározni. *Czinár* monasteriologiájában II. kötet 49. l. felhossa, azt gyanítván, hogy a Bánffyaktól Széchi családja, végre a Rajkiakra ment át (I. Győri Tört. és Régész. füzetek. II. 302. (1272.) és 305. (1275)-ből való okmányokat.) 1557-ben már el volt hagyatva. A régi prépostság a rajki és töttesi major közti dombon, az ugynevezett *kastélyhelyen* állott; most az egész terület fel van szántva, faragott köveit a *kőhid* építtetésére használták fel. *Varga Ferencz* háza előtt, és szanaszét az udvarokban ablak-tagozatok, oszloptalpak, és bolthevederek részletei fekszenek keszthelyi kőből; találatnak különféle polyvás, durva, de mázas téglák is.

A hajdan egészen berkes, és így közelíthetetlen vidéken épült *vár* (ma *várhely*) hosszában 30°, szélességében 24° mér, széles árokkal van körülvéve; a régi falnak semmi nyoma, ma kukoricza földnek használják.

Bővebben *Ruppnál* is olvasható története: MO. Helyrajzi történetében. I. 320. l.

Veszprémi egyházmegye.
Kiskomáromi esperesség.

Rajk (Felső-).

Szalamegye.
Kapornaki járás.

Rajk (felső). A templom a régiség bélyegével bir; a szentély egyenes záradéku, alacsonyabb a hajónál, északi oldalon nincsenek ablakok, a szentély keleti fala egyenes, a torony és a hajó nyugati fala rézsut, három osztályu támokkal vannak megerősítve. A keletelt egyház méretei fölvételem után ezek: a szentély hossza 2° 8'' széles. 11' a diadalív falának vastagsága 1'; a hajó hossza 6° 2' 8'', széles. 14'. A torony aljának szél. 5' 6', a kapuzat szél. 4' 3''. A sekrestye újabb. A torony négy sor ablakkal bir, a legfelsőbbek, egyenes szemöldüiek, lóheridomúak és csipkések.

A templom hajdan plébánia volt, most *Pacsához* tartozik.

Rosnyói egyházmegye.
Rimaszécsi esperesség.

Rimaszécs.

Gömörmegye.
Serkei járás.

Rimaszécsen, ha jól láttam, egyik templom egyenes záradéku, a szentély a hajónál alacsonyabb, és góth izlésű ablakkal bir. (?)

Védnöke a Szász-Coburg-Gothai herczeg.

Besztercebányai egyházm.
Felső-turóczi esperesség.
Szucsányi plébániában.

Ruttká.

Turóczmegye.
Első járásban.

Ruttká (felső és alsó) ősrégi helységekben, melyeknek már az 1285-ik évben nyomán vagyunk (l. Fejér. Cod. dipl. iv. II. 596. l.) 1875. augusztus 9-én megszorultam, úgy hogy mintegy 7 órát kellett itt vesztegelnem. Legjobbakra tartottam azon idő alatt a már messziről is réginek látszó kath. egyházat lerajzolni, leírni.

A sebes patakon, mely a keletelt templomnak fallal körülvett temetőjét mossa, áthaladva meggyőződtem, hogy ezen egyházat a XIV. századba kell helyezni és az átmenetiek sorába számítani. A szentély egyenes záradéku, oldalai belül 5 méternyiek, keresztgerincei egyszerűek, vállkövek helyett kétszer rézsut leszelvek. A zárkő egyszerű, faragvány nélküli; magassága 5.70 m. keleti ablaka keskeny, csucsíves. A szentségház a keleti falban van, 0.54 m., 0.35 m. széles, fával van béelve. A déli falban van az ámpolnák fülkéje.

Itt van a csucsíves, belül 0.25, kívül 0.70 nyílásu ablak is, magassága 1.40 m. A szentély északi falába van a csucsíves, szelt oldalú sekrestye-ajtó is, szélessége 0.75 m. magassága 1.65 m. A hajlék 3.60 m. széles, 4.60 m. hosszú, a külső falakon mérve. Keletre van keskeny csucsíves háromkarélyos diszű ablaka.

A diadalív 0.95 vastag falból áll és jól befelé szökik, hogy így a hajóban két oldalt oltárhelyet hagyhasson. Párkányzata eszetű alakú, magassága 4.80 m.

A hajónak hossza 11.20 m. szélessége 7.60 m., magassága 6 méter; a torony allja 3.80 m., mind a két oldalon 2.4 m. tér a hajóban fenmaradván. Északi oldalon nincsen ablak, de a délin két csucsíves ablak van, köztük egy kerekívi ajtó be van rakva. A mennyezet fából van, nincsen befestve.

A nyugati főkapu kerekívi, három kerekoszlopból álló tagozattal van diszesítve, szélessége 1·30 m. A templom nagy részén, főleg keleten a talapfödő látszik, az újabb sekrestyénél szűnik. Tornyán kettős ablakok tűnnek fel, de nem románkorszakuak.

Van ezintányérja 1680-ból, festett keresztelő kutja 1612-ből, harangja 1622-ből; csinos kereszt. sz. János szobra stb.

Ezek tüzetes leírását l. Ipolyi: Schematismus histor. Dioec. Neosoliensis 1876. a 253. l.

Kassai egyházmegye.

Ujhelyi esperesség.

Védnök: Regéczi herceg

Breczenheim család.

Sárospatak.

Zemplénmegye.

Tokaji járás.

Sárospatakon a felső város a várral együtt még igen ódon, sőt regényes kinézésű. Nagyszerű emlékei mellett az alsó város egészen eltörpült, sőt rendetlen utcáival kinos benyomást tesz.

A katolikus templom nagyszerű, hét boltosztályos három hajóju csarnokegyház, nyolez homoroldalú pillérjei felül csúcsívekkel összekötve. Az ablakok épek, halhólyagos díszűek. A szentélyzáradék egyenes. Oratorium végett délre az ablakok félig befalazták, támpillérek és talapzat csak itt-ott láthatók. Az északi fal igen erős, itten e miatt karzat is alkalmazható volt. Már II. István alatt állott e helyen egy templom. A nyugat oldal elé építtetett torony újabb, góthizáló ablakokkal.

Az egyenes záradék mögött igen erős alapfalak tűnnek fel. Említésre méltó egy ép, vörös márvány emléktábla 1519-ből, melynek felirata ez:

HIC 7 SITVS 7 ANTONI 7 ES 7 MICHAEL
Q₃ 7 PALOCI_A 7 PLES 7 QVOS 7 PRIVS 7 VNVS 7 AMOR 7
NVC 7 HABET 7 VRNA 7 DVOS 7
ISTE 7 DOMI 7 CLARVS 7 REGALI CLA
RVS 7 IN 7 AVLA 7 ALTER 7 . . . SVPERO 7 EST 7
CLARVS 7 VTERQ₃ 7 POLO 1 · 5 · 19.

A halott egész katonai díszben fekszik, mellvérté, mint Kinizsié, a nagyvásónyi kövön, ez alatt a pánczéling látszik. Térdei körül oldalt rózsaszerű védlemezek, hosszú sarkantyujának karikája négyágú, sisakja gömbölyű, kacskaringós ezifrázatu, a esorba areznak csak pofaszakállá kivehető. Kardja egyenes, hasonló keresztvassal, a hüvely, szép kivarrásról tanuskodik. A címer jobbra van, ebben balra néző fekvő oroszlánon korona, melyből jobbjaival hosszú szakállát, baljával könyvet tartó kopasz barát emelkedik.

Ezen címer a Wagner II. Decas-ában közlött Mátyus de Palocz címerétől némileg elüt.

Irodalom: lásd Czinár Monast. II. 219., és Rupp.: MO. Helyrajzi története II. kötet 312 és kk. II.

Veszprémi egyházmegye.
Tapolczi esperesség.

Sáska.

Szalamegye.
Tapolczi járás.

Halápnak filiája; Eszterházy herceg birtoka; a templomnak, mely Sz.-Imrének van szentelve, védnöke a fundus Religionis. Az egész vidék kopár, még a hegyek lábain is alig van fa. Ez talán a legszegényebb határ, melyet eddig láttam, főleg a nyugat felé vonuló hegylánczon!

Ezen valószínűleg *románkori* templomnak *szentélye* a hajónál alacsonyabb, egyenes záradéku, hossza 15' 3'', szélessége 11'; a templom hossza 26' 9'' szélessége 19'; a toronyaljái 10'. A kerekívi toronyablakok fölött a kőtetőzet emelkedik hullámos, felül keskenyedő vonalban. Az északi oldalon nincsenek ablakok, a hajó ablakai egyenetlen magasságúak, egyenes szemöldüek, faragott kőből leszelt éllel. A kőkerítésnek nyomai még fennmaradtak.

Veszprémi egyházmegye.
Kaposvári esperesség.
Védnök gr. Széchenyi Dénes.

Somogyvári apátság.

Somogymegye.
Kaposi járás.

A leghíreseb somogymegyei, somogyvárinak nevezett apátságból, melynek első lakói francia benézések voltak, és magukkal a francia építészeti ízlést is hazánkba átvitték, mai napon rendetlen kőhalomnál egyebet nem találunk; és midőn megtudjuk, hogy az apátság helyén nem csekély fáradozással éveken át, tudományos szempontból ásatások történtek, melyeket később csak az anyagnyerési vágy vezetett, szívünk mélyéből fohászunk, bár csak állanának még e romok mai napon is, hogy köztük magunkat legalább némileg tájékozhatnánk.

Egy darabig *Mátray Gábor* vezette az ásatásokat anélkül, hogy tudta volna a régi apátságnak vagy várnak romjai közt dűlat-e? Csekély rajzai keletelés és mérték nélkül levén papirosra letéve, még sejtetni sem engedik meg, hogy a nagyszerű romnak melyik részében állunk.

A kutatásnak egyedül eredménye az, hogy a roppant *pogányvárban* (Kupa várában?) oly románkori benezés apátság állt, melynek nehány, még épen fennmaradt, ősrégi faragványa hazánk efféle valódi kincsei közé tartozik.

A méltóságos uraság engedélyével, és segélyével teendő ásatásoktól remélem, hogy szakbarátim rajzai által a mit még lehet kideríteni fogjuk; és így a meglehetősen, már nálam készen álló anyagból érdekes monographiát sikerülend összeállítanom.

Veszprémi egyházmegye.

Sóstó.

Szalamegye.
Tapolczi járás.

A *Sóstói* pusztán, délre Köves-Kállától délre két épület van. Az egyiknek alapja 7° szélés, 8° hosszú, azonban nyugatra eső fala csak 4 ölnyre terjed egyenközüen a keleti oldalon, aztán 3 ölnyre beugrik, és ismét 4°-nyi hosszúságban, északnak négyzetet képez. Délkelettől tekintve emeletnyinek tűnik fel; de omladékos volta miatt közelebbről alig határozható meg; a szomszédjában levő száraz tó talán malmot sejtethetne.

Valamivel jobban el tudunk a *templom* maradványával igazolni. Ezen XIV. századbeli építménynek egyenes záradéku, donga boltozatos szentélye van, de a bolt helylyel közszel bedűlt; a szentély hossza 2°, szélessége 3°, és kelet felé, nyomott csúcsívi ablaka van. A diadalív vastagsága 2' 11'', szélessége mintegy 2°, minthogy befelé egy-egy lábnyira rug. — A hosszahajó 12° hosszú és 4° 5' széles, nyugatra az énekkar nyomai megvannak.

A vakolat alatt látni a terméskövet, melyből épült, a falak kívül 3'-nyi talappalattal birnak. Az ablakok csúcsívesek, szélességük 2', magasságuk 1° 2', a leszelt ívi ajtó magassága 9' 2''.

Szombathelyi egyházmegye.
Körmendi kerület.

Egyházas-Szecsőd.

Vasmegye.
Körmendi járás.

Egyházas-Szecsődnek templomát csak messziről az utról láttam, de a déli oldalon levő keskeny, románkori ablakokon kívül, úgy láttam, mintha a szentély kerek apsisal birna. Az egyházi névtár szerint a plébánia régi; kegyúra Szecsődy Lajos.

Veszprémi egyházmegye.
Védnök a veszprémi püspök.

Szent-Bék-áll.

Szalamegye.
Tapolczai járás.

Szent-Békáll falu határában, körmendiek szőlőjében feszik a tőtési templom, melyben még 60 év előtt egy dömölki benzés első miséjét mondá. Most e rom csak azt bizonyítja, hogy a XIV. századból való; szentély záradéka egyenes, támok nélkül, északi oldalán semmi ablak. Méretei ezek: a szentély hossza 8', szél. 10' 8''. Van evangéliumi oldalon szentélyfülkéje, keleten és délfelé keskeny csúcsos ablaka, melynek béléteire födelékesen két kőlap van fektetve, fölöttük a rétegesen tört lapok csúcsívet képeznek. A szentély donga-boltozatos; a diadalív csúcsos, élre fektetett termés lapokból készült; itt a hajó 2' 2''-al szélesedik. A hajó hossza a karzat pilléreig 21', a 2'-nyi pillérek mögötti előcsarnok 6' hosszú, a szélesség 14' 4''. A hajó déli oldalán jól magasan, majd egyenlő távolban három ablak nyílik, a kapuzat a nyugati falon van. A falak 2—3' 4''-nyiak, terméskőből való, helylyel közszel vakolvák.

A *szent-békállai* új templomban áll vöröshomokkő szentelt víztartó, mely egy leszelt szélű római ara-hoz hasonlít, magasságú 2', egy-egy oldala 1' 2'', a közepén levő mélyedés 9''.

A grófi funduson van egy *palotaron*, mely terméskőből építve, emeletes, alul nagy kapuzattal, felül ablakkal, kelet felé 58'-nyi homlokot bir, míg szélessége 36' teszen. A szöglet hajlék délre 20' széles, 24' hosszú, a másik északra 22' széles, 33' hosszú. A hátsó hajlék falai el levén romolva, meg nem mérettek.

Szent Bék-Kállá-nál (fanum S. Benedicti) Fényes (MO. M. áll. I. 495.) ezt mondja. Van itt egy *régi monostor* omladéka is. Valószínűleg a palota romot érti.

Váci egyházmegye.
Soroksári esperesség.

Szt.-Dénés.

Pestmegye.
Pesti járás.

Szt.-Dénési helység valaha Soroksár táján állt, a németek bejötte előtt, t. i. 1695. körül még mint plébánia létezett hét fiók egyházzal; ma csak puszta templomának alakját ki lehet venni.

A rom keletelt, szentélye többszögű támfalak nélkül, alakját csak a fenmaradt árok mutatja. A hajó 4□⁰-nyi, délről még 1¹/₂⁰-nyi magasak. A déli falat délnek néző végtá-mok tartják, az északi falon nyugat felé és a nyugati fal végén van egy-egy támfal.

A rom körül kerekded kerítés volt, alapjai még itt-ott felismerhetők.

Veszprémi egyházmegye.
Tapolcazi esperesség.

Szent-Ferencz késése.

Szalamegye.
Tapolcazi járás.

Szent-Ferencz késése a *gyulakeszi* uton *Gulács* felé áll, az uttól balra puszta falazata terméskőből való, minden ablak és ajtó nélkül, de falazott kőnek sem találtam semmi nyomát. A kisdud XIII-ik századbéli imola feltűnt kereksege miatt, melyből kelet felé az oltárhely kidudorodik. A falak 3'-nyiak, a szentély hossza 6', a hajóé 13'; a diadalív belső világossága 7'. A bejárás a déli oldalon volt közel a diadalívhez, szemközt két ülőkének helye látszott. A falak 2'-nyiek lehettek, de a birtokosok folytonos pusztítása miatt 2—4—8-nyira alacsonyodtak.

Vajjon olyan formán kell-e itten a *késés*-t érteni mint a bold. szűznek *nyugvó helyeit* (Mária Rast, Unserer lieben frauen Ruh, lásd Mitth. der k. k. Central. Commission für Baudenkmale in Wien. 1871. xxxvii.) vagy olyan értelemben, mint a *zágrábi sz.-ferencziek* kolostorában egy ájtatos nő sz. Ferencz *Illuminat* nevű társának emlékére, a tartózkodási celláját kápolnára avattatta? — Erről szólt *Pirry Czirjék* az Egyházi Lapok 1. 1867—68, 45. l. e cím alatt: Sz.-Ferencz késése, kápolna; Archaeologiai közlemény; hol *Móritz Pál* badacony-tomaji plébános szavait idézve, azt mondja a lakosok állítása szerint, hogy Sz. Ferencz arra utazván, e kápolnában kelletlenül tovább buzgólkodván, elkésett és azért reá irta a falra: «Én, Ferencz szerzetes, ezen kápolnánál megkésvén, nem érhettem el oda, hova meghatározott időre elmenni akartam.». És ezen felírás letörölhetlen volt, míg a falak pusztulásával el nem enyészett. — Mások azt tartják, hogy itt sz.-ferencziek laktak, mások még azt, 1560-ik év körül egy ferenczrendi pap a törököktől üldöztetvén, innen nem ment tovább, mondván; «az Isten itt is megtart, ha akarja». A visszatérő lakók a szerzetesnek semmi nyomát nem találva mondák, hogy a sz.-ferenczi atya elkésett, és a kápolna erről elneveztetett volna.

Még néhány év előtt állott e romocska, bár midőn 1861. október 1-én méregettem, az utról átkiáltott egy banya: «csak méregeesse az úr, ma utoljára méregeti, mert holnap kiküldöm fiamat, hogy a követ fejtse és hozza haza, mivel építünk!» Szerencsémre találkoztam *Gullner* urral Gulácsról, kinek elmondván ezen esetet, és figyelmeztetvén ilyen kerek építményeknek hazánkban való ritkább voltáról, kértem, hogy a szétrombolást hivatalos uton gátoltatni sziveskedjék! — Kérésemnek volt sikere; most áll-e még ezen emlék? nem tudom; a fenebbi cikkből, azt értettem, hogy még 1866-ban is állt a rom,

és hogy a gyulakeszi érdekes község azt a pusztítás ellen pártfogásába vette, sőt hogy ezt boldogabb időben újra szándékozik felépíteni.» Vajha ezen újra felépítés azon kor izlése szerint történék, melyben ezen párját ritkító emlék keletkezett! A központi bizottság szívesen adna tervet, a költség pedig semmivel sem lesz nagyobb, mint ha a vidék kőművesei saját izlésük szerint megcsinálnák!

Szombathelyi egyházmegye.
Sz.-gotthárdi esperesség.

Szt.-Gotthard.

Vasmegye.
Német-újvári járás.

Sz.-Gotthárdon milyen templom és monostor állott, arról Pilgram Ferencz építész, ki alapjaikat fölmérvén 1738-ban azt mondja, a templom kereszt alakra volt építve, hosszában 297', szélességében 138'- mért, és a kolostorral együtt négyszöget képezett. Így állott ezen építmény 1183-tól fogva 4 századig, míg azt Tieffenbach, Ferdinánd császár parancsnoka a Bocskaiaktól való félelemből puskaporral föl nem vettette. (L. Czinár Monost. II. 95. és Rupp. MO. H. Tört. I. 549.)

A régibb, talán XIII-dik századbéli templomból magtárt készítettek, melyben még a hajó és szentély boltozatát látni lehet. Egyik látképen a granariummá változtatott templom mögött feltűnik a *románkori* egyház, ennek kapuzata be van rakva, de oszlopdarabok benne még lelhetők. A régi kolostor a mai díszépítmény mögé esik és egy részt talán széles mocsár által, más oldalról pedig széles árkokkal, későbbben halastavakkal volt körülvéve. Ezek ma hasznos rétekké váltak, de hogy a mainap halszükségben föl nem élesztetnek, valóban sajnálni lehet.

Esztergomi főegyházmegye.
Lévai esperesség.
Zsemleéri plébánia.

Szt.-György (Garam-).

Barsmegye.
Lévai járás.

Sz.-Györgyön (Garam-) a templom románkoru, egyhajójú, alacsonyabb kerek apsisal, de sok változtatással. Így a sekrestye hajdan az északi oldalon volt, később a délre vitték át, ablakai újtvák; a tömör négyszögű toronynak alsó ablaka csúcsíves, de ikres és közép oszloppal bíró; a felső románkoru, ikres, de közbeeső oszlopocska nélkül. A szentély couchája boltozott, 3 lépcsővel a fa-mennyezetes hajónál magasabb, talán sirbolt volt alatta.

A déli ajtó fölött ezt vettem ki: 1099, mit, ha 1699-et nem akar jelenteni, magyarázni nem bírok.

Veszprémi egyházmegye.
Tapolczi esperesség.

Szent-Jakab puszta temploma.

Szalamegye.
Tapolczi járás.

Szent-Jakab puszta temploma *román stílusú* egyház, melynek legnagyobb része romba dült. *Szentélyének* záradéka hiányzik, a két láb széles falainak hossza mintegy 20'-nyi, szélessége 13'5 láb. A hosszahajó falai 3'-nyiak, és minthogy a déli oldalon még megvan a dny. szöglet, hosszúságuk 36'-nyinak bizonyul be, míg a hajó szélessége 17'5"-nyi. Sajátságos a kerekívű diadalív fölött emelkedő 4' 9"-nyi fallal bíró torony, melynek

nagyobb tető alatti ajtaja a diadalív fölött látható, e közt és a két keskenyebb ablak közt, melyek felsőbbike kerekívi, még meg vannak a régi tető eresztékei.

Az egész építményi nagy hézagok által félelmessé vált, omladék terméskőből áll, fehérítő ragasztással van összeforrvá; téglának, faragott kőnek vagy faltámnak semmi nyoma.

Ezen érdekes, messziről látható rom, melynek keleti részéhez a süri bozótok miatt nem juthattam, fekszik a *sáskai* fiók-egyháztól keletre, talán mint a *halápi* plébánia a valásalapöt uralja.

Alap- és felrajzának vázlata megvan Jegyzőkönyveim I. 5 és 6. II.

Szombathelyi egyházmegye.
Szombathelyi esperesség.

Szent-Királyon.

Vasmegye.
Szombathelyi járás.

Szent-Királyon a régi plébánia, mely közel fekszik Szombathelyhez, legkevesb számu hivekkel bir a plébánia területén. A miből gyanítom, hogy a templom románkoru, és így bővebb vizsgálatra méltó, azon nevezetes körívi tympanon, melynek rajzát az Arch. Értesítő VI. köt. 267. I. közlöttem.

Veszprémi egyházmegye.
Kanizsai esperesség.

Búcsú-Szt.-László vagy Szt.-László-Egyháza.

Szalamegye.
Kapornaki járás.

Búcsú Sz.-László vagy *Szent-László-Egyháza* a kapornaki járásban fekvő régi hírnéves búcsújáró hely, melynek védnöke nincsen. Temploma újabb, nagyszerű; de figyelmünket leginkább a templom mögött fekvő szerény imolára fordítottuk, mert benne az ősrégi, talán XIII-ik századbéli templomkára ráismertünk. E templom, mai napon, néhány czopfos restaurációt kivéve megvan még régi állapotában. *Hencz Antallal* itt megfordulván, méreteit annak rajza szerint közlöm: a kápolna falai három lábnyinál vastagabbak, mi esekély kiterjedése mellett szokatlan erősségre mutat; a kerek szentély átmérője 5', az 1 láb széles diadalív magassága 3°; a hajó hossza 3°, szél. 2° 1'. Az ablakok, t. i. kettő az apsisban, és kettő a déli oldalon kerekíviiek, keskenyek, a déli fal végén van egy bejárás kívülről, melynek az északi falban egy mély fülke felel meg, valamint a szentélyben is délre egy kisebb fülke található; a nyugaton levő ajtó a nagy templommal közlekedik. Valamint a hajó, úgy a szentély külső falai álpillérek által több mezőre vannak osztva, melyek fölött még a fogas tagozat is látszik.

Veszprémi egyházmegye.
Tapolczi esperesség.

Uzsa-Szt.-Lélek.

Szalamegye.
Szántói járás.

Az *Uzsa Sz.-Lélek* nevű pusztá borzasztó vadonban fekszik, hajdan a Balaton egyik ága idáig nyúlt be, valamint még 100 év előtt az emberek, mint hallom hiteles forrásból, ladikokon Vindornyáig evezhettek. A cser- és bükkös-erdőben egy 4° magas falhoz jutunk, melynek tövéből az üde forrás vigan csergedez és egy kis tavat képez. A hegyen fenn, bazalt- és lávadúczok közt áll a nagyszerű templom a klastrom déli oldalán, nyugat felé borzasztó szikladarabok hevernek, melyek szekerek számára járhatlanok.

A keletelt zárdatemplom belseje tele van bükkökkel, valamint a kolostoré is egyedül az északi falból áll egy darab; az alapdarabokból és a falak murvája után ítélve, valamint *Hencz* barátom rajza szerint a sokszögű záradéku szentély hossza 5°, szél. 3° 2'; a diadalív falának vastags. 3', a többieké 4'; az egyszerű hajó hossza 7°, szél. 4° 1'; a szentélytől észnyugatra, de vele össze nem kötve áll egy 2° 2'□-nyi fal, torony? a kolostorfalak külső hossza 14°□; a keleti és északi oldalon való czellák szélessége 2° 2', a folyosók szél. 1° 2'.

A még tovább terjedő falaknak nyomait a helyiség járhatlansága miatt nem követjük; mert mindenütt nagy bazalt-szirtek emelkednek.

Uzsa ma kis falu 157 katholikussal, kik a lesencze-tomaji plébániához tartoznak.

Hallám, hogy a *Pálosoké* lett volna ezen remeteség, és ezen cím alatt lenne ismeretes, S. Spiritus ad montem Uzsa, ad fluvium Egres! — Rupp. munkájában nem találtam.

Pécsi egyházmegye.
Szexárdi esperestség.

Szexárd.

Tolnamegye.
Földvári járás.

Szexárdról Haas (Danielik emlékkönyve II. 373. l.) azt mondja: a szegszárdi monostor váralaku vala, és az apát praedialis nemesekkel is birt és tartozott 100 lovassal mindenkoron a királyi tábort követni.

Szexárd a törökök alatt sokat szenvedett, többször leégett. Fuxhoffer azt állítja az apátsági monostorról, hogy köveit Trautsohn János gróf összeszedette és nagyszerű palotát építtetett, mely későbbben megyeházává avatott. És folytatva: A monostor vagyis a residentia mögött áll a régi, i. Bélától a sz. üdvözítőnek szentelt templom. Ez erős anyagból van építve, belsejét két sor pillér tartja, vagyis a templom három hajójú vala.

Ez ellen Haas, idézett helyen azt hozza fel, hogy az 1776-iki egyházi látogatásban állítatik, hogy a üdvözítő sz. templomát a bécsi herceg-érsek, Trautsohn gróf, ki egyszer mind szexárdi apát is volt, a régi apátság romjaira, góth alakra építtette, és hogy egészen boltozat alatt levén, jó karban van, falazott toronynyal ... bir és több oszlopon áll. A sekrestye bolt-hajtásos; mellette állnak egy imola romjai, mely alatt i. Béla király temetését lenni állítják.

Szexárd mai napon csak a történelemben említett régiségekkel bir; hajdani műemlékeinek nemcsak hogy semmi nyoma, sőt hirneves apátságának alig tudják már helyét mutatni. Egyes, diszes, románkoru faragmányok B. Augusz udvarában fekszenek.

Szexárdnak fő ékessége: a hegyen épült diszes vármegyeház, mely hajdan vár formára körül kerített klastrom és apáti lakás volt. Fényes MO. M. áll. I. 311.

Irodalom. (L. Czinár-Fuxhoffer Monasteriologia. I. ad titulum Szexárd, I. köt. 212. l.) és Rupp. M. O. Helyr. Történelme I. 413.

Veszprémi egyházmegye.
Tapolczai esperestség.

Szigliget.

Szalamegye.
Tapolczai járás.

Szigligeten a templom románkoru, kerek apsissal, mely be van boltozva, és egyenes szemöldü ablakkal, melyek egyike a szentély déli oldalán van, kettő pedig a hajónak ugyanazon falában 2·5 lábnyi magassággal és 1·5' szélességgel. A templom hossza 5 ölet

tesz ki, szélessége 20·5 lábat. A szentélyben, mely sokkal keskenyebb, t. i. csak 2°-nyi, a falak hajdan vörösre voltak festve, az ablak mellett a dkeleti sarokban fülkét látunk; az oltár 1° hosszú, 4' széles, egyenkarú, sugaras kereszttel. A diadalív északnyugati szögletében áll a papiszék, az ellenkezőben pedig egy kő oltárka; köztük négyszögű kő fűdi a sirbolt bejárását.

A hajó nyugati részén van az énekkar; a 6°-nyi homlokzatnál oldalt egy osztálynyi támok rugnak ki öt lábnyi vastagsággal egy-egy ölnyire, középett van a 3·5'-nyi ajtó, fölötte egy egyenes fejű ablak. A terméskőből emelt falak általán 2'-nyiak. A durva faragványu, talán vörös homokkőből készült szentelt vizeztartó átmérője a medenczénél 2·5' Restaurálva lett e templom 1727-ben.

Szigligeten a templom sz. Magdolának van ajánlva, és hajdan parochia volt.

Hogy a *Szegliget* nevű balaton-sziget hajdan Pannonhalmához tartozott és a tatárjárás után erődde változtatott, olvasni lehet *Czinár* Monast. I. 81. lapján.

Nyitrai egyházmegye.
Trencsényi esperesség.

Szkalka.

Trencsénmegye.
Közép járás.

Szkalkáról, ha fel is tesszük, hogy a régi apátsági barlangtemplomból már semmi sem maradt volna fen alapításának ideje óta, de azt még sem tagadhatjuk, hogy még áll azon románkoru templomka, melynek a lerombolástól való megóvását *Springer* Ignác kamarai főerdész úr buzgóságának köszönhetjük.

Úgy hiszem, mind a két emlék megérdemli a bővebb vizsgálatot. A mit *Kerekes* urnak köszönök, az *Archeol. Közlemények* VII. köt. 134 és kk. II. adtam elő.

Ezen apátságról szól még b. *Mednyánszky* Alajos: *Malerische Reise auf dem Waagflusse in Ungarn.* 78. l.

Czinár: Monaster. I. 258. l.

Rupp: Mo. Helyr. Történ. I. 619. l.

Besztercei egyházmegye.
Felső-turóczy esperesség.

Szucsán.

Turóczmegye.
Első járás.

Szucsán városában 1871-ben fordulván meg, még meglehetősen jó karban levő templomát tüzetesebben jegyeztem fel naplómban. A sz. Zsófia tiszteletére emelt egyház, mely b. *Nyáry* és *Réray* családok védnöksége alatt áll, az átmeneti korból (XIII—XIV. századból) való, keletelt, támfalak nélkül, egyhajóju, egyenes záradéku, nyugati oldalán álló toronynyal.

Egész hossza 84', szélessége 24'. Szentélye két boltalju, egyszerű keresztboltozatu, zárkövei hat- és négyszirmu rózsákat mutatnak. Keleti falán lóherivű fülke van, és két keskeny, berakott, ablak helyett, egy újabb kerek ablakkal bir. Az evangelium oldalán a fal kopog, talán itt volt a pastophorium? A keskeny csucos ablakok régiebbek, de később újabbak által pótolattak.

A sekrestye-ajtó csúcsíves, boltozatos, gerincei homoruan szelvék, „Isten béránya“ zárkővén látható. A keskeny keleti ablak alatt oltár áll, jeléül, hogy ezen hajdan szintén miséztek.

A diadalív csúcsos, hozzá egy-egy oltár van támasztva, és ezek mellett még a lóherívű fülkék láthatók.

Északi oldalon van egy befalazott kapuzat; ennek mezején Krisztus tűnik fel a koporsóban állva, gyötrésének eszközeivel. A torony alja szánandó állapotú, gerendázata hiányzik, kapuzata használaton kívül van. A jelenlegi főbejáró délre esik, ezen oldalon 6 magas keskeny ablak volt, de ezek át vannak változtatva.

A sekrestye-ajtó vasalása érdekes; ezüst monstratoriuma 0.47 m. magas, 0.16 m. széles. A keresztelő kútján ez olvasható: X. F. C. (fieri curavit) PERILLR. D. MELICHIOR RAKOVSKY A. 1698.; a végét, a fal felé lévén fordítva, nem olvashattam.

A templom külső falain létező festményekről lásd «*Régi falképek Magyarországon*» czimű munkám 144. l.

Az egészről pedig *Schem. hist. dioec. Nesoliensis*. 1876. 252. l.

Fejér egyházmegye.
Vaáli esperességségben és plébániában.

Tabajd.

Fejérmegye.
Bicskei járás.

A *tabajdi* régi templomnak a hegyen még nyoma van, a mennyiben nemcsak az egész régi kerítő falának árka, de a régi temető sok csontja, és a hol a válús téglákon kívül a nagy kövek fekszenek, a templom helye látható, melynek alapjainál a római kövek használtattak, és ezek talán más határból is ide hozathattak. A templom volt kerítésének hossza 20°, szélessége 12°; maga az egyház egyenes záradéku, még a szentélynek is láthatók méretei t. i. 3□°; a hajó hossza nem bizonyos. — A reformátusok temploma előtt heverő, megfordított köbidomu oszlopfej, melynek átmérője 13", körszelete 12", és tetején 16" széles, és a hozzá való 22" hosszú oszloptő, és a reform. paplak udvarában látható oszloptalpak részben a régi *románkoru* templom maradványai.

A *kenderföld oldalának* nevezett dűlőben vastag cserépdarabok és nagy kövek fordulnak elő. A többi közt egy alul kissé összehuzott, kerek, sima lyukakkal ellátott kő, melyet kásatörőnek mondanak; talán régi kapubálvány lehetett, milyent egyet a *péti* pusztán találtam. E helyen sok a Constantinusok korából való érem is.

A völgy hajdan *Sárrét*-nek egy részét tevén, a falu a hegy oldalán volt letelepítve.

Győri egyházmegye.
Alsó-győri esperességség.

Táp.

Győrmegye.
Pusztai járás.

Tápon a xiv. századbéli omladék-templomnak és toronynak ezek méretei: a templom hossza 6°1' 3", szél. 2° 2' 3". A tornyának hossza 10' 1", széless. 6'; falainak vastagsága 2' 10". A toronynak egész alja terméskőből való, felül téglával van keverve; a nyugati alsó ablak oldalai kövekből állanak felül, egyenesen rakott kövekkel van boltozva, e fölött $\dagger$ idomu rézs mutatkozik, míg a legfelső kerekívű ablak befelé tágul; a déli oldalon levő alsó ablak egyenes záradéku. a fölötté állós kettős ablak közt, melyeket 13"-nyi közfal választ el, ívezete két tetőzetesen rakott kőlapból áll; az északra nézőé belső világossága 16", magassága 3' 6". Tornyának belseje vörös színű, kívülről fehérítve volt, a szegletek

sziürke váltogató követ tüntetnek fel sárgás és vörös kerettel. A főajtó 8' magas; a fali téglák válúsak; a cserépszindelyek 15·5"—8'-nyiak.

Az egész rom dülöfélben van.

Védnök a tatái uraság.

Veszprémi egyházmegye.

Karádi esperesség.

Szoládi plébánia.

Védnök a tihanyi apátság.

Teleki.

Somogymegye.

Kaposi járás.

Az alig másfélszáz lakót számláló Telekinek hajdan plébániája volt; ősrégi templomkája a falutól délre dombocskán fekszik, keletelt, kerek záradékkal bir, de nagyobb részét a mult század derekán ujittatott, vagyis gyökeres régiségéből kivetkőztetett.

A mit meghagytak, azok a diadalív oszlopainak diszes fejezetei, melyek valóban e kor izlésének mintái gyanánt szolgálhatnak, és mivel a ráttóhi reform. imola oszlopfejeihez nagyon is hasonlitanak, a balatonvidéki szobrászatról némi fogalmat nyújthatnak.

Jó lesz idővel az országos bizottságnak ezekre figyelni, és a hajdan művészetének kiadásához szakértőleg lerajzoltatni.

Esztergomi főegyházmegye.

Budapesti esperesség.

Jenei plébánia.

Telki.

Pestmegye.

Pilisi járás.

P. Telki mellett az uton, mely a téglavetőház felé vezet, egy puska lövésnyire a falutól római téglasirra akadtak.

Erdőalján régi pénzeket, római csatokat stb. találtak.

A régi beneczés kolostorból már semmi sem látható, bár még 1837-ben falai nagyrészen álltak. A mit még az alapok nyomaiból kivehettem, ez: volt itten keletelt kolostori egyház, egyenes 3° széles, 9° hosszú záradékkal. A templomtól délre láttam egy 5° széles, 4° hosszú terem alapját; a templom nyugati falától folytatólag északra egy 8° hosszú, 3° széles épület állt 2½° hosszú hajlékokkal és közbe eső ½°-nyi folyosóval. Az északi záradékok képezi a mai, 1838-ban épült iskolaház. A kolostor kertje ottan állott a tulsó hegyoldalon, hol a barázdák látszanak. — Védnök a bécsi skótosok apátsága. Történetét l. Czinár Monast. I. 278; és Rupp M. O. H. T. I. 39.

Veszprémi egyházmegye.

Füredi esperesség.

Tihany.

Szalamegye.

Tapolezai járás.

A tihanyi félszigeten, hajdan, mielőtt a Balaton annyira le nem volt csapolva, szigeten az apátságot körülvevő mezővároson kívül még két telepítvény volt, melyeknek mai napon csak templomromjai maradtak fén. Az egyik helységnek, Apátinak*, temploma még meglehetősen állapotban van, és kevés költséggel javítható lenne. A falu házainak nyomai

* Villa Apathi előfordul egy 1226-ik évi okmányban; l. Czinár Monast. I. 167. l.

még fenmaradtak, és a lakók feladata lehetett a hajdani balatoni csatorna, ma *Sajkód* (sajka-ut?) sánczait és tornyait védeni.

A rom keletelt, romfalai megvannak, záradéka egyenes, donga bolthajtásos XIII-dik századbeli románteníplomé. A szentély északi falában még a szentségtartó helye mutatkozik. A szentély keleti és déli, valamint a déli fal két ablaka régi korra mutat. A 4' 10"-nyi ajtó a nyugati falba van eresztve; volt karzat is, mert ennek gerendázata nyomai is fenn vannak.

E romnak méreteit *Hencz Antal* rajza segítségével melléklem: a szentély hossza 1° 5', szél. 2°; a diadalív világossága 1° 5'; a hajó hossza 3° 5', szélessége 2° 5'. A terméskőből rakott falak 2"-nyiak. Északon ablaknak, vagy a külső támnak semmi nyoma.

Tartozik a tihanyi apátsághoz.

A *tihanyi réház* (portus supra lacum qui *Balaton* vocatur, egy 1266-iki bullában, (l. Czinár Monast. I. 167.) fölött, dombon állott keletelt templomromból mai napon már csak a szentély fala van meg, a többinek csak alapjait látni, melyekből kitűnik, hogy ezen XIV. századbeli templomkának szentélye egyenes záradékkal birt; a szentély belül 5' 10" széles, 11' hosszú, maga a hajó 34' hosszú és 2° széles lehetett. A keleti ablak lőrésalaku, felül kerekített és még egyszerűen réteges kőlapokból készült kerettel van körülvéve. Világossága 3"-nyi, belső nyílása 2' 2"-nyi.

A templom anyaga termés, réteges kő, melyből Tihanyban a száraz kerítéseket és házakat is készítek; a 2° magas bolthajtásnak a keleti oromfalon még vannak nyomai, és a két sarokból emelkedő boltgerinczek szintén ügyesen összeállított terméskő-lapokból készültek.

Üreskő, Oroszkő.

Üreskő, Oroszkő. (?) Ha a *tihanyi* apátsági templomból alig maradt fenn valami, a mi építészeti szempontból felemlíthető, vagy valóban ősréginek bizonyítható lenne, de van azért e regényes sziget keleti részén egy barlangsor, egy hajdan a világtól visszavonult remete-telep szentélye, melynek mai elhagyatottsága után ítélve nem is gyaníthatnók, miszerint itt a XI—XII-dik század falmaradványai még csak 50 év előtt fenállottak.

A legnagyobb barlangban még 30 év előtt két keskeny kerekívi ablak fölött egy tölcseralakú ablak diszlett; a fal sötétszürke kőből állott, melyet a krétafehér kőragasz mezőkre osztott. A mennyezet, mely legnagyobb részt a közbeeső falak ledöltével lezuhant, és a közfalak még akkor meszelve voltak, a 6' 10" magas kápolna belső hajléka sekrestyéül szolgált, míg a külső nagyobb teremben három kőoltár és ezek lépcsői még láthatók voltak. A mennyezet idővel le fog bomlani, minthogy most már csak Isten keze tartja — és a tarka vegyítékű, basalttuffos falakhoz csakugyan veszélyes lesz jövőben közeledni. Ezen barlang északkelet felé nyílik.

Az imola-barlangtól 63 lépésnyire majdnem ugyanazon magasságban van egy északra nyíló hajlék. A zordon veszprémmegyei erdők és a zajló Balaton, a vig szőlők és a magyar tengernek síma tükre ezen remeték életképeit szolgálhattak. A Vág Szalkánál, a Duna Dömösnél hasonló gondolatokat kelthettek a régi benézéseknél

mint e páratlan, bár igen ismeretlen szép vidék, a magyar tengernek egyik legregényesebb pontja.

Ezen üregtől 5°-nyi távolban és mintegy 4 ölnyivel alantabb van egy kettős 7' hosszú remetelakás, előtte szép pázsitos rét terjed; a bejárást egy roppant szikladúc véd. A fülkék menetelesen a sziklába vésvék. A 3. és 4-ik barlang közt mintegy 60"-nyivel alább, egyik síkon egy négyszögű sáncz, mintegy 165° méretekkkel tűnik fel; maga a 4-ik üreg 7' magas egyszerű négyszög; ettől 8°-nyire ismét egy kettős hajlék van; padlatán roppant sziklák terülnek el, magassága 2°-nyi. Innen 35 ölnyi távolban délfelé igen keskeny, jelenleg nagyon elhanyagolt és meredek uton a remeték lakja kapujához érünk, mely a tihanyi szőlőkhez vezet.

Erről lásd bővebben Arch. közlem. VII. 138. 1.

Veszprémi egyházmegye.
Badaconsy-tomaji plébánia.

Tomaj.

Szalamegye.
Tapolczai járás.

Badalacson hegye alatt a szőlők közti déli oldalon, a *tomaji* határban, régi *sz. István*-nak szentelt templom áll. Magam nem láttam; ezen adatott *Hencz* barátomnak köszönöm.

Veszprémi egyházmegye.
Sümegi esperesség.
Kegyur a csornai prépost.

Türje.

Szalamegye.
Szántói járás.

A külföldi szerzetes történetírók alig változtattak annyit egy neven, mint ezen ősrégi prépostságén, mely majd Foärlae, majd Jurle, Türle, Thurie, Thyrle stb. elnevezések alatt fordul elő. A csornai prémontrei névkönyv alapítását 1184-re teszi, és az alapítást Thyrlei Lambert grófnak, sz. László unokájának tulajdonítja; miből kitűnik, hogy a veszprémmegyei névkönyv a XIV-dik századba helyezvén a plébánia alapítását, valószínűleg nagyon is későre tette. A templom a monostorral együtt, mely hajdan erődtíve volt, egy áthatatlan posványban feküdt, mely fakadó forrásokból eredt és még emberemlékezet óta farkasberek volt. A közel fekvő Sz.-Tamási falu, a házak nyomaival eltűnt, területén halastó keletkezett. Valamint a természetben sok változás történt, úgy az épületekben is; a templom kívülről nem tetszik régiesnek, azonban kettős tornya, és a közöttük emelkedő ormózat, bár mint legyenek átídomítva, azon gyanut költék bennem, hogy mögöttük románkorú építmény rejlik, s azért bár szürkületben érkeztünk Türjére, mégis meg kellett látnom a templomot, mely fültevésemet csakugyan igazolta. A javítások e tekintélyes egyházat régi jellegéből egészen ki nem vetkőztethették. Az átmeneti, keletelt építmény három hajóju. Szentélye valószínűleg, mint zárdai egyházé, hosszabb volt; de ha eredetileg is csak egy boltaljból állott volna, záradékának egyenesnek, vagy köríviűnek kellett lenni. Jelenleg a záradék belül kikerekített, kívül pedig leszelt falat tüntet fel, a toldalék pedig északon és délre egy-egy ablakkal van ellátva. A kolostor a déli oldalon terülvén el, a sekrestye is ezen oldalon nyílik. A szentély régi hossza 3° 1' (a toldásé 1° 3'), széless. 2° 4'. A diadalívet alul egy-egy oszlop diszesíti. A 6° 4' magas középhajó boltozata két-két nyolcszögű pillér által tartatik fenn, és e hajó középponttól középpontig 3° 2', a mellékhajók, a pillér középpontjaitól a falig 1° 4'-at mérnek; a karzat négyszögű

erős pillérekben nyugszik, és a tornyok belső falai is ezekre támasztvák. A zömök falak egyáltalán 4'-nyiak.

Térkimelés tekintetéből valamint a fő-, úgy a mellékhajókban is oszlopok helyett vállkövekből támadó oszlopoeskák tartják a boltgerinczeket; a hol mégis oszlopok vannak, azoknak fejezetei, valamint magok a vállkövek azon izlésteljes román kori motívumokat árulják el, melyek a francia premontrei építményeken oly kellemes benyomást tesznek. Növényleveleken, s gumókon kívül egyszer egy állatot is találunk felhasználva.

A boltgerinczek átmetszetei leszelt lapból emelkedő vánkostagokból állanak, melyek kerek-, horony- és szijtagokból kidudorodnak.

A régiebb műtárgyak közül legyen szabad azon csinos *szeñtségház*at említenem, mely hajdan valószínűleg a főoltár evangéliumi részén állhatott, a honnan a déli mellékhajóba áthozhatták, holott itten semmi értelme nincsen. A mint a két szalagra vésett 18—18 mutatja, e faragmány a késő góthi korszakból való, de ezt elárulják a görösös oszlopok is, melyekből a gumós és keresztvirágos csúcsíves ormozat kiemelkedik. A kettős csúcsív fölött álló négykarély csinos, és az eredeti rostélyzatos, rózsácskákkal ékesített vasajtó az egésznek érdekességét csak emeli.

A tornyokban belül még a régi román kori ablakok kivehetők, bár kívülről már jellegükből egészen kivetkőztettek. Különben az egész építmény néhány vörös márványoszlopot kivéve, téglából áll, miért is a hajókban az oszlopcsoportozatokat pillérekkel pótolák.

Mint ujtás említendő még az éjszaki oldalhajóhoz épített nyolcszögű kápolna.

A szentélyt 1763. évben *Dorfmeister István* festette, mint az egyik oszlop alján látható saját írása bizonyítja. Az Annunciatio, a templom védszentjének olajfestményű képe gyönyörű, de ujtásra vár, az izléstelen mázolás pedig, mely a templom belsejét éktelezti, el fog távolíttatni, az oszlopfejek kitisztíttatni, és így amennyire csak lehet, ezen ritka szépségű egyház régi fényébe visszaállíttatni.

A templom építészeti részét *Hencz*, a szobrászati részleteket *Bergh* mérnökök rajzolták le számomra.

A prépostság rövid történelmét *Czinár* Monasteriologiájában II. 62. l. találhatni és Rupp Mo. H. Tört. I. 340.

Besztercei egyházmegye.
Ujbányai esperesség.
Védnök a helybeli kath. község.

Ujbánya.

Bars megye.
Felső járás.

Ujbányán a plébánia templom magaslaton fekszik, keletelt; sok átváltoztatásnak volt alávetve; mivel mellékhajói a középhajónál alacsonyabbak, nem valószínű-e, hogy hajdan román kori volt? Ablakai újabbak s a középhajóiak kerekdedek. Pillérjei esvetőkkel és kajsza talapföldökkel birnak, kapui ujak.

Ezen egyháznál nevezetesebb a keletelt, régi ispotálytemplom a város alsó végén. Ez két boltaljból és háromszögű záradékból áll. A gerinczek egészen leverettek, csúcsíves ablakai tagozat nélküliek, sekrestyéje mélyen fekszik, és a déli oldalon van, hova a papiszék fülkéjét is alkalmazták. A sekrestye mellett a toronyba való feljárás tűnik fel. Ámbár a templomka padlatát emelték, falai mégis a közel folyó patak vizeitől egészen át vannak áztatva.

A csopfos főoltáron, mely alatt, mint mondják a grob, crypta van, néhány esnos szobor áll; a 12 apostolnak szobrai az oltárkép födi.

A sekrestyében egy márvány sirtábla-töredék van, mely a czimer egyik darabja után itélve azonos azon czimerrel, melyet a csúcsíves, felül berakott, főkapu fölött látunk, t. i. a jobb felé dűlt, alul kerekített, paizsban keresztben álló lemezek (?) vannak, a takaróval ékes sisak fölött diszitményül ugyanazon paizs és e fölött három egyenesen álló szalag (?) látható.

Említésre méltó még a nagy, bolthajtásos városházi borpince, a városnak némely fegyverei, a bírák buzogányai, továbbá a város 1466-ból való jegyzőkönyvei stb.

Bővebben I. Schem. hist. dioec. Neosol. 1876 p. 329.

Csanádi egyházmegye.
Pankotai esperesség.

Világos.

Aradmegye.
Világosi járás.

Világos-tól északnak a szőlők közt, Krisán Mikulayféle telkén, áll egy keletelt, hátával a hegyet érő, egyenes záradéku imola, melynek allja faragott kőből épült, felső része, terméskőből és téglából van alkotva, de úgy, hogy a szögletek faragott kőből rakattak. Szentélyének hossza 12' 6'', szélessége 14' 8'', a falak vastagsága 2½'. A diadalív beomlott; északi oldalon a hajóban 4½'-nyi oltárhelyet hagyván. A hajó hossza 26', szélessége 17'. A nyugati oldalon az énekkar gerendázatának még megvannak üregei. Az omladéknak nincsen teteje, miért is folyvást pusztul.

Rosnyói egyházmegye.
Várgedei esperesség.
Védnök a vallásalap.

Zabar.

Gömörmegye.
Serkei járás.

*Zabar*on keletelt tégláépítményű, torony nélküli, egyház áll, mely eredetileg csak kápolnaszerű lehetett, míg a régi hajó nyugatra megtoldatván új hajót nyert. A régi *egyes záradéku* szentély belül 10' 3'' széles, és 13' 1'' hosszú, boltozatos. Keleten két keskeny ablakkal bir, délre egygyel. Az északi oldalon egy fülkéje van és innen nyílik az ajtó a 8' 2'' széles és 10' 8'' belső hosszúsága sekrestyébe. A régi hajónak szélessége 16' 4'', hossza 26' 2''; a toldalék-hajó szélessége 23' 8'', h. 20'. A templomon sok változás történt. Északra ablakokat törtek, melyeknek csak egyrésze, bár kerekítettek, régiek. A főkapuzat nyugatra 3' 4'' széles, 5' 9'' magas egyszerűen rézsut által tagozott, felül leszelt lóherivű, fölötte kerekablak diszlik halhólyag mérművel. A déli oldalon levő kapu 3' széles, 7' 2'' magas, csúcsíves hornyok közti körtvetagozattal. A szentély kerek boltozatát kivéve a templom famennyezettel bir; a külső falon köröskörül látható alpillérek 1' 5''-nyi szélességűek, és 1''-nyira a falból kiállók.

Veszprémi egyházmegye.
Füredi esperesség.

Zánka.

Szalamegye.
Tapolczai járás.

Ezen alig 100 kath. lelket számláló, hajdan plébánia templom, ma a reformátusok kezében van, a katolikusok pedig a csisóc plébániához vannak csatolva. A kicsi templomnak van kívül egyenes záradéku, belül kekerded, és kagyósan boltozott oltárhelye, 3''-nyi

széles és $11\frac{1}{2}'$ magas kerekívű ablakkal. A szentély hossza $10' 7''$, szélessége $10'$; a hossz-hajó $33' 7''$ hosszal és $17' 3''$ szélességgel bir. Támak nincsenek, az északi oldalon hiányzanak az ablakok, de a déli falon három ablak van, melyeknek középsője a hajó keleti falától számítva $3' 9''$, $10'$, és $15' 6''$ -nyira vannak; ugyanezen oldalon van a kerekívű kapuzat is, negyedfél lábnyi nyílással.

Fel kell említenem a hajó északkeleti sarkában álló kőszószéket, mely rendkívül diszes talapzatu és fejezetű oszlopkákon áll; ezek egyikének egész hengere legszebben faragott szalagoktól van körülövedzve; alig lehet kétség, hogy ezen részletek valamely közzellevő gazdag régi templomból, talán a dörgicseiből hozattak ide.

Esztergomi főegyházmegye.
Szalkai esperesség.
Nagymarosi plébániában.

Zebegény.

Hontmegye.
Ipolyi járás.

A *zebegényi apátság*nak nemcsak nevét írják különféleképen, hanem czime is változik; úgy Czinár Monast. I. 290. azt a bold. szűzről címezi, míg Rupp MO. H. T. I. 210. lapon a sz. Mihályról címzett benczés apátságna nevez. De Rupp azt is, mit ezen apátságna barlangjairól és az ott még a hegy közepe táján látható kerítés falról Archaeol. közelm. VII. köt. 137. l. mondtam, másképp értelményezi, miután a szerzetesek által lakott barlangokhoz a zebegényi templomokat és egy más, a nagymarosi határban levő barlangot is hozzá számítja.

Besztercebányai egyházm.
Alsó-turóczi esperesség.

Znio-Váralja.

Turócsmegye.
Negyedik járás.

Znio-Váralján a templom kerítését most rontják, a templom maga újabb, de a sekrestyeajtó csúcsíves, a szentség ház helye még látható. Van érdekes, régi keresztelő kutja.

A *Kláštor* temploma átmeneti, a hajó nyolcszögű, fejnélküli pillérekén nyugszik, boltozata ferdényes, gerinczek nélküli. Van kettős diadal-íve; ezek közt van kereszt bolt, egyszerű tagozattal és vállkövekkel. A hajó északi oldalán van góth soktagozata kapuzat; déli oldalán pedig kápolna góth kapuval. A boltozat régi, mint a felső-őrsi. A szentélyben magas csúcsíves ablakok vannak a szentség ház vasrácsozattal van zárva. A záradék egyenes, két ablakos. A piscina patkó alaku ívet tüntet fel. A sekrestye régi, keresztboltozattal, melynek gerincei vállköveken nyugszanak.

A bold. szűzről nevezett thuróczi Prépostság emlékét I. Czinár Monast. II. 58. és Rupp. MO. H. Tört. I. 673. — Egyházait: Schem. hist. dioec. Neosol 1876. 78. és 276. II.

Csanádi egyházmegye.
Makói esperesség.

Kis-Zombor.

Torontálmegye.
Török-kanizsai járás.

Kis-Zomboron, mely közel a Maroshoz fekszik, az újabbkoru templomnak szentélye egy románkoru kerektemplomnak maradványa. Feltűnővén nekem a sajátágos szentélyzáradeknek kupos teteje, valamint a külső falon lefutó keskeny oszlopok, vizsgáltam az egyik

oldalról, t. i. északról e kerektemplomhoz csatolt sekrestyét, mely sokkal későbbi. A szentély hajdan 6-szögű volt, jelenleg csak négy és fél ív maradt meg, a többi másfél ív átván törve, és maradékfalai a templomhoz vannak csatolva.

A boltgerinczek e *téglaépítményen* hásábosak és egyszerűen leszeletvén válltőbe mennek át. A körök közei 7' 7"-nyiek a szentély átmérője 46' 7". Kelet felé kerek szemöldü ablak maradt fenn; az oszlopfejek fölött keskeny ablakok vannak, az egyes bolthajtásoknál háromszög csucsú párkány látszik, és keskeny oszlopok levéldiszfekkel tűnnek fel, valamint a fogdisz is tanúsítja a románkorú eredetet; az oszlopok 2'-nyira vannak egymástól.

Ugy látszik, hogy e templom eredetileg magasabb volt 5 ölnél, mert még a kerekpárkány hiányzik.

Védnöke: a zombori Rónai család.

Győri egyházmegye.
Nezsideri esperesség.

Zurány.

Mosonmegye.
Nezsideri járás.

Zurány 1324-ben neve *Zaráán* volt.

A szentélyben még a régi bolthajtások és zárkövek megvannak, valamint a templom régi fala körül futó talapfedők. Feltűnők a déli oldalon felül kiálló *kajmos* vállkövek, melyeknek a lébenyi és segrai románkorú templomok ezen oldalain is alkalmazták; mi volt céljuk? tudtommal eddig nincsen megfejtve. A torony alatt érdekes boltozat van.

Az egyház védnöke Albrecht főh. 6 fensége.